

Srbija, jednopartijska država

Politika i konfekcija

UDŽBENIČKI PRIMER EROZIJE DEMOKRATIJE **TAJNA PREDSEDNIČKOG ORMARA**

BiH 4,70 KM; Hrvatska 19 KN; Makedonija 175 DEN; Crna Gora 2.50 EUR; Slovenija 2.80 EUR; Greece 3.00 EUR; Austria, Germany 4.00 EUR; Switzerland 6.00 CHF

cena 250 RSD

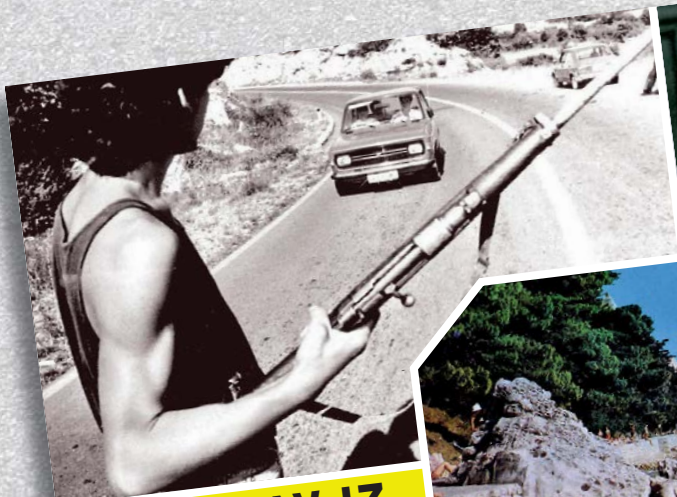

VREME

broj
1546
20. avgust 2020.

VARLJIVO LETO 1990.

**0 poslednjoj godini
normalnog života u Jugoslaviji pišu:
MILJENKO JERGOVIĆ, TEOFIL PANČIĆ,
UROŠ ĐURIĆ I IVAN IVANJI**

POZDRAV IZ

JUGOSLAVIJE

ne gubite **vreme**

čitajte na internetu
nedeljnik

VREME

mesec dana
za 720 dinara!

Otvaranje ili produženje naloga ćemo obaviti
u najkraćem mogućem roku!

izdavač

NP "VREME" d.o.o.
Kosovska 17, Beograd

direktor

Stevan Ristić

pomoćnik direktora

Vojislav Milošević

finansijski direktor

Daniela Vesić

glavni urednik

Dragoljub Žarković

odgovorni urednik

Filip Švarn

pomoćnici glavnog urednika

Jovana Gligorićević, Momir Turudić

redakcija

Slobodan Bubnjević, Radoslav Čebić,
Sonja Čirić (mozaik), Zora Drčelić,
Jovana Georgievski, Slobodan Georgijev,
Andrej Ivanji (svet), Jelena Jorgačević,
Tatjana Jovanović, Radmilo Marković,
Saša Marković, Ivana Milanović Hrašovec,
Marija Janković (foto), Milan Milošević,
Teofil Pančić (kultura), Saša Rakezić,
Nemanja Rujević, Nedim Sejdinović,
Tamara Skrozza, Zoran Stanojević,
Bojan Stekić, Dragan Todorović,
Tanja Topić, Biljana Vasić, Miloš Vasić

dokumentacija

Dragoslav Grujić (arhiva)
Jelena Mrda (foto)

tehnička redakcija:

Ivan Hrašovec (ur.),

Tanja Stanković, Slobodan Tasić;

lektori: Olga Babić, Živana Rašković,

Ivana Stanković;

korektori: Nikola Dragomirović,

Ana Čuk Dragomirović, Stanica Milošević

internet izdanje

www.vreme.com

Marjana Hrašovec

prodaja i pretplata

Nikola Čulafić, Milan Radović

računovodstvo

Slavica Spasojević

marketing

Aleksandar Aleksić (direktor)

e-mail: redakcija@vreme.com

telefon redakcije: 011/3234-774

telefaks: 011/3238-662

štampa: Rotografika, Subotica

ISSN 0353-8028

COBISS.SR-ID 16907266

Prenošenje, preuzimanje ili korišćenje tekstova objavljenih u Nedeljniku "Vreme" je zabranjeno.

Za svako eventualno korišćenje potrebno je posebna dozvola autora i NP VREME, kao nosioca isključivih imovinskih prava na iskorišćavanje autorskih dela koje su stvorili zaposleni u NP VREME.

04 **Srbija, jednostranačka država:** Udžbenički

primer savršene demokratske erozije

08 **Politika i konfekcija:**

Tajna predsedničkog ormara

11 **TV Manijak:** Čas anatomije u Kuršumlji12 **Kada Vučić popušta:**

Kalkulacije političkog manipulanta

16 **Novo posrtanje "nacionalnog avioprevoznika":** Iz duga u dug20 **Kultura sećanja:** Varljivo leto 1990.22 **Miljenko Jergović:**

Jutra koja su odražavala iluziju

26 **Teofil Pančić:** Godina koja se ne vraća29 **Uroš Đurić:** Na čemu se završilo32 **Ivan Ivanji:**

Poslednji jugoslovenski maestral

35 **Knin:** 17. avgust, 30 godina od barikada

KULTURA

38 **Intervju:**

Ivan Medenica

41 **Film:** An American Pickle43 **Knjige:**

Radoznali deran, a ne voštani figurac

44 **Knjige:** Džez fejsbuk45 **In memoriam:** Tonko Maroević (1941–2020)

SVET

46 **Belorusija:**

Pobuna protiv Aleksandra Lukašenka

50 **Portret savremenika:** Kamala Haris

MOZAIK

53 **Kult:** Srce zapušeno peskom54 **O rečima:** Ima da vas nema56 **Umetnici:** Sačekaj bolje bogove58 **Saradnja:** Trajanje vs pustoš59 **Navigator:** Novi Gmail ili kraj surfovanja60 **Strip:** Dopisnice iz Vodica62 **Vreme uživanja:** Air Guitar

Foto: Tanjug

Bez obzira na imidž beskompromisnog vladara, nisu baš toliko retki Vučićevi ustupci pod pritiscima – što spoljnim, a što onim unutrašnjim. Naravno, ta njegova uzmicanja u medijima kao odluke mudrog, promišljenog i nepogrešivog vođe

PIŠE: NEDIM SEJDINOVIĆ

"Ono do čega je nama u timu bilo veoma stalo jeste da se ipak uloži napor da se i ove godine Bitef desi. To nam je važno iz više razloga: zbog kontinuiteta festivala koji nije prekidan u svojoj istoriji dužoj od pola veka, zato da bismo pokazali, a misija Bitefa je da budemo prvi, da budemo ledolomci, kako je moguće pozorište u ovim uslovima"

PIŠE: NATAŠA GVOZDENOVIĆ

Na ulicama beloruskih gradova protestuju stotine hiljada građana. Novinari državne televizije dali su otkaz, mnoga preduzeća su stupila u štrajk. Ni brutalne intervencije policije, ni masovna hapšenja po nalogu Aleksandra Lukašenka nisu više dovoljni

PIŠE: IVAN ŽIGAL

UDŽBENIČKI PR DEMOKRATSKE

**Po čemu će se
pamtiti period od
2012. do danas?
Kako se došlo do
brisanog prostora
za obesmišljavanje
rada i klasičnih
političkih institucija
i samih izbora? Šta
govore poređenja
sa prilikama u
drugim zemljama
bivše Jugoslavije**

Za sve ovo vreme, izgrađen je sistem koji predstavlja samo simulaciju demokratski uređenog društva. Imamo parlament bez opozicije, autokratu na čelu države, nesamostalno pravosuđe, kontrolisane medije. Taj model je posledica činjenice da nismo gradili institucije, već je vlast skoncentrisana u pojedincima.

Tamo negde 2007. godine, u Svilajncu, omalenoj varoši u Centralnoj Srbiji, odvijao se referendum kakav politička istorija ne pamti. Dobrivoje Budimirović, poznatiji kao Bidža, dugogodišnji funkcioner i poslanik SPS, obećao je da će, ako izgubi od opozicije, otići u – manastir. Bidža se, međutim, očigledno preračunao i morao je da abdicira jer je većina Svilajnačana glasala za njegove rivale.

Poznat kao čovek koji drži reč, Budimirović se već duhovno spremao za asketski monaški život kad su njegove pristalice odlučile da ga spreče u njegovoj principijelnoj nameri. I tako je tačno 5940 žite-

lja Svilajнца odlučilo da odvrati Bidžu da se iseli u manastir. Ko je više dobio, a ko izgubio ovim referendumom, duhovna ili svetovna Srbija, teško je reći.

Uglavnom, ova bizarna sekvenca, jedna od mnogih u kratkoj istoriji višestranačja u Srbiji, a još više aktuelne prilike u državi, postavljaju pred građane dilemu da li su i koliko odmakli od "bidžizma" ili još uvek, tri decenije kasnije, gacaju u talogu izneverenih ideala, izgubljenih bitaka i propuštenih prilika.

Dušan Vučićević, docent na beogradskom Fakultetu političkih nauka, kaže

za "Vreme" da mi formalno imamo polupredsednički sistem i to onu podvarijantu koja se u uporednoj literaturi naziva premijersko-predsednička gde predsednik ima malo ustavnih ovlašćenja; sistem koji je blago decentralizovan, a građani, od kojih potiče suverenost, biraju poslanike po proporcionalnom sistemu.

"U takvom sistemu, u kome u kontinuitetu isključujete građane iz procesa donošenja važnih odluka, dobijete kao posledicu institucije koje predstavljaju ljušturu ispražnjenu od svakog smislenog sadržaja, skupštinu koja nije narodna, već par-

IMER SAVRŠENE EROZIJE

PREDSTAVA MOŽE DA POČNE: Gardisti u čast Skupštine bez opozicije

Foto: Zoran Žestić / Tanjug

izgradnje institucija dovodi nas u ovu situaciju i ona nije proizvod aktuelne vlasti, nego zbir svih dosadašnjih", ističe Kovačević.

Dušan Vučićević podseća da, s jedne strane, postpetooktobarska politička elita nije mogla da se okrene samo izgradnji demokratskih institucija jer je nasledila veliki broj nagomilanih problema, od ekonomskih, preko "identitetskih", uključujući pitanja suočavanja sa prošlošću i nerešenog statusa Kosova, do posledičnih međunarodnih, koje je morala da rešava paralelno i koji su izazivali podele unutar demokratskog bloka. S druge strane, i same partije demokratskog bloka su se relativno brzo pretvorile u partije vlasti usmerene na razvijanje klijentelističkih mreža uz zanemarivanje dobrih demokratskih pravila i običaja, smatra on.

Nakon sloma prodemokratskih snaga, vlast preuzima Srpska napredna stranka oličena u Aleksandru Vučiću. Vučićević veruje da će ovaj period – dakle, od 2012. do danas – verovatno biti uvršten u udžbeničke primere savršene strategije demokratske erozije i postepenog i sigurnog slamanja kičme institucijama.

"U prvoj fazi postanite koordinator službi bezbednosti i pokrenite kampanju protiv korumpiranih i 'korumpiranih' političara i tajkuna. Potom na talasu proklamovane borbe protiv korupcije postajete dovoljno jaki i okrećete se nezavisnim kontrolnim i regulatornim telima. Kada su institucije koje imaju ključnu ulogu u izbornom procesu pod kontrolom, možete se u trećoj fazi okrenuti i onim medijima koji nisu vaši. Na kraju imate brisani prostor da obesmisлите i rad klasičnih političkih institucija i same izbore, a da pojedinačni glasovi

tijska, vladu koja ima ulogu predsednikovog kabineta, kontrolna i regulatorna tela koja ne štite javni interes, pravosuđe i tužilaštvo koji ne uspevaju da se oslobode političkog uticaja, lokalne samouprave u kojima se preslikava volja sa republičkog nivoa, a ne upravlja poslovima koji su od interesa za lokalno stanovništvo", kaže Dušan Vučićević.

UDŽBENIČKI PRIMER

U skeniranju aktuelnog stanja u Srbiji, ali i u regionu, ne razlikuje se mnogo ni Despot Kovačević, asistent na beograd-

skom Fakultetu političkih nauka. On upozorava da u sistemima gde demokratija nije konsolidovana, politička moć se kreće sa ljudima, pojedincima.

"U političkom sistemu Srbije sa neposredno izabranim predsednikom Republike i predsednikom vlade kao nosiocem izvršne vlasti, najjača je figura predsednika vladajuće partije. Iako bi moć trebalo da se deli između predsednika i premijera, gde su premijer i vlada jači, upodobljenost vlasti na svim nivoima pokazala nam je u praksi da moć nije u institucijama nego u rukama pojedinaca. Manjak

Miris autoritarnosti na Zapadnom Balkanu

Sloboda je realistična mogućnost izbora između najmanje dvije opcije, tako da ako stalno radite na tome da razorite alternativu, da je kompromitujete i uništite, rezultat toga je nestabilno društvo i nerepresentativna vlast. Odgovornost za otklizavanje u jednopartijski sistem je na vlasti, a ne na opoziciji. Kad imate jednopartijski sistem, to više govori o karakteru vlasti nego o karakteru opozicije.

“VREME”: Da li se i posle tri decenije nakon uvođenja višepartizma na Zapadnom Balkanu, države nastale od bivše SFRJ mogu svrstati u demokratska društva?

DEJAN JOVIĆ: Mislim da se odgovor donekle razlikuje od zemlje do zemlje, premda moj kolega Florijan Bieber u svojoj novoj knjizi o jačanju autoritarnosti na Zapadnom Balkanu uočava neke zajedničke trendove u svima, pa i u Hrvatskoj – koja i dalje donekle spada u Zapadni Balkan iako je zemlja članica Europske unije. U Sjevernoj Makedoniji, primjerice, pa i u Crnoj Gori – unatoč svim anomalijama i ograničenjima povezanim sa nacionalnim pitanjem i identitetskim različitostima – imamo i dalje politički pluralizam. Ali, u Crnoj Gori imamo dugu vladavinu jedne partije, koja nikad nije izgubila izbore, pa ne znamo je li ona spremna da mirno napusti vlast ili bi se tome odupirala – posebno zato što tvrdi da bez nje na vlasti Crna Gora neće opstati kao nezavisna zemlja. U Sjevernoj Makedoniji sad imamo donekle demokratsku situaciju, ali smo donedavno imali ozbiljne udare na demokraciju, kao što su na primjer prisluškivanja političkih protivnika, a prethodno haotičnu “lustraciju” koja je također bila usmjerena prema opoziciji. Na Kosovu isto imamo ograničeni pluralizam, jer ograničenja demokraciji postavljaju vanjski akteri, koji direktno interveniraju u političke procese. U Bosni i Hercegovini je Dejtonski sporazum postavio ograničenja demokraciji i usmjerio je politiku prema “etničkoj demokraciji” ili “etnodemokraciji”. Pa ipak, unutar svake od triju nacija postoji određen pluralizam: HDZ ima konkurenciju u Željku Komšiću, kao i SNSD u strankama koje postoje u Republici Srpskoj. Ali, taj je pluralizam ograničen na unutartetnički. U Hrvatskoj je politički plu-

ralizam razvijen, iako se građani uglavnom odlučuju za dvije velike stranke: HDZ i SDP i tako godinama.

Kako ocenjujete situaciju u Srbiji?

U Srbiji, međutim, imamo praktički (tj. *de facto*) jednopartijski sistem, jer u parlamentu nema opozicije. Vlast odlučuje tko će biti opozicija. To je rizično stanje i za sam SNS jer je veoma teško izaći iz jednopartijskog sistema. O tome kako je došlo do reverzibilnih trendova u Srbiji u pogledu demokratizacije, pišu moje kolege Nebojša Vladislavljević u knjizi “Uspori i pad demokratije posle Petog oktobra” i Milan Podunavac, koji koristi čak i pojam “novi despotizam”, koji je možda malo presnažan, ali ukazuje na ove trendove koji su već započeli posljednjih godina mandata Demokratske stranke, ali su se intenzivirali i razvili pod Srpskom naprednom strankom. Rekao bih stoga da je politička tranzicija – iz jednopartijskog u višepartijski sistem – samo djelomično uspjela. Donekle je slična situacija i u nekim zemljama koje su članice Europske unije, najviše u Mađarskoj pod Viktorom Orbanom, koji je primjer za tzv. “iliberálnu demokraciju” o čemu također ima već ozbiljne akademske literature. Ali, pitanje je i da li su građani te 1990. godine doista htjeli promijeniti sistem ili su prihvatili promjene samo zato što nije bilo druge opcije.

Šta su glavne prepreke razvoju demokratije u ovim državama?

Jedna od glavnih prepreka je u tome što Evropska unija i dalje oklijeva da primi te zemlje u svoje članstvo i time povećava osjećaj napuštenosti, poniženja i neizvjesnosti. To čini popularnim alternativne modele vladanja, na primjer, po uzoru na Putina, Erdogana ili kineske uzore. Ne treba zaboraviti ni da je u SAD došlo do narušavanja standarda liberalno-demokratskog poretka pod predsjednikom Trampom. U slučaju Srbije, poseban je problem nedovršenost države, pre svega u vezi sa pitanjem statusa Kosova i Metohije. Etnonacionalizam je i dalje jak, štoviše došlo je do njegove obnove

kritike ostanu na margini. Svemu tome pogoduje i što izostaje međunarodna promocija demokratskih vrednosti i što i u nekim evropskim državama imamo krizu demokratije. Dakle, ako sumiram tri deset godina, nije iznenađenje što zaostajemo jer smo u tom periodu samo u kratkim vremenskim intervalima gradili institucije i poštovali dobre demokratske običaje. Ostalo vreme smo potrošili na simuliranje demokratije i uključivanja građana u procese donošenja odluka”, zaključuje Vučićević.

MANTIJA IZ FUNDUSA

Kada je u pitanju region, Kovačević uočava jasne razlike, prvenstveno kada je reč o stepenu demokratizacije. Za izgradnju demokratskog političkog sistema nužno je rešavanje pitanja bazičnog konsenzusa u društvu. U Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Severnoj Makedoniji svedoci smo da u društvu nema saglasnosti oko najvažnijih pitanja, pa i prihvatanja same zajednice ili države. Severna Makedonija je iskoračila u poslednje vreme u rešavanju teških pitanja, ali je neizvesno

kakav je ishod. Ne treba ni Srbiju izdvajati iz ove grupe, prvenstveno zbog pitanja Kosova i Metohije. Slovenija i Hrvatska su rešile veliki deo ovih pitanja i postale članice Evropske unije. Rešavanje najvažnijih društvenih pitanja ni u Sloveniji, a posebno ne u Hrvatskoj, nije prošlo na miran i demokratski način. Hrvatska je ostvarila svoj suverenitet uz niz kršenja osnovnih ljudskih prava, sa masovnim zločinima i proterivanjem stanovništva, ali je za većinu ovakvih događaja došla legitimizacija spolja.

pa se više pazi o jedinstvu nacije nego o konsolidiranju građanstva. Rekao bih da je jedan od faktora i u kontroli medija, u ideji da je pluralizam štetan za nacionalne interese i u autokratskom karakteru vladavine Aleksandra Vučića.

Kako gledate na ulogu lidera u demokratskim promjenama? Jesu li oni uopšte na Balkanu faktori razvoja demokratije ili su prepreka?

Liderstvo nije samo po sebi problem, ali kad imamo populističke lidere, to postaje problem, jer oni smatraju da moraju mobilizirati što veći broj građana da bi pokazali da izražavaju volju svih. U demokratskom društvu nikad nije moguće da lider izražava volju svih, nego samo većine – pa je svaki pokušaj da se lider predstavi kao “jedini”, kao onaj bez kojeg bi sve propalo, kao nezamjenjiv i kao uslov opstanka zemlje vrlo štetan. U populističkom poretku, lider ima za cilj uglavnom – ili čak i samo – da onemogući alternative, jer ih smatra neprijateljima naroda. Narod je, pritom, samo ono što podržava njega – sve ostalo su “odnarođene elite”, “tajkuni”, “fašisti”, “kriminalci”, “oni koji nisu nikad htjeli našu državu”, “oni koji ne znaju kako ljudi žive”, oni koji samo “troše budžet” i sl. Smisao takvih napada je da se onemogući alternativa i da se nikad ne konstituiraju opozicija.

Ima li bez alternative slobode?

Sloboda je realistična mogućnost izbora između najmanje dvije opcije, tako da ako stalno radite na tome da razorite alternativu, da je kompromitujete i uništite, rezultat toga je nestabilno društvo i nereprezentativna vlast. Odgovornost za otklizavanje u jednopartijski sistem jest na vlasti, a ne na opoziciji. Kad imate jednopartijski sistem, to više govori o karakteru vlasti nego o karakteru opozicije. U tome veliku ulogu imaju i mediji koji su pod kontrolom tog lidera, jer oni umjesto da omogućavaju slobodnu raspravu zapravo sprečavaju da svatko bez opravdanog straha od posljedica kaže što misli i osjeća. Odgovornost za te trendove nije samo na lideru, nego i na onima koji ga slede i koji pomažu da se umjesto pluralizma razvije monizam.

Ako biste uporedili situaciju u Srbiji i u Hrvatskoj, u čemu su sličnosti i razlike?

Razlike između Hrvatske i Srbije su sve veće. U Hrvatskoj se stvorila u najmanju ruku dualistička politička scena, sa HDZ-om i SDP-om, koji ukupno dobivaju oko 60 do 70 posto

glasova. Međutim, nijedna od te dvije velike stranke ne može više sama formirati vlast, pa mora ulaziti u koalicije, a time i pristajati na kompromise koji su dobri za demokratiju. Također, u Hrvatskoj postoji jedna vrsta “kohabitacije” između premijera i predsjednika Republike, a postoje i nezavisne institucije koje mogu spriječiti čak i odluke parlamenta – što je na primjer Ustavni sud više puta učinio. Postoji i nezavisna komisija za sprečavanje sukoba interesa, kao i mediji koji su dovoljno snažni da su, recimo, uspjeli srušiti vladu 2016. godine. Nove stranke koje su lijevo od SDP-a i desno od HDZ-a također imaju svoju šansu, kao što su pokazali izbori u ljeto ove godine – premda nisu dovoljno jake da ugroze uspostavljeni duopol. Na lokalnom nivou, u općinama i gradovima pobjeđuju razne političke partije, a često i nezavisne liste, odnosno kandidati koji su se samoorganizirali i ne pripadaju političkim partijama. Postoje, naravno, problemi povezani s korupcijom, nemogućnošću da se uništi klijentelizam i slično, ali u principu sistem jest demokratski i sasvim dobro funkcionira. Najveći izazov – ili problem – je kako da se Hrvatska odmakne od monističkog i mitskog narativa o devedesetim, ali koaliranje HDZ-a s nacionalnim manjinama, pa i srpskom, trebalo bi da olabavi taj narativ i da proširi polje slobode u interpretiranju nedavne prošlosti. Vlada je, kao što ste vidjeli, brzo formirana i već ozbiljno radi.

U Srbiji, međutim, imamo *de facto* jednostranački sistem, u kojem nijedna parlamentarna stranka ne želi biti opozicija vlasti, nego će postati opozicija samo ako je SNS ne želi u vlasti. Opozicija je izvanparlamentarna, tako da se događaju protesti, čega u Hrvatskoj za sad nema. Ako nema mogućnosti da u parlamentu iskažete ideje, identitete i interese neke grupe građana, prirodno je da će se oni htjeti izraziti negdje drugdje. Postoji snažna centralizacija odlučivanja od vrha do dna, ali ona nije pokazala ni brzinu ni efikasnost – na primjer, iako su izbori u Srbiji bili dva tjedna prije hrvatskih, još nije formirana vlada, nego se cijeli poredak drži u neizvjesnosti da bi se pokazalo da sve ovisi o volji jednog pojedinca. Srbija je, doduše, u mnogo kompliciranijoj međunarodnoj poziciji, i donekle ima problem nedovršenosti, jer postoji pitanje Kosova i Metohije, koje se koristi da bi se održavalo permanentno “izvanredno stanje”. Ali, antagoniziranje političkih protivnika može biti veoma riskantna strategija, upravo zbog pitanja Kosova. ¶

V.O.

Vučičević, međutim, smatra da nas poređenje sa državama Zapadnog Balkana navodi na pogrešan utisak. On veruje da je više stvar percepcije da u državama u kojima postoji jača opozicija, ima i više demokratije. Ipak, ocenjuje da je Srbija u težem položaju jer nemamo ni demokratiju, ni relevantnu opoziciju. “To ne znači da će izbori u Crnoj Gori biti demokratski, već samo da u njihovom hibridnom režimu postoje opozicione grupacije koje imaju realne izgleda da na izborima, uz sve očekivane neregularnosti i posle 30

godina, nanesu poraz režimu, a da onda tu pobjedu brane i na ulicama ako to bude potrebno”, zaključuje Vučićević.

Na drugoj strani, Kovačević veruje kako je osnovni kriterijum za poređenje vladavina prava. “Izgradnja demokratskog društva podrazumeva niz kriterijuma, a deluje da se osnovna razlika među državama pravi po stepenu ostvarene vladavine prava. Slučajevi hapšenja bivših premijera Janše u Sloveniji i Sanadera u Hrvatskoj nam govore da korupcije na najvišem nivou ima u svim društvima i drža-

vama, ali da u nekim slučajevima imamo i nezavisnije istražne i pravosudne organe koji će procesuirati, a da jedini motiv nije politički. Većina relevantnih pokazatelja zemlje Zapadnog Balkana smešta u kategorije zemalja sa niskim nivoom vladavine prava”, stav je Kovačevića.

I tu opet dolazimo do već spominjanog Dobrivoja Budimirovića. Da je Bidža otišao onomad u manastir, sve bi bilo drugačije. Ovako, ostaje nam da i dalje čekamo kad će iz fundusa izvući mantiju. ¶

VUKAŠIN OBRADOVIĆ

Tajna predsedničkog ormara

Naizgled smešna i banalna tema – koliko košta garderoba Aleksandra Vučića, postala je ozbiljna onog trenutka kad je on dao uvredljiv i, po svemu sudeći, neistinit odgovor da se oblači iz nekakvog fundusa. Cena predsednikove odeće zapravo je deo odgovora na pitanje na šta se sve troši naš novac

Kako se i u šta oblači predsednik jedne zemlje, naizgled je banalna tema, za modne magazine i "lagane medije". Nažalost, putevi srpske politike, pa i novinarstva, čudniji su od gospodnjih, pa eto, i to koliko košta predsednikov sako postade tema od javnog interesa. Zvuči smešno, ali nema mesta šali, sam predsednik Srbije Aleksandar Vučić doveo je do toga da postavimo vrlo smisljeno i umesno pitanje: odakle novac za skupocenu garderobu? Počelo je od pitanja funkcionera Stranke slobode i pravde Dejana Bulatovića, ali možda bi se i zaboravilo da Vučić nije odgovorio kako mu sako "donose iz fundusa".

Pre nego što se vratimo u momenat sadašnji, napravićemo kratak flešbek: godina je 2018, mesec novembar, kasno popodne. Izvesna Zagrepčanka pije kafu u centru Beča. Ona nema posebno mnogo pratilaca na Tviteru, ali ima svako pravo da izrazi svoje nezadovoljstvo – jer ne može nigde da pobege od političara iz regiona. Naime, tek što je sela, ugledala je ni manje ni više nego Aleksandra Vučića sa svitom kako ulazi u robnu kuću Amicis u centru Beča. Fotografije ih i kači na Tviter. Njen tvit nema velikog odjeka, ali gde je to predsednik uslikan?

Amicis je ekskluzivna robna kuća u kojoj se prodaju isključivo ekskluzivni brendovi. Kao i na većini ekskluzivnih mesta, nema onlajn kupovine – samo lič-

no preuzimanje. Razlog je jednostavan: sve što tamo može da se kupi prilično je skupo pa niko nije lud da rizikuje oštećenje ili, daleko bilo, zagubljenu pošiljku u slučaju onlajn prodaje. Kada je reč o muškim brendovima, tu su Balensijaga (muške sobne papuče – 695 evra, duboke cipele u proseku oko 900), Aleksandar Mekvin (najjeftiniji sako – 1017 evra, najskuplji – 3685, a ima i muških jakni za nešto malo više od 5000 evra), Barberi (raspon cena muških sakoa od 1500 do 13.500 evra) i tako dalje. Hajde, možda je samo gledao.

Međutim, predsednička plata je oko 150.000 dinara. A predsednik Srbije je više puta snimljen u Atolini Čezare sakoima (oko 1700 evra), pa i u jakni Loro Pjana od 3000 evra, koju je nosio u februaru ove godine kad je jeo klot pasulj sa pripadnicima 5. bataljona Vojne policije na Topčideru. U opuštenoj varijanti, viđen je u patikama Ermeneđildo Zenja koje koštaju 600 evra, a ko ima sreće da uhvati sniženje, mogu biti oko 500. Izrađene su od kombinacije impregnirane i prevrnutе teleće kože, sa elastičnim trakama umesto pertli. Dakle, nema zapertlavanja, već je na zadnjoj strani iznad pete diskretan lastiš, koji se povuče koliko treba, da se ove trake zategnu po želji.

I sve je to iz nekog misterioznog "fundusa". Otprilike, svi znamo šta je fundus, ali, u svetlu predsednikove tvrdnje, kre-

nuli smo u malo istraživanje i razgovarali sa ljudima koji, zbog prirode posla, imaju mnogo iskustva sa fundusima. Po definiciji, to bi trebalo da je nešto poput skladišta ili magacina odeće za zajedničku upotrebu. Funduse moraju da imaju – televizije i pozorišta. Tim smo tragom i krenuli.

MUDANTE NA KOMPENZ

Nataša Miljković, televizijska novinarka sa iskustvom u rasponu od javnog servisa do privatnih televizija, žena koja u isto vreme mora ozbiljno da se koncentriše i na ono što priča i na to kako izgleda, kaže za "Vreme": "Kad se kaže da je nešto iz fundusa, to znači da je garderoba koja pripada svima. Dakle, isti sako, haljinu, košulju, pa čak i cipele možete videti na svakom TV novinaru ili voditelju jedne kuće. Ta garderoba se nabavlja ili javnom nabavkom, kupovinom ili kompenzacijom sa nekom modnom kućom."

Probali smo da pronađemo oglas za javnu nabavku muške garderobe za Predsedništvo, ali nismo uspeali. Pošto je do raspisa za javne nabavke lako doći, naime, moraju da budu javni, ako ih nismo našli, znači da ne postoje. Kada je reč o kompenzaciji, reč je o razmeni – mi vama garderobu, vi nama reklamu. Gde bi tačno predsednik umetnuo logo neke modne kuće, nije jasno. Tačno je da ga na In-

ODELO NE ČINI ČOVEKA: A. Vučić

Foto: Tanjug

stagramu prati više ljudi nego prosečnog srpskog influensera, ali ideja da neki brend odabere političara za promotera još nikom nije pala na pamet. Osim toga, i publika je "izoštrila oko" pa influenseri danas obavezno naznače da u nekoj objavi reklamiraju brend ili proizvod. Dakle, slabe su šanse da je reč o kompenzaciji. Poslednja opcija je kupovina, što nas vraća na reči Nataše Miljković da fundus pripada svima. To bi značilo da je kupljeno novcem iz budžeta Srbije. Taj budžet jeste jedan obiman, sitnim slovima ispisan dokument, ali pretraga nije nemoguća misija. Pogledali smo sve odeljke i stavke. Nema nigde ničega što bi moglo da ukaže na sakoe, majice, patike i sl.

Nataša Miljković dodatno objašnjava da na televizijama postoji i deo garderobe koji se uzima na revers: "Nosimo ga u programu, a posle hemijskog čišćenja vraća se u butik iz kog je potekao. To su one situacije kada na kraju emisije vidite ime sponzora. Dakle, za kvalitetan fundus su potrebni stilista, novac ili dobar sponzor."

Mogućnost sponzorisanja predsednika olako smo isključili. Naime, krajem prošle godine, deo poslanika opozicije pitao je da li je istina da Bezbednosno-informativna agencija ima sponzore, konkretno, firme Knez petrol i sada već ozloglašenu farmu organske hrane Jovanjica. U to vreme, upitan da objasni svoju tvrdnju da je Knez petrol sponzor BIA, Dragan Đilas je odgovorio: "Ne znam, možda pripadnik BIA ima za pojasom značku na kojoj piše Knez petrol." Afera sa ovim čudnim oblikom javno-privatnog partnerstva, nažalost, ostala je nerazjašnjena, što pod navalom drugih, većih skandala, što zbog korona-krize, koja je svima odvela pažnju u drugom smeru.

KRUNE, MANTIJE I KLOVNOVSKA ODELA

Kako iz objašnjenja televizijskog fundusa nismo uspeli da shvatimo šta je predsednički fundus, sledeća adresa bila nam je – pozorište. Direktorka Šabačkog pozorišta Milena Bogavac objasnila je za "Vreme" šta je pozorišni fundus.

"Fundus je mesto na kom se čuvaju pozorišni kostimi. Neki kostimi su iz predstava koje se igraju na redovnom repertoaru, ali – mnogo je veći broj kostima iz starih predstava, to jest predstava koje

se više ne igraju. Tako svako pozorište, u fundusu, čuva svoj 'muzej kostima', odakle, po potrebi, nešto može da se iskoristi u novim predstavama. Recimo, ako nemamo budžet za novi kostim, neki komadi se potraže u fundusu i mogu da se iskoriste ili preprave za potrebe nove predstave. U pozorišnim fundusima ima mnogo vrlo neobičnih komada: krune, odore, mantije, uniforme raznih vojski iz raznih epoha, balske haljine, kostim za konja, Sneška ili ježa, neobični šeširi, klovnovska odeća, nabraja Milena Bogavac za "Vreme".

No, nije nam od pomoći, jer predsednik nismo videli ni u uniformi ni u mantiji, a pogotovo ne maskiranog u ježa. Ova kruna iz njenog odgovora budi razne asocijacije, međutim, Vučić još nije krunisan. Milena Bogavac dalje pojašnjava kako funkcioniše pozorišni fundus: "Recimo, ako jedno pozorište pravi predstavu o Pr-

Na pitanje šta bi predsednik Srbije mogao da misli kad kaže da se oblači iz fundusa, Milena Bogavac pretpostavlja da Aleksandar Vučić ima stilistu, te da su i one bermude u kojima se slikao u očevom voćnjaku takođe iz fundusa: "Predsednik nam je sam pre nekog vremena priznao da čak ni ne zna šta su to bermude", podseća ona i dodaje da je izjavom da se oblači iz fundusa, Vučić verovatno hteo da podvuče svoju skromnost: "Nema on ništa da obuče, to je sve naše, mi ga oblačimo, i kad se skine – sve to mora da nam vrati."

Da je odeća iz fundusa nešto što se po potrebi uzima i obavezno vraća, rekla nam je i Nataša Miljković. No, Milena Bogavac dodaje i da ima sliku o Vučiću koji se oblači iz fundusa: "Ja zamišljam da on nosi odela svih svojih prethodnika: recimo, neko Tadićevo ili Miloševiće-

ta nije postojao, naravno, nikakav 'fundus za garderobu'. Biće da je to neka 'odevna reforma državnog sistema', kaže Tadić kroz smeh. Međutim, šalu ubrzo ostavljamo po strani i mi i on jer se slažemo da je ozbiljan skandal ukoliko se budžetski novac troši za kupovinu privatne garderobe predsednika.

"Neshvatljiva bahatost i izrugivanje nad građanima kada Vučić kaže da je njegova skupocena garderoba iz 'fundusa'", nastavlja Tadić: "Ukoliko se zaista radi o nekakvom javnom fundusu, onda je to imovina države, pa sledstveno tome javnost ima pravo da zna šta se sve u njemu nalazi i koja je tržišna vrednost te 'državne opreme'. Apsurd je što je takvom izjavom pokušao da se predstavi kao skroman čovek, a zapravo praktično izjavio da direktno novac građana troši za privatni šoping."

■ U pitanju je neshvatljiva bahatost i izrugivanje građanima kada Vučić kaže da je njegova skupocena garderoba iz 'fundusa'. Ukoliko se zaista radi o nekakvom javnom fundusu, onda je to imovina države, pa sledstveno tome javnost ima pravo da zna šta se sve u njemu nalazi i koja je tržišna vrednost te 'državne opreme'. Apsurd je što je takvom izjavom pokušao da se predstavi kao skroman čovek, a zapravo je izjavio da novac građana troši za privatni šoping – Boris Tadić

vom svetskom ratu, druga pozorišta se kontaktiraju da pregledaju šta sve, vezano za tu epohu, čuvaju u svojim fundusima. Ukoliko kostimografima to odgovara, garderoba im se pozajmljuje, o čemu se izdaje revers."

Iako je sa 30 godina zakašnjenja shvatio suštinu pada Berlinskog zida, Aleksandar Vučić ipak pripada ovoj epohi. Za svaki slučaj, pitamo da li i kako neko ko nije glumac može da obuče nešto iz fundusa. Milena Bogavac kaže da je to izvodljivo, te da se stvari iz fundusa često iznajmljuju "za potrebe slikanja, snimanja i maskenbala": "Od kada radim u Šabačkom pozorištu, bilo je pitanje imamo li maršalsku uniformu nalik na onu koju je nosio Tito. Zahtev je došao od privatne klinike čiji je vlasnik hteo da se pojavi u Titovoj uniformi na nekoj proslavi koju su organizovali..."

vo odelo, prepravljeno i sa produženim rukavima i nogavicama."

ODEVNA REFORMA

Miloševićeva siva odela sa tankim reverima sada bi već mogla da se svrstaju pod "epohu", ali, moda se nije mnogo promenila od vremena kada je predsednik Srbije bio Boris Tadić. Prirodno, on nam je sledeća adresa. Ako neko zna da li postoji predsednički fundus, zna on, bio je predsednik u dva mandata. Uz punu svest da bi u nekoj normalnoj zemlji novinaru koji zove bivšeg predsednika države da ga pita kolike su šanse da njegov naslednik danas nosi i njegovu odeću, verovatno oduzeli radnu sposobnost, kao i uz očekivanje da nam Boris Tadić (donekle i sa punim pravom) spusti slušalicu, ipak se usuđujemo na potez očajnika.

"U vreme mojih predsedničkih manda-

I zaista, čovek koji jede klot pasulj u jakni od nekoliko hiljada evra, može da zavarava digitalno neveste (što i jeste činjenica za veći deo njegovih birača). Svi ostali u dva klika mogu lako da dođu do brenda i cene odevnog predmeta koji predsednik ima na sebi. A onda se te cene preračunaju (što je Dejan Bulatović i uradio) u vekne hleba ili lekove. Ili zaštitne maske za školsku decu, što se ovih dana pokazalo kao veliki problem i izdatak koji je prebačen na teret roditelja. Kad to uradimo, predsednikova odeća prestaje da bude smešna ili banalna tema i prerasta u ozbiljno političko pitanje na koje odgovor zaslužuje svaki građanin Srbije: kako se troši naš novac? Ali, pre nego što to pitanje postavimo, moramo prvo da objasnimo svakom građaninu da taj novac jeste naš.

JOVANA GLIGORIJEVIĆ

Čas anatomije u Kuršumlji

Kapitalna investicija za gradić u izumiranju je kapela. U tom kraju kažu: kad umrem, da me "izlože"

Letnje reprize na televiziji nas vraćaju pričama koje traže epilog. Realnost u Srbiji je često zanimljivija od bilo kakve fikcije, a "Eksploziv" na TV Prva me vratio u jednu od takvih komedija apsurda.

Pre dve godine saznali smo da je Kuršumlja jedina opština u Srbiji koja nema kapelu. Poslednju poštu pokojnima prijatelji i rođaci odaju po kućama, a pojavila se istinita i bizarna priča o improvizovanoj kapeli u zajedničkoj prostoriji jedne stambene zgrade. Naime, stanari su pristali da se bdenja obavljaju u prizemlju zgrade, tiho i dostojanstveno, kako rekoše, uz krst, poklopac sanduka i osmrtnice koji stoje na ulazu u zgradu.

U ovoj morbidnoj idili sve bi bilo "harmonično" da se nije pobunila nastavnica likovnog vaspitanja koja živi iznad provizorne kapele. Zaista, zamislite život u stanu ispod kojeg se obavlja ispraćaj pokojnika. Žalila se komunalnoj inspekciji, nakon čega je usledila zabrana izlaganja posmrtnih ostataka u zgradi, ali je navukla bes ostalih stanara, listom penzionera i penzionerki iz komšiluka.

Ova mračna humoreska iz Kuršumlje ni danas nema epilog, ali je odlična metafora društvene situacije u celini. Kroz priču o traženju mesta za bdenje, prikazana je anatomija svih naših anomalija u politici, demokratiji, komunalnoj nekulturi i praznoverju. Zato krenimo redom.

Počnimo od bolje budućnosti Srbije. U komšiluku jedne varošice na jugu dominiraju penzioneri. Grad nema kapelu, što je objektivno skromna investicija, ali se u pričama o ovom slučaju nikada nije oglasila opštinska vlast. Dakle, kapitalna investicija za gradić u izumiranju je kapela. U tom kraju kažu: kad umrem, da me "izlože". Nekom fabrika, nekom vrtić ili škola, a tužna ali istinita činjenica je da Kuršumlji nedostaje izložbeni prostor za mrtve. Očigledno, to je tema o kojoj razmišljaju građani, pa stičem utisak da se radi o gradiću koji se polako gasi.

Drugi aspekt priče o kapeli pokazuje direktnu demokratiju na delu. Baš kao na ostalim izborima, veliku većinu čine penzioneri koji su gotovo jednoglasno podržali ideju da ih mrtve "izlože" u komšiluku. Uporna manjina je mlađa žena koja je izložena pritisku većinske Kuršumlje. Ukoliko imate jaku većinu, možete izglasati da je normalno da izložite mrtvaka u zgradi. Ne samo to, većina vam daje pravo da onu minornu manjinu šikanirate. Podseća li vas ova slika na aktuelnu većinu u parlamentu? Ukoliko vas je više, imate pravo da donosite propise kakve želite. U ovom momentu, interes penzionera u Kuršumlji je da ne plaćaju bilo kakve troškove sahrane ili buduće kapele jer imaju zajedničku prostoriju. Delimično, ovu anomaliju možemo objasniti teškom ekonomskom situacijom u Kuršumlji, ali pokazaće se, na

sahranama se, zbog običaja, često troše ozbiljne pare. Zvaničnik predstavnika stanara, čika koji je predsednik skupštine stanara i koji ima ključ od dotične prostorije, besan je zbog odluke Komunalne inspekcije da se bdenja obustave. Čak je najavio da se neće obazirati na zabranu. Dakle, sada predstavnik legitimne većine ne želi da prihvati odluke državnih organa. Država je tu strani element koji se meša u idilu neposredne demokratije. Običajno pravo se evidentno stavlja ispred zvaničnog.

To dovodi do još većeg besa prema nesrećnoj nastavnici likovnog, takoreći opozicije. Pred kamerama su predsednik, a zatim i hor baba tako gadili komšinicu, kao da rade na državnim televizijama sa nacionalnom frekvencijom. Šta misli šta je ona, opela se obavljaju u dostojanstvenoj tišini, nit ko kuka, nit ko zapeva, da neće možda pokojnik da joj ustane? Čuj, smeta joj krstača ili sanduk, nek proda stan pa nek se seli! Ima veliki trosoban stan, nek pređe u drugu sobu kad je sarana. U ovoj salvi uvreda izbija iracionalni bes i u ovom slučaju okreće se prema ženi koja se drznula da kaže kako pokojnik u zgradi nije normalno stanje. Bes zbog nemaštine, starosti koja ima samo jedan plan – kako da me "izlože", jedan opšti odlazak iz života, samo je usmeren prema prvoj manjini, u ovom slučaju komšini iznad nelegalne kapele. Paradoksalno, niko od nadržanih baba i deda nema problem pošto ne živi iznad, ali im ne pada na pamet da pokušaju da razumeju stanarku koja se buni. Znae tu sliku sa sastanaka kućnih saveta: imate komšiju sa prvog sprata koji nikada ne želi da plaća popravku lifta, jer "ide peške". Sve dok jednom ne bude mogao da se popne pešice, jer će biti mator, ili bude teglio džak kupusa ili krompira. On ne želi da razume svoje vršnjake sa viših spratova.

Na kraju, tu je i sujeverje. Ovaj kraj obiluje pravilima i običajima vezanim za pokojnike i zagrobni život. Čak i u ovako kratkom prilogu saznali smo da pokojnika valja namočiti mokrom krpom, a tokom ispraćaja postoji svojevrсни ritual ispijanja rakije. Poput odbrojanja unazad pri lansiranju rakete u kosmos, u Kuršumlji prvo popijete za dušu tri male čašice, potom dve srednje i na kraju jednu veliku, što je u zbiru pozamašna količina alkohola. Običaj je opisao ugostitelj koji je, inspirisan pričom o kapeli, otvorio restoran za daće koji radi po potrebi. Eto još jednog arhetipskog karaktera – domaći investitor. O takvima sanja premijer Brnabić dok podstiče preduzetnike. Nažalost, para za hladnjaču i kapelu za mrtvake nema. Pitanje je da li bi penzionerska ekipa uopšte bila raspoložena da se kapela plaća.

Ukratko, sa onog sveta se niko nije vratio, da citiram jednu gospođu babu, a do tada je najsigurnije da vas "izlože" i isprate pred komšijama, pa i ako se povampirite, opet ste među svojim. ¶

Kalkulacije političko

Predsednik Srbije svakodnevno saopštava da se ne plaši, da neće popustiti pod pritiscima, a to njegovo prenemaganje očigledno pali kod onog ne malog broja građana Srbije koji razmišljaju u mitskim kategorijama. No, bez obzira na imidž beskompromisnog vladara, nisu baš toliko retki Vučićevi ustupci pod pritiscima – što spoljnim, a što onim unutrašnjim. Naravno, ta njegova uzmicanja u medijima se ne prikazuju kao nekakvi mali porazi već kao odluke mudrog, promišljenog i nepogrešivog vođe zabrinutog za svoj narod

Foto: Bojan Stekić

O d dolaska na vlast, olimpijske 2012. godine, Vučić – naravno, uz pomoć raznoraznih skupo plaćenih PR stručnjaka – brendira sebe kao beskompromisnog političara koji se bez po muke, hrabro sukobljava sa moćnima, bilo gde da se oni nalaze, u zemlji ili inostranstvu. Ova trivijalna politička figura, koja – realno – predstavlja esenciju svega onoga lošeg što se nalazilo i nalazi u političkom i društvenom životu Srbije, uspeła je da svoju popularnost, prvih godina vladavine, izgradi na tzv. borbi

protiv kriminala i tajkuna, koju su pratila silna medijska hapšenja moćnih i onih manje moćnih.

Na ta hapšenja svojevremeno su “pali” čak i oni koji danas Vučića ne mogu očima gledati, poverovavši da je u pitanju nepokolebljivi političar koji je doživeo hrišćansku transformaciju. Dakako, sudski epilozi borbe protiv kriminala pokazuju da je sve to bila jedna džinovska politička manipulacija i petparačka demagogija, ali svejedno, kod dobrog dela građana Vučićev imidž, stvoren

tih godina, još uvek je aktuelan. Najvećim delom za to su zaslužni mediji bliski vlasti, a takvi su svi izuzev tuceta izuzetaka, koji su nastavili da “produbljuju” Vučićev imidž nepokolebljivog političara: malo-malo pa osvanu naslovi u kojima ga neko ucenjuje, napada ili pak kani ubiti, ali on ne posustaje, ide dalje, i ne silazi sa puta na kojem predvodi srpski narod u carstvo dobrobiti i velikih građevinskih poduhvata. Vučić svakodnevno saopštava da se ne plaši, da neće popustiti pod pritiscima, a to njegovo prenemaganje

g manipulanta

Foto: Zoran Žestić / Tanjug

STEZANJE I POPUŠTANJE:
Julski protesti pred Skupštinom
Srbije i A. Vučić sa G. Vesićem

pama transformišu u masovne ulične demonstracije. Vučić je popustio i kada je, kao "šef", tražio od Ane Brnabić da povuče somnambulnu pandemijsku Uredbu o centralizovanom informisanju, nakon žestokih protesta koji su stigli iz zemlje i inostranstva zbog toga što je ovaj dokument zapravo ukidao slobodu izražavanja. Naravno da se Brnabićka ne bi osmelila da usvoji ovu Uredbu bez Vučićevog znanja, ali ko za to pita. Važno je da se ovaj pojavio kao "deus ex mašina", neočekivana sila koja rešava stvar. I to je jedna od karakteristika Vučićevih ustupaka: njegovi saradnici su nešto zabrljali i on će to da ispravi!

Setimo se njegove čuvene izjave da su u Savamali rušili "kompletni idioti" iz vrha gradske vlasti, čime je zveknuo šamar Siniši Malom i ekipi. Poslednjih dana na meti njegovog *deusexmañinovanja* nalazi se vicegradonačelnik Goran Vesić, kojem je dezavuisao bar dva velika projekta. Praktično je zaustavio "impozantni" graditeljski poduhvat na Košutnjaku, koji je podrazumevao bezobalnu seču šuma i koji je izazvao proteste građana, rečima da nikome "normalnom ne može pasti na pamet da udari na oazu Beograda". Potom je kritikovao i odluku gradskih vlasti koje su želele da naprave tramvajsku liniju koja bi spajala Slaviju i Kalemegdan, rekavši da misli da "nikakvo raskopavanje i nikakve šine nisu potrebne". Pozvao je potom i gradonačelnika Zorana Radojičića da kaže svoje mišljenje o tome. Ovaj lik, koji ima neprijatnu dužnost da izigrava prvog čoveka glavnog grada, složio se sa predsednikom. A gde neće!

Vučić, po pravilu, ponižava saradnike, i time, pre svega u sopstvenim očima, postaje veći i značajniji. Istovremeno ih "ne da"! "Kompletni idiot" je postao ministar finansija, a smenjeni ministar Gašić – šef BIA. Ipak, Vučićeva propaganda radi na još jednom razboju, koji će biti aktuelizovan kada za to ima potrebe. Kao i u

očigledno pali kod onog ne malog broja građana Srbije koji razmišljaju u mit-skim kategorijama.

Neke činjenice međutim govore drugačije: karakter gospodara Srbije – reći će oni koji ga poznaju – ne počiva baš na stabilnosti, nepokolebljivosti i hrabrosti. Neki se sećaju kako je 5. oktobra 2000. godine uzbuđeno zvao pojedine DOS-ove političare, tražeći od njih zaštitu...No, bez obzira na apsolutnu vlast koju danas ima u svojim rukama i na imidž beskompromisnog vladara, Vučić ne baš toliko retko popušta pred pritiscima, što spoljnim, što onim unutrašnjim. Naravno, ta njegova uzmicanjau medijima se ne prikazuje kao nekakvi mali porazi već kao odluke mudrog, promišljenog i nepogrešivog vođe zabrinutog za svoj narod.

FARAONLUK I DEUSEXMAÑINOVANJE

Setimo se samo nekoliko skorašnjih primera. Kada je, početkom jula, Vučić najavio zatvaranje studentskih domova kao potencijalnih epidemijskih žarišta, izbila je studentska pobuna. Visokoškolski nisu u protestnoj šetnji stigli ni do pola puta od Studenjaka do centra grada, a već su nas televizije sa nacionalnom frekven-

cijom obavestile da domovi zapravo neće biti zatvoreni. Studenti će u njima moći da ostanu i da prave žurke. Vučić, kao, nije baš najbolje razumeo ono što mu je rekla ekipa iz Kriznog štaba za borbu protiv epidemije. Potom je usledilo još jedno povlačenje: do neba iritantan televizijski nastup predsednika, na kojem je najavljen policijski čas, ponukao je hiljade građana da izađu na ulicu i da protestuju što zbog najavljenog kućnog pritvora, što zbog hipokrizije vlasti – i policijskog časa nije bilo! Vučić je vruć krompir ubacio u dvorište Kriznog štaba, koji je inače već i navikao da kuša ono što mu se "odozgo" servira, pa su doneli odluku da policijskog časa ne bude i pored toga što je predsednik bio drugačijeg mišljenja.

Za vreme vanrednog stanja, tokom kojeg je ostvario dečjački san i faraonski vladao zemljom i životima ljudi, on je ipak osluškivao građane, naravno uz pomoć istraživača javnog mnjenja. Ukidanje vanrednog stanja i proglašenje pobeđe nad korona virusom – svakako su, pre svega, bili u svrsi izbornog procesa, ali delom su i posledica činjenice da se ljudima *faraonluk* popeo na glavu i da se vrlo lako moglo desiti da se protesti sa šer-

svakom diktatorskom režimu, stvara se u onom delu javnosti koji se svakodnevno opservira – slika o tome kako je predsednik dobar, milosrdan i beskrajno pošten, ali da je okružen nekim mangupima koji prave bedastoće. A kada bi on znao šta oni rade, on bi se obračunao sa njima.

Nećemo nabrajati i neke druge Vučićeve ustupke, nemamo prostora za to – bilo bi bolje da se pozabavimo pitanjima kojim povodom, u kojima uslovima i zašto ih Vučić čini. Evo nekih odgovora. Kao prvo, izgleda se da su neki ustupci učinjeni impulsivno, spontano, bez nekog preteranog promišljanja, u nekoj emisiji ili javnom obraćanju. Diktatoru se tako može, a kasnije će već stvar ispinovati, to je bar lako. Potom su tu uzmicanja koja su doneta u saradnji sa PR-timovima, kada se proceni da neka odluka može doneti neuporedivo više štete nego koristi. Naravno, činjenica da sam donosi odluke o "povlačenju" govori o razorenom institucionalnom sistemu, koji služi samo da sprovede zamisli velikog gospodara. Vučić popušta i u slučajevima kada su kombinovani spoljni i unutrašnji pritisci, ali nikada tako da ugrozi strukturu svoje svemoći.

Predsednik Srbije je svakako mnogo senzitivniji na spoljne pritiske nego na one koji dolaze iz zemlje. Razlog je očevidan: nikada ne bi ostvario apsolutnu moć da nije imao vetrove u leđa koji su dolazili sa raznih strana sveta, a pre svega sa zapada. Pre neki dan je ustuknuo kada su Sjedinjene Američke Države oštro kritikovale to što je Srbija sklopila ugovor o kupovini kineskog protivvazdušnog sistema FK-3. Rekao je da je, zapravo, Srbija samo razmišljala da kupi ovaj sistem, i da će verovatno od toga odustati. Sa druge strane, kada se radi o zahtevima zapada da se zemlja demokratizuje, tu Vučić i ekipa imaju taktiku koja već godinama pali: pokrenu unutrašnje dijaloge, rasprave, donose strateška dokumenta... Ali tako da oni ništa suštinski ne promene i ništa ne koštaju. Setimo se onih prošlogodišnjih, u priličnoj meri, besmislenih pregovora vlasti i opozicije o izbornim uslovima na beogradskom FPN-u, koji su imali priliku da uspeju isto onoliko koliko Vladimir Đukanović ima šansu da osvoji prvo mesto u trci na 110 metara sa preponama na svetskom atletskom prvenstvu. Godinu ranije, na pritisak sa

zapada zbog gušenja medijskih sloboda, Vučić je inicirao dijalog vlasti sa medijskim i novinarskim udruženjima. Količko su ti pregovori bili smisleni i uspešni, najbolje govori podatak da je, tokom njih, SNS novcem građana, posredstvom Telekomu i Kopernikusa, kupio dve televizije sa nacionalnom pokrivenošću. A u tom periodu spaljena je i kuća novinara Milana Jovanovića.

FORMIRAN U ATMOSFERI NAVJIAČKIH GRUPA

Bivši premijer Vojvodine i nekadašnji predsednik Demokratske stranke Bojan Pajtić u razgovoru za "Vreme" ističe da Vučić popušta samo u onim situacijama u kojima, ukoliko bude tvrdoglav, može pretrpeti štetu i ukoliko iz njegovih ustupaka "opozicija ne može izvući političke benefite". "Čak i kada napravi ustupak, odustajući od policijskog časa, ili učini gest pokajanja, kao što je to učinio u razgovoru sa predsednikom Azerbejdžana, istovremeno će se obušiti na svoje oponente svom silom, bez obzira da li je atak utemeljen u realnim razlozima ili ne. 'Borac za pravu stvar' je jedino i isključivo koncentrisan na što duži opstanak na vlasti i što sveobuhvatniju pljačku budžetskih sredstava i nacionalnih resursa", kaže Pajtić.

Politikolog Duško Radosavljević podseća da je Vučić formiran "u atmosferi navijačkih grupa, njihovih vrednosnih stavova, 'bitaka' i određene hijerarhije". Tu je, kaže on, dobro izučio "odnose slabijeg i jačeg, provokacije i stvarne opasno-

UZELI STVARI U SVOJE RUKE: Uklanjanje cevi za mini hidroelektranu u Rakiti...

Foto: Filip Krainčanić / nova.rs

sti po sebe ili grupu, kao i taktiku juriša i povlačenja, iliti bežanja". "Taj 'stil', koji je dograđen u najperfidnijoj političkoj formaciji 90-ih godina prošlog veka, SRS, on je dobrano ugradio u proces donošenja političkih odluka, posebno kada je u svojim rukama skoncentrisao svu vlast. Zato on stalno predlaže, pomaže, učestvuje, objašnjava, naređuje, sve sa namerom da se ispitaju mogućnosti sprovođenja njegove 'politike', odnosno rešenja koja on ima za sve probleme i situacije u društvu. Istovremeno, bivajući takav kakav je, dobro oseća kad druga grupa, koja takođe ima odlike navijačkog skupa, postaje potencijalno opasna za njega. A, takve su grupe i inicijative koje nemaju šta da izgube – studenti, prekarizovani građani, određene grupe u manjinskom položaju. Doterani do granica izdržljivosti, sa višestruko povređenim dostojanstvom, opljačkani i izmanipulisani, nemaju drugu opciju nego da se brane, aktivno, efikasno, često i brutalno. A, u slučajevima gde se Vučić povlačio, pokazivalo se da su ove njegove odluke mogle imati uticaja i na njegove birače, i oni imaju decu u domovima, kao i potrebu da ne budu danima zatvoreni u svojim kućama, tako da je tu nevoljno pokazivao dobru volju", kaže Radosavljević za "Vreme".

Građanska aktivistkinja Biljana Stojković podseća da Vučić "previše dugo živi u zanosu svog autokratskog manira i submisivnog okruženja, što ga podsti-

...i potpisivanje peticije protiv seče šume u Košutnjaku

Foto: NDM BGD

če da donosi odluke o kojima uopšte nije promislio". Nekada se čini, kaže ona, da on svoje odluke smišlja na licu mesta, "u nekoj emisiji na Pinku".

"Razmahivanje sopstvenom moći dovodi ga sve češće u situacije neprijatne po njegovu vladavinu, a mislim da je to zamka u koju, pre ili kasnije, upada svaki autokrata. Osim svojih birača, koje jako dobro poznaje, Vučić uopšte ne razume građane koji nisu u ljubavnom ili klijentelističkom odnosu sa njegovim likom i delom. Ako nije kupio divljenje ili nasilno uterao ćutanje, on je zbunjen i pravi autogolove. Tek kada se suoči sa posledicama, shvata koliko se zaleteo. Budući da nije glup, napraviće ustupke i to će raditi sve dok kontroliše medijski prostor i dok bude u mogućnosti da svojim biračima, onima koje razume, celu stvar predstavi kao sopstveno milosrđe i veliku brigu za narod. Za njegove birače to nisu porazi već mudrost i ljubav velikog vladara", kaže Stojković u razgovoru za "Vreme".

Stojković ističe da Vučić ne razume ni suštinu odgovorne međunarodne politike, a da podršku sa zapada ima "zato što se u tom okruženju ponaša submisivno i obećava sve što treba, a čini mu se da šibicarsko varanje koje sprovodi u međunarodnoj zajednici može da mu obezbedi beskonačnu naklonost. Najviše mrzi kada se priče o njegovoj unutrašnjoj autokratskoj vladavini prošire van granica Srbije. Tada, kao dobar đak, mora

da ustupcima popravljaju svoju sliku. I da se nada da će se i nadalje provlačiti kao 'faktor stabilnosti na Balkanu'", kaže ona.

Predsednik vojvođanskog odbora DS-a Nebojša Novaković kaže da su Vučićeva popuštanja – samo nastavak njegove "projekcije svemogućeg vladara koji, eto, ima toliko samopouzdanja i moći da može ponekad i da 'pusti' neke stvari. Ključno je da se ta popuštanja dešavaju isključivo kao plod njegove lične odluke, a ne neke sistemske procedure. To je, uostalom, stav i san svih diktatora – da su institucije sistema nepotrebna i suvišna prepreka između njega i naroda, i da je on sam dovoljno moćan, mudar i pravedan da donosi sve odluke. Drugim rečima, time pokazuje kako su i život i smrt – u njegovim rukama. Ipak, duboko iza svih njegovih popuštanja stoji jedna u njemu još uvek neobrađena trauma, ona iz peto-oktobarske noći", kaže Novaković.

KADA VUČIĆ NEĆE POPUSTITI

Pajtić kaže da Vučić neće nikada praviti ustupke "koji bi mogli ugroziti njegovu apsolutnu vlast, odnosno, od njega se ne mogu očekivati koncesije koje bi mogle dovesti do redukovanja uticaja njegove partije u biračkom telu". "Ne postoji pritisak koji bi ga mogao nagnati da se odrekne monopola nad gotovo celokupnom medijskom scenom ove zemlje, niti se od njega može očekivati da dozvoli da praksa kupovine više stotina hiljada glasova, kojoj SNS pribegava na svakim izborima – bude okončana. Rado će, da bi izgledao što bolje u očima međunarodne zajednice,

plasirati Potemkinova sela u vidu 'okruglih stolova' i 'unutrašnjih dijaloga', pod uslovom da takvi forumi ne vode promeni sadašnjeg stanja stvari. Nikada neće dobrovoljno dozvoliti da izgubi vlast makar i na nivou jedne mesne zajednice, i koristiće sve institucionalne i vaninstitucionalne mehanizme (uključujući i nasilje) da sačuva svoj režim", kaže on.

Sa njim se slažu i naši drugi sagovornici. Duško Radosavljević ističe da Vučić nikada neće učiniti ustupke koje bi vodili "deobi vlasti, demokratizaciji društva i kontroli novčanih tokova u državi", a Biljana Stojković ističe da Vučić nikada neće dozvoliti medijske slobode, s obzirom da "svoju vladavinu zasniva na medijima".

Radosavljević podseća da je naprednjačka vlast prepoznata kao autoritarna od samog početka, ali da je ona, pored toga, i duboko konzervativna – "vrši reviziju istorije, guši medijske slobode, krši ustav, ne poštuje ni svoje sopstvene zakone, isključuje čitave segmente društva iz političkog života, krši mnogobrojne demokratske standarde..." "Ova vlast je takođe i eksponent najcrnjeg međunarodnog kapitala bez porekla, arči nacionalni budžet i uništava perspektive za iole normalan razvoj društva, tera ljude iz zemlje, i mnogo još toga, znanog i neznanog. U toj situaciji nije realno da bi vrhovni gospodar političkog života u Srbiji bio spreman da napravi neki poželjan iskorak. To bi spadalo u naučnu fantastiku. Zatim, tu je i pitanje odgovornosti za politiku vođenu proteklih godina, a možda i za onu vođenu u 90-im godinama 20. veka. Stoga, Vučić neće popustiti bez (pre)velikog pritiska, a suštinsko pitanje je ko će ga zapravo pritiskati", kaže on.

Novaković ističe da Vučić nikada neće učiniti ustupke koji će umanjiti "uzurpaciju institucija sistema, niti dozvoliti da one autonomno i slobodno rade svoj posao, jer bi time obesmislio projekciju sebe kao supermena koji može sve sam". "Drugo, neće 'pustiti' medije, jer bi time izgubio osnovni instrument za svoje beskrajne manipulacije i prevare, i kiranja paralelne stvarnosti. Treće, neće popustiti u nameri da očuva koruptivni sistem koji je razvio posvećeno i do kraja", kaže on.

NEDIM SEJDINOVIĆ

Foto: Zoran Žestić/ Tanjug

Iz duga u dug

Er Srbija gomila dugove i građane Srbije košta sve više i više. Sa druge strane, Etihad je na čitavom poslu već dobro zaradio i ima nameru da izvuče sve što može. Kraj se ne nazire

“D a nismo preduzeli mere kakve smo preduzeli, moralo bi da dođe do gašenja JAT-a. To bi, razume se, uzrokovalo značajne ekonomske ali i društvene gubitke. To bi značilo i pad ugleda Republike Srbije, jer, kao što znate, nacionalna aviokompanija je ogledalo jedne zemlje.” Često se predsedniku Vučiću zamera da stalno daje izjave potpuno neopterećene činjenicama, međutim, u prethodnoj izjavi, datoj pre tačno šest godina (avgust 2014), potpuno je pogodio suštinu.

Jer Er Srbija, nacionalna aviokompanija, zbilja jeste ogledalo zemlje Srbije: već godinama našminkanim i ulickanim finansijskim izveštajima daje za pravo predstavnicima vlasti da o njoj govore kao o uspešnoj, savremenoj kompaniji, lideru u regionu, koju tek čeka blistava budućnost.

U stvarnosti, kad se skinu slojevi šminke i lakirovka, Er Srbija već godinama pravi višemilionske gubitke, neodrživo i pogrešno posluje građanima na štetu (neko me drugome već na korist), a sve zahvaljujući onim Vučićevim merama “koje su preduzeli”. Zahvaljujući tim merama, “značajni ekonomski gubici” koje je pravio bivši JAT postali su mnogo, mnogo “značajniji”.

Krenimo od poslednjeg. Kako je prošle nedelje prvi objavio sajt N1, Etihad je odbio zahtev Er Srbije da joj otpiše 82 odsto duga. Kompanija u većinskom vlasništvu države Srbije (51 odsto) zamolila je svog manjinskog vlasnika (49 odsto) da joj oprosti najveći deo duga kako joj “poslovanje ne bi bilo dovedeno u pitanje”, na šta je manjinski vlasnik rekao da ne može. “Upravni odbor smatra da je takav predlog Er Srbije neprihvatljiv jer predviđa da iznos, koji je utvrđen Ugovorom o zajmu, trajno bude umanjen za 82 odsto, što bi za posledicu imalo smanjenje iznosa koji bi EA Partneri platili trećoj strani”, piše u dokumentu u koji je N1 imao uvid.

RUPA BEZ DNA

Koliko Er Srbija duguje Etihadu? Ova rečenica možda deluje groteskno kada se zna da je u zajedničku kompaniju država Srbija do sada ubacila na stotine miliona evra više od kompanjona iz Abu Dabija. Zahvaljujući “merama koje je preduzela”, Er Srbija je tokom 2015. i 2016. uzela dva izuzetno nepovoljna kredita na po pet godina u ukupnom iznosu nešto manjem od 120 miliona dolara.

Uslovi po kojima se Er Srbija tada zadužila od Etihad Airways Partners bili su katastrofalni: kamata od skoro sedam odsto, koja se svakog kvartala dodatno uvećavala, transakcioni troškovi na osnovu kojih je neko od ovih 120 miliona dolara uzeo 7,83 miliona i ukupni troškovi kamate od četrdesetak miliona dolara.

Ova dva kredita aminovali su, između ostalih, tadašnji predsednik Nadzornog odbora Er Srbije Siniša Mali, kao i još uvek aktuelna članica Nadzornog odbora, Vučićeva savetnica za medije Suzana Vasiljević. Prema Statutu Er Srbije, Nadzorni odbor “odlučuje o ključnim pitanjima vezanim za politiku i strategiju Društva, uključujući (bez ograničenja) usvajanje godišnjih poslovnih planova i budžeta, značajna ulaganja u flotu i bitne izmene u konfiguraciji mreže”.

Prvi kredit od 56,54 miliona dolara dospeva koliko sutradan – u septembru 2020, dok sledeći, od 63 miliona dolara dospeva u maju naredne godine.

Er Srbija ne bi mogla da vrati ni jedan od ovih kredita, a kamoli oba, pa je izvesno, pošto je Etihad odbio da dug umanji, da će građani Srbije još jednom morati da izdvoje pare za rupu bez dna.

MINUS OD 176,2 MILIONA

Kao i svih prethodnih godina, od početka "restrukturiranja" kompanije u drugoj polovini 2013, Er Srbija je iskazala neto dobit u prethodnoj poslovnoj godini za beleživši plus od 9,54 miliona evra.

Kao i svih prethodnih godina, ovo je samo "papirni" uspeh, s obzirom da su u prihode kompanije računane državne subvencije u iznosu od skoro 21 milion evra (u dinar isto kao i u prethodne dve godine). Već nekoliko godina Siniša Mali i Ana Brnabić govore da Er Srbija ne prima ni dinar od države, već da je reč o vraćanju starih dugova JAT-a, na rate.

Ako računamo da ove subvencije nisu ni ušle u Er Srbiju, nego da su otišle poveriocima JAT-a, onda lako možemo izračunati koliki su poslovni gubici Er Srbije od 2014. naovamo – samo od poslovnih prihoda oduzmemo iznos subvencije i pratimo po godinama.

Kada saberemo podatke iz konsolidovanih finansijskih izveštaja, dolazimo do neto gubitka od 164,8 miliona evra u periodu 2014–2018 (po godinama: 67,6 miliona 2014, 45 miliona 2015, 38,2 miliona 2016, 4,4 miliona 2017. i 9,7 miliona 2018. godine).

Ako ovim podacima dodamo gubitak od 11,4 miliona evra za 2019. godinu, dolazimo do ukupnog neto gubitka od 176,2 miliona evra za šest godina – skoro 30 miliona godišnje.

Ovi gubici bili su "papirno" pokriveni sa ukupno 222,8 miliona evra "vraćanja starog duga JAT-a".

UPUMPAVANJE 287,2 MILIONA

Prema podacima iz finansijskih izveštaja, Er Srbija će na ime "vraćanja starog duga JAT-a" i u naredne tri godine upisivati još po dvadesetak miliona evra prihoda godišnje "na papiru", iako je taj isti stari dug JAT-a 30. septembra 2014. zakonom određen na 19,3 milijarde dinara, odnosno 162,4 miliona evra po kursu na taj dan. (U decembru 2014. Siniša Mali je izjavio da su stare obaveze JAT-a 158 miliona evra, da bi prošle godine izjavio da je stari dug JAT-a bio 380 miliona dolara).

Ovome treba pridodati 50,4 miliona evra koliko je u periodu 2013–2015. Aerodrom Beograd oprostio Er Srbiji. Treba dodati i 14 miliona evra "podrške" države spektakularno lošoj odluci Er Srbije da se leti za Njujork (otkrice "KRIK-a"). »

Mini intervju: **Predrag Vujović, nekadašnji direktor JAT-a**

Naivno i pogrešno

Slanje pisma u kome se traži otpis dugova nanose štetu Er Srbiji jer će ostali poverioci početi da traže pare kada vide da je kompanija nesolventna. Takvo pismo može da izazove paniku koja će iovako teško situaciju još više otežati

Foto: Vladimir Milovanović

"VREME": Poslednja vest je da je Er Srbija tražila otpust 82 odsto duga od Etihada, što je Etihad odbio. Šta će sada da bude sa tim dugom?

PREDRAG VUJOVIĆ: Ukoliko država odluči da spasava kompaniju po svaku cenu, onda će morati da plati. Tu se sad postavlja pitanje – šta treba da plati? Da li samo 51 odsto tog duga, jer ima vlasništvo od 51 odsto u Er Srbiji, ili ceo dug? Pošto ne znamo kakav je ugovor o kreditu, ko je garant tog kredita, kakvi su uslovi plaćanja, kašnjenja, sad samo možemo da nagađamo. Ali, pošto se ni do sada Etihad nije pojavljivao kada je trebalo da nadoknadi razliku između prihoda i rashoda u kompaniji, nego je ta razlika dolazila iz budžeta Srbije, čisto sumnjam da će sada prihvatiti da, na primer, srpska strana plati samo 62 miliona od ukupno 120 miliona dolara, a da ostalo ide na teret Etihada. A to bi, prema vlasničkoj strukturi, tako trebalo da bude.

Ali, oni su i uzeli te pare od Etihada.

Tu je sada velika igra. Etihad je multinacionalna kompanija i sad počinje priča da taj deo kompanije koji je dao kredit otprilike nema veze sa avijacijom, kao i da Etihad avijacija, kada treba da kupi avion, uzima kredit od njih. To je moguće, ali postoji i drugi deo priče. Prvo, to plaćanje kredita nije došlo iznenada. Od 2015. kada je uzet prvi kredit koji treba da se vrati sad u septembru, neko je morao da vodi računa i da kaže – i pre tri i pre dve godine – ljudi, mi moramo da damo 56,5 miliona u septembru 2020. To se nije dogodilo. Od samog starta se ništa nije radilo na temu vraćanja dugova. Neću da insinuiram, ali to mi dosta liči na ono – uzeo sam kredit, a od starta sam znao da neću moći da ga vratim.

Tu bi moglo da se kaže – da nije bilo korone, vratili bismo sigurno...

Korona uopšte nije uzrok toga što Er Srbija ne može da vrati dug i to ne može da bude argument. Onog trenutka kada je neko pre pet godina uzeo kredit, on je trebalo da odvajava pare da taj kredit vrati. To je na godišnjem nivou oko 25 miliona dolara, jer i onaj drugi kredit dospeva samo 10 meseci nakon prvog. Ako niste odvajali ni 2016, ni 2017, pa sve do prošle godine, to onda nema nikakve veze sa koronom. Zar neko misli da bi Er Srbija u ovoj godini napravila plus od 56 miliona dolara za »

Foto: Saša Petrović / Tanjug

prvih devet meseci 2020. da nije bilo korone? Ne bi, to se vidi ako se pogleda izveštaj o poslovanju od prošle godine. Oni su prijavili neto dobit od 9,5 miliona evra, uz subvenciju države veću od 20 miliona evra.

I dalje tvrdim da je ta kompanija strukturalno pogrešno postavljena od prvog dana, od 2013. Još važnije je da je srpska strana – Vlada Srbije – kao većinski vlasnik ustupila pravo rukovođenja kompanije Etihadu. Ko vodi kompaniju dužan je da obezbedi takvo poslovanje da može da vrati kredit. Ili da kaže: “Ja sam nespособan” i da se skloni. A ne može da se sad okrene Vladi Srbije i kaže – ako hoćete nacionalnu kompaniju, isprsite se za 120 miliona dolara.

Zar nije Evropska komisija svojevremeno utvrđivala ko rukovodi Er Srbijom i utvrdila da je to Vlada Srbije, a ne Etihad?

Evropska komisija je tražila da u Upravnom odboru bude više članova srpske strane od Etihada. Ali, o menadžmentu kompanije, o svim ključnim mestima – Etihad je odlučivao, oni su dovodili ljude i za to nikog nisu pitali i nisu nikom odgovarali. Setite se kad je (bivši generalni direktor Er Srbije) Dane Kondić bukvalno pobjegao u decembru 2017 – posle četiri godine na mestu generalnog direktora niko nije analizirao šta je taj čovek uradio, da li je to bilo dobro ili nije.

Ako sam ja kao većinski vlasnik dao vama kompaniju na upravljanje, ja onda od vas, ako ništa drugo, mogu da očekujem da kompanija posle pet godina nema dug. A ne da se posle pet ili sedam godina suočim sa dubiozom, a taj isti koji mi je dao kredit i koji upravlja kompanijom ne odgovara ni za šta.

Kada je reč o tom kreditnom odnosu, sam način kako je traženo da se najveći deo duga otpiše, bez obrazloženja, toliko je naivan da nemam reči. Pre upućivanja tog pisma bilo je potrebno da se vode ozbiljni razgovori na visokom nivou, a to nije sadašnji direktor kompanije Nejsmit – koji je, uzgred, u ime Etihada vodio i Alitaliju, pa je doveo do bankrota – nego da pregovara neko iz Vlade Srbije, neko ko je učestvovao, npr. Siniša Mali. A ne ovako, pošaljem pismo i kažem da nemam para. Takvo slanje pisma i takav odgovor nanose štetu aviokompaniji jer će ostali poverioci, svako ko ima potraživanja prema Er Srbiji – aerodromi, dobavljači goriva, rezervnih delova... – sad da traže pare kad vide da su ovi nesolventni. Plašim se da takvo pismo može da izazove paniku koja će i ovako tešku situaciju kompanije još više otežati.

Vučić je u aprilu rekao da su posao i plate u Er Srbiji svima zagarantovani, kao i da će Srbija u Er Srbiju ulagati mnogo više zato što sada EU dozvoljava državnu pomoć i dokapitalizaciju.

To sve nema veze sa stvarnošću. EU nije promenila svoju politiku. Ona dozvoljava državnu intervenciju u obliku kredita, sa vraćanjem tih para. Jednostrano davanje para kao grant ne egzistira nigde i tu nije EU ništa promenila. Dalje, to za plate i zaposlenost, ne treba o tome političar da govori, nego direktor kompanije da izađe i kaže da će tako da vodi kompaniju, koja će da izdrži plate i sve ostalo, a da nema prihoda, pa nek kaže i odakle će to da pokrije.

Pretpostavka je da će država da pokrije.

Nije sad samo reč o tim kreditima. Ako je tačno ono što je Zorana Mihajlović rekla u maju, da Er Srbija ima 30 miliona evra gubitke, a pretpostavka je da će do kraja godine imati i 50 miliona, ako država da tih 120 miliona dolara, moraće da da i još 50 miliona da bi održala kompaniju do 1. januara 2021. I šta će onda posle toga da radi? ¶

» Sa ovim brojevima već smo na blizu 300 miliona evra (287,2 miliona) koliko su građani Srbije uložili u proteklih šest godina u svojih 51 odsto kompanije. Bude li država “uletela” i za ovih 111,71 milion dolara (koliko ostade od kredita nakon uzimanja provizije), ovaj broj će porasti na više od 380 miliona evra.

DOBRA ZARADA ETIHADA

Ovo u svakom slučaju nije sve što su građani platili – kamo obaveza iz Okvirnog transakcionog ugovora da Republika Srbija Er Srbiji daje “popust na količinu” od najmanje 50 odsto za plaćanje taksi Aerodromu Beograd (Stav 7.2.8.2), kao i popust “ne manji od 50 odsto” za cenu *into plane* goriva koje NIS naplaćuje Er Srbiji, a ako NIS na to ne pristane, Republika Srbija će finansirati razliku između tog popusta i stvarnog popusta koji Er Srbija dobije (Stav 7.4.2)? Kamo sve ono što istraživački novinari još nisu iskopali?

Uostalom, to su Vučić i Siniša Mali “ispregovarali”: prema podacima iz Okvirnog ugovora o transakciji koji je, nakon otkrića BIRN-a 2014, objavila i Vlada Srbije, “Republika Srbija prima na znanje (...) da će Er Srbiji (AS) biti neophodna stalna podrška Republike Srbije vezana za finansijsku sposobnost Društva” (Stav 1.7 ugovora)... Za to vreme, Etihad je pozajmicom od 40 miliona dolara iz 2014. godine obezbedio svojih 49 odsto kompanije.

“Insajder” je još pre dve godine sračunao da je Etihad već naplatio i više od tih 40 miliona: do 2017, prema istraživanju “Insajdera”, Etihad je u poslovanju sa zajedničkom kompanijom Er Srbija naplatom raznih usluga i roba zaradio oko 40 miliona evra (kamatu od četrdesetak miliona dolara po osnovu kredita da i ne računamo).

A valja se podsetiti i spektakularne rečenice iz drugog Rešenja Komisije za kontrolu državne pomoći: “Učešće od 49 odsto u društvu Air Serbia predstavlja zakonski maksimalni nivo neevropskog vlasništva nad evropskim avio-kompanijama, što je osnovni razlog zašto Etihad (ili bilo koja druga neevropska kompanija) nije mogao da izvrši bilo koje dodatno ulaganje kapitala u društvo Air Serbia.” ¶

RADMILO MARKOVIĆ

Održivo poslovanje i solidarnost – mera vrednosti poslovnog uspeha

Coca-Cola HBC Srbija objavila je Izveštaj o održivom poslovanju za 2019. godinu i na taj način upoznala javnost sa nizom inicijativa sprovedenih u tom periodu. Za ovu kompaniju, prethodnu godinu obeležile su sjajne poslovne odluke i odlični rezultati u domenu ulaganja u zajednicu, angažovanja zaposlenih, zaštite životne sredine i dostignuća na tržištu.

Samo u 2019. godini, u projek-te koji podstiču razvoj zajed-nice, Coca-Cola HBC Srbi-ja je uložila preko 36 miliona dina-ra. Koliko je važno ostvariti dobre rezultate, ali ujedno poslovati odgo-vorno i održivo, za "Vreme" govo-ri Svetoslav Atanasov, general-ni direktor kompanije Coca-Cola HBC Srbija.

Kada govorimo o održivom poslovanju, šta su priorite-ti kompanije Coca-Cola HBC Srbija?

Naš glavni poslovni prioritet jeste da obezbedimo održiv razvoj našeg poslovanja kao i paralelni razvoj zajednice u kojoj radimo. Izvešta-jem koji predstavljamo sedmi put, želimo da na transparentan način pružimo uvid u postignute poslovne rezultate sa posebnim fokusom na unapređenje zajednice i životne sredine, a u odnosu na ciljeve koje smo postavili Misijom održivosti 2025. Ponosni smo na odgovorno upravljanje resursima, smanjenje emisija i korišćenja vode, realizaciju vizije "Svet bez otpada", kao i afirmaciju zaposlenih i podršku profesionalnom razvoju mladih u Srbiji.

Koji biste poslovni poduhvat izdvojili u prethodnoj godini?

Bez dileme, dolazak Bambija u našu Coca-Cola HBC porodicu je poslovni potez koji je krunisao 2019. godinu, jer je na ovaj način naš bogat portfolio dodatno osnažen nekim od najomiljenijih konditorskih brendova. Poslovanje Bambija ima tradiciju uspeha dugu preko 50 godina, koju prati kvalitet i privrženost potrošača. Akvizicija koja je finalizovana u 2019. godini, otvorila je za Bambi nove razvojne mogućnosti, a za Coca-Cola HBC priliku da se stvore dodatne vrednosti za kompaniju, kupce i akcionare.

Na koje rezultate u domenu održivosti ste naročito ponosni?

Foto: Coca Cola HBC

Mi znamo da vredimo onoliko koliko vrede ljudi koji čine Coca-Cola HBC porodicu i zato mogu da kažem da sam najponosniji na preko 1400 ljudi koji svakodnevno ostvaruju neverovatne poslovne rezultate. Zato ulažemo u profesionalni razvoj naših kolega, nudeći im podsticajno i ravnopravno radno okruženje. Zahvaljujući tome, kao i činjenici da radimo na privlačenju talenata, među mladima smo, godinama unazad prepoznati kao najpoželjniji poslodavac.

Takođe ponosan sam na činjenicu da kontinuirano radimo na odgovornoj upotrebi prirodnih resursa. Kada je reč o zaštiti životne sredine, u periodu od 2007. do 2019. godine, uspeali smo da smanjimo potrošnju vode po litru proizvedenog pića za 53,8 odsto i smanjimo ukupnu potrošnje energije za 52 procenta. Od 1. jula ove godine, naša kompanija kompletnu električnu energiju crpi iz obnovljivih resursa, a našim naporima da razvijamo ambalažu manje težine i povećamo sadržaj recikliranog materijala u njoj, nastojimo da smanjimo ukupan amba-

lažni otpad na tržištu, kao i karbon-ski otisak kompanije. Samo u 2019. godini, ostvarili smo uštedu od 295 tona PET materijala i to je rezultat na koji smo veoma ponosni.

Ono što se za potrošače pokazalo kao veoma značajno je i to da smo u protekloj godini uveli niz inovativ-nih napitaka sa ciljem da naši proiz-vodi budu prvi izbor u svakoj pri-lici za konzumaciju, 24 sata dnevno, sedam dana u nedelji. Imajući u vidu sve razvijeniju svest o zdravim stilovima života, proširili smo ponudu niskokalorijskih napitaka bez šećera kao i manja pakovanja lakša za kontrolu kalorijskog unosa.

Nova realnost uzrokovana svet-skom pandemijom pokazala je da je uloga društveno odgovor-nih kompanija važnija nego ika-da pre. Kako se Coca-Cola HBC Srbija pokazala u tom smislu?

Poslednjih nekoliko meseci pokazali smo da umemo da se nosimo sa ogromnim iza-zovima, ne zaboravljajući ono što je najvaž-nije, a to je dobrobit naših zaposlenih, ali i zajednice i ljudi. U prvim danima epidemije, pružili smo pomoć onima na prvoj lini-ji odbrane protiv korona virusa: medicin-skim radnicima, vojsci, policiji, volonterima a zatim i Crvenom krstu donacijom od 200.000 dolara za najugroženije. Podrškom koju trenutno pružamo privredi kroz kampanju „Otvoreni kao nikada pre“, nastojimo da stimulišemo oporavak ugostiteljskog sektora, koji je najugroženiji i koji zapošljava preko 65.000 ljudi.

Ova situacija je pokazala koliko smo kao kompanija odgovorni, a kao ljudi solidarni. Sa još većom posvećenošću nastavljamo da budemo pouzdan partner zajednici i oslo-nac društva, i u dobrim i u ne tako lakim vre-menima, poslujući odgovorno i održivo. ¶

R.V.

VARLJIVO LETO

Leta 1990. godine, dnevnicu preko Studentske zadruge bila je 700 dinara, sto nemačkih maraka, a posla je za studente bilo mnogo. Povratna vozna karta Segedin–Peking, preko Moskve pa dalje trans-sibirskom železnicom, koštala je tih 100 maraka – Berlinski zid je pao, Sovjetski Savez se raspadao, ali su putne tarife iz već pokojnog Istočnog bloka, u kome je sto maraka tada bila ogromna suma, još bile žive. Karta se kupovala na oronuloj lokalnoj železničkoj stanici u Segedinu, koja je izgledala kao da je prenet iz Mancelovog filma *Strogo kontrolisani vozovi* iz 1967, i od tada nije dotaknuta.

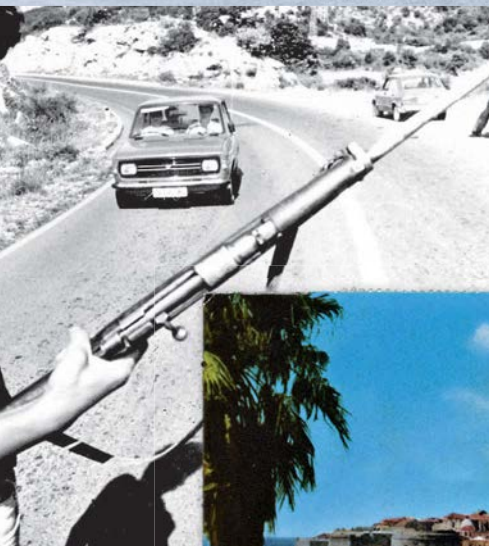
Na prvi pogled, u Jugoslaviji je sve bilo u najboljem redu. San svih ljudi na svetu da sledeća generacija živi bolje od prethodne, korak po korak se od 1945. nadalje ostvarivao, i tog leta 1990. dostigao vrhunac. Bilo je potrebno nešto vremena da se građani naviknu na ono što im je premijer savezne vlade Ante Marković najavio pred Novu godinu, da punih pluća počnu da žive u novoj realnosti i osećaju se potpuno kao deo “normalnog” sveta. Dinar je prvi put bio konvertibilan, devize su

se kupovale u banci. Kao što je prvi Mek Donalds u Beogradu bio 1988. još jedan simbol da je Jugoslavija nešto drugačije u odnosu na sve istočne zemlje, tako su 1990. originalni marlboro na kiosku i hajneken u prodavnici bili simboli da se više ne mora u fri-šop, komisijon ili preko granice za svaku sitnicu.

Kupovalo se kao nikad ranije, nekako mahnitro, za gotovinu, čekove, na kredit; kupovalo se sve – tehnička roba, nameštaj, odeća... Dvadesetak svilenih ženskih bluza, koje su mogle da stanu u omanju kesu, otplatile su tromesečno putovanje po Kini – prodate su za famoznih 100 maraka po komadu, očas posla.

Ineks i Geneks su bili džinovni među kompanijama, čak i u svetskim razmerama, jugoslovenske firme su radile i gradile širom sveta. Spoljni dug Jugoslavije, o kome se toliko pričalo, te 1990. bio je oko 16 milijardi dolara, a država je, uprkos teškoćama kroz osamdesete, izmirivala svoje spoljne obaveze na vreme (zavisno od procena, ukupni dug država koje su nastale raspadom SFRJ danas je pet do devet puta veći od duga cele Jugoslavije pred njeno nestajanje).

'90.

POZDRAV IZ DUBROVNIKA

Tog leta je na svetskom prvenstvu u Argentini moćna jugoslovenska košarkaška reprezentacija postala prvak sveta (u finalu su igrale jedna već nepostojeća država, Sovjetski Savez, i jedna koje uskoro neće biti, Jugoslavija). Na Svetskom prvenstvu u fudbalu u Italiji, najbolja reprezentacija koju je zemlja do tada imala izgubila je nesrećno u penal završnici u četvrtfinalu od Argentine, herojski igrajući skoro čitavu utakmicu sa igračem manje.

Samopouzdanje Jugoslovena, koji su i ranije bili ponosni i arogantni što su "nešto više" od onih iza Gvozdene zavese, bilo je na vrhuncu. SFRJ je još bila izlog Zapada za Rumune, Mađare, Bugare, Poljake, Čeha, Slovence, koji su u Jugoslaviju dolazili da rade poslove koje domaći nisu hteli (fizičke i poljoprivredne po Srbiji), kupuju devize i robu kojih po njihovim zemljama još nije bilo. Tog leta su na rafovima prodavnica po Moskvi tužno stajale samo boce mineralne vode odvratnog ukusa i ništa više.

Većini Jugoslovena činilo se da će tako većito ostati iako je vulkan destrukcije, koji je vrio ispod prividnog mira, povremeno izbacivao mlazove mržnje na površinu. I pored političkih

prepućavanja, talasa nacionalističkog ludila koji se valjao već nekoliko godina, iako su se 13. maja Dinamovi i Zvezdini navijači na stadionu Maksimir u Zagrebu tukli međusobno i sa policijom pevajući četničke i ustaške pesme, što zemlja do tada nije videla, činilo se normalnim da će država preživeti kraj partije, kao što je početkom godine rekao Ante Marković.

Nije svima bilo isto i nisu tada svi isto osećali, o čemu će biti reči na sledećim stranicama ovog broja "Vremena", ali na izjavu Borisava Jovića, tadašnjeg predsednika "rotirajućeg" predsedništva SFRJ, da je u Jugoslaviji moguć građanski rat, koja je tog leta osvanula na naslovnoj strani "Čajna deklariacija" na engleskom, nasmejali su se i potpisnik ovih redova i njegov tadašnji slučajni saputnik po Kini, Slovenac Marko.

Već na jesen taj smeh počeo je polako da zastaje u grlu, a posle jeseni nikakvih razloga za smeh više nije bilo. Tako malo je bilo potrebno da se survaju i ljudi, i država, i sve što je bilo razlog za ponos, da famoznih sto maraka postane bogatstvo i za Jugoslovene, ali to je već neka druga priča.

MOMIR TURUDIĆ

Jutra koja su odražava

U posljednjih dvadesetak godina često se vozim trajektima između Kamenara i Lepetana. I svaki se put zagledam u ono brdo iznad Kamenara, malo desno od trajektne luke, pa pogledom pokušavam prepoznati vikendicu u kojoj smo dočekivali novu 1990. Uzalud, nemam se za što pogledom uhvatiti. Pamtim samo unutrašnjost kuće, u koju više nikad neću ući. Nitko od onih s kojima sam dočekaao 1990. nije danas u Sarajevu, nitko osim mene nije ni u bivšoj Jugoslaviji. Vrijeme koje je u međuvremenu prošlo duže je od vremena naših života, premda se ponekad učini da je sve bilo jučer i da rat još nije ni počeo

Novu 1990. godinu dočekujemo u Kamenarima, u vikendici kod najbolje prijateljice moje djevojke. Dvadeset i tri su mi godine, njoj će skoro devetnaest, iz Sarajeva smo putovali u nekim starim, rashrndanim autima, mene je boljelo grlo, imao sam temperaturu. U kući je bilo hladno, s Lovćena i sjevernih krajeva spuštao se neki leden vjetar, a nas dvoje smo se grijali na nekom uskom, poluraspadnutom kauču, kakvi su se, već rashodovani, nosili u vikendice, umjesto na deponije s krupnim otpadom. Novu smo dočekali u mjesnom disko klubu, a mene je, valjda od morskog zraka, prošla grlobolja. Sutradan nas evo kako kao jedini putnici plovimo za Lepetane, trajektom koji napola presijeca zaljev, kao nožem grlo. U malenoj, mračnoj konobi uz pristanište doručujemo usoljene srdele i pijemo neko gusto crno vino. Intenzivno se osjećamo kao odrasli ljudi.

Tri sedmice kasnije u Sarajevu smo, magla je, led i smog, te godine snijeg ne pamtim, nalazimo se po omladinskim klubovima, u kafiću kod Čenge, u džez klubu Zvono, kod Vedrana Muftića i Saše Bukvića. Kući sam oko ponoći, uključujem televizor i gledam – čini mi se u direktnom prenosu – kako slovenska delegacija izlazi iz velike dvorane centra Sava i napušta izvanredno sazvani, Četrnaesti kongres Saveza komunista Jugoslavije. Ispraćaju ih pljeskom, koji u meni budi bijes – premda sam prethodno, ne bez cinizma u nastupima, višekratno propu-

Piše: **Miljenko Jergović**

štao priliku da postanem član SKJ – nakon čega za govornicu izlazi drug Slobodan Milošević, koji predlaže da kongres normalno nastavi s radom, te da se započne s donošenjem kongresnih odluka. Odmah zatim odlaze i Hrvati, a za njima i dijelovi bosansko-hercegovačke i makedonske delegacije. Pamtim iz te noći i još uvijek mladog, dugokosog Zdravka Grebu, bile su mu nepune četrdeset i tri, kako poziva na razum. Gledao sam znak pod koji su govornici izlazili, vrlo moderno dizajniran, savršeno postavljene tipografije, s jurećom petokrakom, koja stremlji budućnosti, i činilo mi se kako nikako ne može biti da će ti ljudi, Milan Pančevski, Slobodan Milošević, Dobrović Vidić, Siniša Batalo, pod takvim znakom pobijediti. Znak je bio moderan, oni su bili demodirani. Te sam se noći prvi put uplašio rata. Mislio sam da će me ujutro dočekati neki sasvim izmijenjen svijet. Međutim, sutra je sve izgledalo isto kakvo je bilo jučer. Takvi će me noćni strahovi pratiti u sljedeće dvije godine. I takva jutra, koja su održavala iluziju normalnosti.

ŠTO SAM VIDIO U ZAGREBU, A ŠTO U BEOGRADU

Tokom 1990. jednom sam bio u Zagrebu, tripot u Beogradu. U Zagrebu sam bio u aprilu, desetak dana prije prvih višestranačkih izbora. Grad je bio oblijepljen plakatima, vladalo je šarenilo kakvo

nikad prije nisam vidio i kakvog, vjerovatno, u našim krajevima neću ni poslije viđati. Bio je to onaj jedinstveni trenutak u kojem su sve mogućnosti i svaki izbor bili legalni i dopušteni. Ali nisam ja zbog toga došao u Zagreb: zanimalo su

nvala iluziju

me, kao i trideset godina kasnije, knjige i gramofonske ploče, zanimala su me anti-kvarnice, koje su tih godina izgledale veličanstveno, prepune nekih opasnih i prijetećih knjiga iz vremena NDH i vremena maspoka. Ostao sam tri dana, a vratio sam se kako sam i došao: vlakom s tog veličanstvenog Glavnog kolodvora, ispred kojeg

ga pokrivala ta vječno ista razglednica Zagreba, s konjanikom i tom bajkovitom građevinom.

U to vrijeme nisam Teofila poznavao – kasnije, kad god bih mislio o tim svojim predratnim putovanjima u Zagreb, zamišljao sam ga kao dugokosog kolportera Poleta i Studentskog lista,

nizmom. Činilo mi se kao da su u kratkom roku preskočili desetak godina svojih budućih života, da su nekako ostari-li. Od poznatih sreo sam Simu Mraovića. Sjećam se da sam ga pitao za koga će glasati, i da mi je odgovorio da će svi glasati za Koaliciju narodnog sporazuma. A za koga ćeš ti glasati, insistirao sam. Simo je slegnuo ramenima, rekao nemam pojma, i onako se simomraovićevski nasmijao.

U Beogradu sam bio u maju, augustu i u oktobru, u vrijeme Sajma knjiga. Grad je, opet iz perspektive nekoga tko dolazi iz Sarajeva, bio obilježen s dvije vrlo snažne vizualne senzacije: lice Slobodana Miloševića bilo je sveprisutno, njegova brada uzdizala se visoko, s posterizacijom izlivenih po prašnjavim i umašćenim izlozima zanatskih radnjica i samoposluga, zurio je s vjetrobranskih stakala gradskih autobusa i tramvaj, istovremeno se pojavljivao u dvije međusobno suprotstavljene funkcije: kao znak vlasti i kao znak pobune. Na mjestima gdje je njegovo lice označavalo vlast, napadno je zamijenio Tita, ali nikako nije bilo jasno protiv čega se to lice buni, tamo gdje je bez sumnje ono bilo lice pobune i želje za promjenom, kao recimo u izlozima tih dućančića po Dorćolu. Druga,

je konjanička figura kralja Tomislava i pogled na Zrinjevac i na zgradu Umjetničkog paviljona. To je ona vizura Zagreba koju smo mi iz drugih gradova i republika pamtili iz sedamdesetih, kada bi se u glavni televizijski dnevnik telefonom javljao dopisnik iz Zagreba, a vizualno bi

baš tamo negdje oko Glavnog kolodvora – niti sam imao zagrebačkih prijatelja, većina mojih tadašnjih jugoslaven-skih prijatelja bili su u Ljubljani, ali mi se čini da su ljudi koje sam viđao po ulicama za moja tadašnja mjerila bili zabrinjavajuće opčinjeni višestranačkim izborima i svojim naglo spoznatim antikomu-

i još šokantnija vizualna senzacija bili su četnici, njihove zastave s mrtvačkim glavama i kokarde, koje su se prodavale po Knez Mihajlovoj. Dizajn tog znakovlja, kao i dizajn onih koji su njime trgovali, kao da je bio izašao iz filмова i televizijskih drama Veljka Bulajića, Žike Mitrovića i Save Mrmka. Naravno,

■ **Nije samo Karadžić birao i izabrao između nove europske ljevice i guslarsko-četničkog nacionalizma. Za mene, još uvijek neiskusnog, njegov se izbor činio kao izbor između Sex pistolsa, Pankrta i Laibacha i, recimo, Nade Topčagić, Dragane Mirković i Cece Veličković. Ali i većina drugih u prvom je naletu tako izabirala**

Jugoslaviju, njezinu nogometnu reprezentaciju i njezine grbove i zastave, bez obzira na to tko, gdje i kada tim zastavama maše. Istovremeno se, nekako na rubu medijskog interesa, os-

svih vrsta, prema kojima je u neko prethodno vrijeme postojala velika socijalna i kulturna distanca. Od svih koji su u tome sudjelovali poznavao sam trojicu ljudi: jednoga liječnika koji je radio s mojim ocem, pisca mlađe generacije s kojim sam se prethodno družio i Radovana Karadžića. Sva trojica osnivali su SDS. Istina, Karadžić je nekoliko sedmica ranije osnivao i Stranku Zelenih, ali se u međuvremenu stigao predomisлити.

Takva je bila ta 1990. u Sarajevu, a takva će biti i 1991, pa i 1992, sve do početka opsade: nećeš znati kakav je tko, sve dok ti taj sam ne odluči to pokazati. Nije to samo Karadžićev slučaj, koji je birao i izabrao između nove europske ljevice, opsjednute ekologijom i budućnošću planeta, i guslarsko-četničkog nacionalizma, zasnovanog na oružanoj sili JNA. Za mene, još uvijek neiskusnog, njegov se izbor činio kao izbor između Sex pistolsa, Pankrta i Laibacha i, recimo, Nade Topčagić, Dragane Mirković i Cece Veličković. Ali i većina drugih u prvom je naletu tako izabirala. Tridesetak godina kasnije bivat ću svjestan i toga da su neki sasvim slučajno izabrali Pankrte, a ne Draganu Mirković...

No, većini ljudi s kojima sam se družio činilo se da je sve to luzerska priča i da će izbori, pod uvjetom da ih bude, pokazati da ti papci nemaju u Bosni i u Sarajevu nikakve šanse. Htio sam vjerovati da su u pravu, ali nešto mi je govorilo da stvari drukčije stoje. Bratstvo&jedinstvo u Bosni pripadalo je javnoj, a ne privatnoj, porodičnoj i intimnoj sferi ponašanja,

bili su potpuno marginalni u odnosu na slike Slobodana Miloševića, ali su činili radikalni rez u odnosu na prethodno iskustvo i na sve ono što sam u dotadašnjem životu vidio kao stvarno i moguće. (U to vrijeme, recimo i to, još nisam uživo vidio nikakve ustaške insignije, u Zagrebu ili bilo gdje drugdje. Je li netko već samu šahovnicu mogao doživjeti kao ustašku insigniju? Možda i jest, ali samo ako nikad nije vidio službeni grb Socijalističke Republike Hrvatske, s golemom šahovnicom i sasvim malom petokrakom pri vrhu...)

TKO JE TKO U SARAJEVU

U Sarajevu se sve događa polaganije, tiše i nekako prikriveno, osim što vladajući mediji, praktično svi, osim omladinskih Naših dana, te nekih novopokrenutih glasila i Omladinskog radija, prilično glasno i otvoreno drže stranu Slobodana Miloševića. Glavna prijetnja su ustaše, što će potom biti posebno naglašeno nakon što 30. maja Tuđman i HDZ pobjede na izborima u Hrvatskoj. Sam grad ispunjen je samopouzdanjem, vjerom u

nivaju i obnavljaju nacionalna kulturna udruženja, koja su komunisti jednom davno ugasili, da bi se zatim, nakon što su već prošli izbori u Hrvatskoj, prešlo na osnivanje stranaka s nacionalnim predznakom. Najprije Muslimani, predvođeni donedavnim političkim zatvorenikom Alijom Izetbegovićem, osnivaju Stranku demokratske akcije – tako nazvanu jer se još uvijek nije znalo hoće li biti dopušteno da se nacionalno ime upisuje u naziv partije – nakon čega svoje nacionalne stranke osnivaju Hrvati i Srbi.

Zanimljivo mi je bilo sve to sa strane gledati, a onda i izvještavati za "Nedjeljnu Dalmaciju", čiji sam bio dopisnik. U osnivanju nacionalnih stranaka su, uz malo-brojne izuzetke, sudjelovali ljudi koje ne samo da nismo poznavali, moji roditelji, ljudi s kojima su oni kontaktirali, ljudi s kojima sam se ja poznavao, nego uglavnom nismo bili ni svjesni njihova postojanja. No, dok su u muslimanskom slučaju to, ipak, često bili neki ljudi iz grada, HDZ i SDS su došli da osnivaju ljudi iz unutrašnjosti, provincijalci i čudaci

a javno od privatnog u ovoj zemlji, kao, vjerojatno, i u svim nedovršenim višenacionalnim zajednicama, dramatično se razlikovalo. Da su, nekim slučajem, prvi višestranački izbori u Bosni i Hercegovini bili javni, ili da je svatko mogao znati za koga je glasao onaj drugi, rezultati bi bili onakvi kakve su najavljivale prethodne javno provedene ankete: tročvrtinskom bi većinom pobijedili reformisti Ante Markovića. Ali kako su izbori tajani i privatni čin, pobijedili su nacionalisti iz nacionalnih stranaka, kojima će zatim, malo-pomalo, prići i nacionalisti iz onih drugih stranaka, koji su krivo procjenjivali snagu bratstva i jedinstva. Tako su, recimo, gotovo svi viđeniji reformisti odgovarajućih imena i prezimena završili među karadžićevcima.

seca, nakon honorarne suradnje, stalno zaposlio kao dopisnik "Nedjeljne Dalmacije" iz Sarajeva. Iste jeseni objavio sam drugu svoju knjigu pjesama, naslova "Uči li noćas neko u ovom gradu japonski". Književne kritike i televizijske kritike te sam jeseni, pa sve do kraja sljedeće godine, objavljivao u Oslobođenju, pisao sam za Naše dane. Dovršavao sam roman o Greti Garbo, koji poslije nisam objavio. Svakodnevno sam kupovao i čitao troje dnevnih novina, te svake sedmice desetak tjednika (da ih pokušam nabrojati: "Mladina", "Danas", "Polet", "Studentski list", "Nedjeljna Dalmacija", "Naši dani", "Nedjelja", "Nin", "Intervju", "Mladost", "Non", "Svet", "Monitor"...), barem dva dvotjednika ("Start", "Duga"...), kao i "Književnu reč", "Književne novine" i "Oko", koje će još vrlo kratko izlaziti.

u Sarajevu, bit će određujuća okolnost moga života. Djevojka s kojom ću ostati sve dok nas rat fizički ne razdvoji već tada je planirala da ode negdje u svijet, u neku Ameriku, i računala je na to da ću poći s njom. Nisam znao hoću li. Ali mi je bilo nezamislivo da pođem.

Nakon 1990. u našim je životima, sada to već svi onovremeni znamo, slijedila 1991. Trebalo je proći još pet dugih godina, pa da se u (danas nepostojećoj) kavanu Imperijal u Sarajevu upoznam s Teofilom. Ali ta 1991. bit će važna u našim životima, jer će se u jednom trenutku, tokom te godine, naša vremena razdvojiti i razići. Dok će, na različite načine, iz zagrebačke, a onda i iz beogradske perspektive 1991. biti ratna, možda i najratnija godina, iz sarajevske perspektive 1991. bit će predratna godina. I ta će je predratnost učiniti najzanimljivijom i najneobjašnjivijom godinom mog života. Pa onda kada govorim o 1990. ja zapravo ne kažem ništa od onog što je stvarno važno. I kao što Hobsbawmov "kratki dvadeseti vijek" nije završio ni 1999, ni 2000, nego jedne prethodeće im godine, tako ni 1990. nije završila 31. decembra, nego je potrajala sve do 8. januara 1991, kada je javno obznanjeno da je dva tjedna ranije, 26. decembra 1990, Srbija provalila u zajednički monetarni sistem i štampanjem polugodišnje ukupne emisije dinara otuđila skoro milijardu i pol dolara. Bio je to dovršetak nečega što se počelo događati one noći u kojoj je slovenska delegacija napustili Četrnaesti kongres SKJ, premda se činilo da je između prošlo neko veće i duže vrijeme.

U posljednjih dvadesetak godina često se vozim onim trajektima između Kamenara i Lepetana. Danas ih je više nego što ih je tada bilo. I svaki se put zagledam u ono brdo iznad Kamenara, malo desno od trajektne luke, pa pogledom pokušavam prepoznati vikendicu u kojoj smo dočekivali novu 1990. Uzalud, nemam se za što pogledom uhvatiti. Pamtim samo unutrašnjost kuće, u koju više nikad neću ući. Nitko od onih s kojima sam dočeka 1990. nije danas u Sarajevu, nitko osim mene nije ni u bivšoj Jugoslaviji. Vrijeme koje je u međuvremenu prošlo duže je od vremena naših života, premda se ponekad učini da je sve bilo jučer i da rat još nije ni počeo.

(A ni oni čija imena i prezimena ne zvuče tako dobro nisu previše ustrajavali na svom reformizmu.)

Na kraju, nacionalne su stranke izgubile u samo tri općine: u Tuzli, Brčkom i Varešu. Pobjeda privatnog i intimnog, ispunjenog predrasudama, međusobnim nepovjerenjem i vječnim nesnošljivostima, bila je potpuna. Samo je još trebao početi rat, pa da se cijela stvar dovrši, tako što će se svakoga i za sva vremena tica-ti samo njegove rane, i samo tuđi zločini.

Ali do toga je trebalo proći još mnogo vremena, pogotovo u Sarajevu i u Bosni, i u našim pojedinačnim životima. A za takav vremenski protok potrebno je bilo vjerovati da se ipak neće dogoditi sve ono što je nakon izbora u Bosni i Hercegovini bilo nužno da se dogodi.

KUĆA U KOJU VIŠE NEĆU UĆI

Prvi višestranački izbori u Bosni i Hercegovini održani su u nedjelju, 18. studenog 1990. Slučaj je htio da sam se tog mje-

Nekoliko puta sedmično išao sam u kino, nabavljao sam ogromne količine novih knjiga i vjerovao da ih sve moram pročitati. Činilo mi se da imam mnogo prijatelja. Većinu ih danas više ne poznajem. Prvi broj "Vremena", na kojem je bio datum 29. oktobar 1990, kupio sam u srijedu 31. oktobra, na željezničkoj stanici u Pločama, oko jedanaest sati ujutro.

Kada bih razmišljao o mjestu na kojem bih rado živio, nijedan mi grad te godine nije na um pao osim Sarajeva, premda nisam mislio da je Sarajevo baš neki grad. Kasnije će mi postati baš. Ali sam mislio da čovjek treba da živi tu gdje jest, pogotovo ako se bavi književnošću. Znao sam da ću objavljivati prozu, znao sam i da ću pisati romane, ali nisam znao da će ti romani imati ikakve veze sa Sarajevom i s Bosnom. Možda ne bi ni imali da su stvari drukčije krenule, i u intimnom, i u društvenopolitičkom pogledu. Rat koji ću doživjeti, onaj rat koji se bude vodio

Godina koja se ne vraća

U ovoj nepouzdanoj hronologiji rekonstruisanoj kroz izmaglicu alkoholnih i hašišnih isparenja, prvi pouzdan datum koji se javlja u sećanju zapravo je već majski, onaj kada se održavaju "prvi slobodni izbori" u Hrvatskoj, nakon kojih ćemo se probuditi u jednom olovnom ponedjeljku, i to će zapravo biti Dan Prvi naših novih života, što možda još nismo znali, ali smo slutili, naročito oni među nama s nekom urođenom ili stečenom falinkom, po merilima Novog poretka, impersoniranog kroz nakaznu obrazinu jednog zlog i tupoumnog starca

Blago Miljenku, on se svega seća. Mada, opet, i pamćenje može da bude prokletstvo.

Ne znam gde sam i s kim dočekao 1990. i šta sam od nje tada očekivao. Zapravo, cele 1990. se slabo sećam, a taj zaborav mi, što više o njemu razmišljam, to više liči na ono što je neko, valjda Čarli Vots, rekao za šezdesete – "ko se seća šezdesetih, taj ih nije doživeo". Slično kod mene važi za osamdesete: mnoge njihove najbolje trenutke zapravo sam zaboravio, ili ih se sećam fragmentarno, kroz koprenu, kao iz polusna. A istovremeno, i nema u tome nikakvog paradoksa, baš od njih sam sazdan; od svih tih trenutaka, ljudi i događaja koje sam zaboravio. Napustili su moju svest nakon što su se ugradili u moj DNK. A godina 1990. bila je prelazna i bastardna, istovremeno "odjava" osamdesetih, u kojoj smo po inerciji, doduše sve sumornijoj, živeli po regulama i standardima prethodne dekade, i godina najave nečega novog, mračnog, olujnog. I od tada živimo u devedesetim, i verovatno ćemo umreti u njima.

Piše: **Teofil Pančić**

POSLEDNJA MLADOST U JUGOSLAVIJI...

Godina 1990, dakle, poslednje je leto naših starih života, i prva jesen naših novih egzistencija. Zato su mi, valjda, prvi meseci 1990. iščileli iz svesti. Živeo sam onako kao i do tada, u poznosocijalističkom Zagrebu, kupovao sam kamare vinilnih ploča i radovao se sve boljem izboru "originala". Popunjavao sam kolekciju raznim čudacima – Suicide, John Lurie, Antony Braxton, Art Ensemble of Chicago, kojekakav *alter-rock*, psihodelija, *free jazz*, *electronic body music*, manijakalno

čitao, a kako za silne nove i stare knjige nikada nije bilo dovoljno para, bio sam istovremeno učlanjen u nekih pet-šest ogranaka Gradskih knjižnica: u glavnu, Gornji grad, "Bogdan Ogrizović", Savski Gaj, Travno... Par knjiga im nikada nisam vratio, izvinite, *žurilo mi se, mea culpa*. Pustošio sam kioske, od mog pred zgradom do onih velikih na Glavnom kolodvoru i Trgu republike: "Vjesnik", "Večernjak", "Politika" i "Borba" svakodnevno, "Oslobođenje" za vikend (pišu Tirnanić,

Đinđić, tu je i mladi Jergović), novosadski "Dnevnik" sredom, zbog kulturnog dodatka (uređuje ga Kopicl, čini mi se, ili Daca Nikolić!), ljubljansko "Delo" obavezno za vikend ("Sobotna priloga") i četvrtkom kad izlazi književni podlistak, tamo piše i neki oskarvajldovski klinac Marko Crnković, pomalo snob, ali otherwise genijel, subotom bih ponekad potegnulo putničkim do Brežica po ljubljanski "Dnevnik" koji je imao sjajan dodatak "Podmornica", a nije se prodavao izvan

Slovenije. Od magazina NIN, "Duga", "Stav", "Danas", "Start", "Intervju", "Teleks", plus svi "omladinski" – "Polet", SL, "Mladost", NON, "Naši dani", i, naravno, "Mladina" svakog petka u mom poštanskom sandučetu, još od 1982... "Književne novine", "Književna reč", "Oko", "Lica", "Ritam"...

Jednog letnjeg dana te godine, na radiju čujem da grupa beogradskih novinara odmetnutih od svojih "okupiranih" redakcija osniva nezavisni magazin, zvaće se "Vreme". Pomislim, voleo bih

3, Sarajevo 2 s genijalnim "omladinskim" programom koji nam je otkrio da *tamo dolje* više nije "tamni vilajet", plus večita žal što ne mogu da uhvatim ljubljanski Radio Študent, najbolji radio u svemiru tih godina. I ne samo tih, reklo bi se. Kad dođem u posetu kod mojih, u Beograd ili Novi Sad, slušam Studio B, ali i novi radio B92. Nekada dragog Minimaksa više ne slušam, postao je zabavljač i toreador krvožedne gomile. Televiziju ne gledam, ko još gleda televiziju?

Ne idem na more te godine, jebo more, cela 1990. je jedno veliko letovanje pred *dugu, mračnu jesen*. Visim u Kinotekama, zagrebačkoj i beogradskoj, doma okapam u kinima Jadran, Balkan, Zagreb, Studio i SC, gledam zaumne majstorije Pere Kvrgića u Gaveli i druge, obožavam čarobni prostor i atmosferu Teatra ITD, izlazim u Jabuku, Kulušić, Lap, Kset, žuljam dupe na pijačnim tezgama pred uvek prepunim Kvazarom na Opatovini, kad nema ničega drugog u gradu gluvarim u atrijumu OKC-a, u Ljubljani idem u K4 i FV, u Beogradu u Rupu ako ima ko da me uvede, i u SKC, u Novom Sadu Mašinac se još ne da. Idem na sve koncerte, a 1990. su valjda svi svirali u Ljubljani i Zagrebu, i druge. Ramones, Pixies, Bowie, Cave, The Cure... Najbolje se sećam Sonic Youth u ljubljanskim Križankama, mada je to verovatno bilo 1989. U povratku, vozimo se kroz guste dolenjske šume, još nema auto-puta, i dva-tri puta nam pred farove

izleću lisice. Otkud ovolike lisice jebotepatak, čudimo se mi, otroci novozagrebačkog betona. Kasno leto 1990, prvi art & music festival u Puli, sjajan lajn-ap koji tada još nismo zvali lajn-ap, i veličanstveno noćno smrzavanje na stadionu Istre, a sutradan prženje u dugom autostoperskom povratku preko Ljubljane do Zagreba, jer smo preostale pare, umesto za voz, dali za burek. *Poslednja mladost u Jugoslaviji*...

PREDIGRA VELIKOG SRANJA

U ovoj nepouzdanj hronologiji rekonstruisanoj kroz izmaglicu alkoholnih i hašišnih isparenja, prvi pouzdan datum koji se javlja u sećanju zapravo je već majski, onaj kada se održavaju "prvi slobodni izbori" u Hrvatskoj, nakon kojih ćemo se probuditi u jednom olovnom ponedeljku, i to će zapravo biti Dan Prvi naših novih života, što možda još nismo znali, ali smo slutili, naročito oni među nama s nekom urođenom ili stečenom falinkom, po merilima Novog poretka, impersoniranog kroz nakaznu obrazinu jednog zlog i tupoumnog starca. Koji je inače obitavao u jednoj vili pored koje smo često prolazili penjući se s Britanca ka Jabuci, nemajući pojma da tu obitava neko ko se sprema da od svega onoga u čemu smo živeli mi izvan te vile stvori svoj mali, zagušljivi svet u kojem ćemo biti suvišni (pa će neki od nas kao suvišni otići, a drugi će kao još suvišniji ostati). Te ćemo večeri nakon izbora sedeti na tezgi pred Kvazarom i mračno se zezati do dugo u noć, kao onaj veselnik što peva prteći kroz mračnu šumu, i sve što će uslediti u narednih godinu, ili nešto više, biće samo fazna predigra Velikog Sranja, smeštenog u 1991, godinu preloma mnogih biografija, godinu koje se sećam mnogo detaljnije od 1990, oh, zapravo je se i predobro sećam, voleo bih da mogu manje dobro da je pamtim. Ali 1991, ne samo u Hrvatskoj nego svugde po šavovima raspukle Jugoslavije, zapravo je grdobno ali legalno dete 1990: tamo gde smo se 1990. uputili, tamo smo 1991. i sledećih godina i stigli. Ako nam se ne sviđa to gde smo stigli, to je zato što nismo pazili 1990, a trebalo je jako, jako paziti, i zato, retrospektivno, izgleda da je to opasna i podmukla godina, ta devetsto devedeseta, jer to je godina u kojoj je svakovrsnim Većinama prodana jedna opaka i otrovna (ali opojna) Priča koje se mahom drže i dan-danas.

Ne pamtim, kao Miljenko, gde sam koliko puta bio te godine, znam samo da sam, po običaju, dosta bazao uzduž i popreko zemlje koje će biti još samo tada i nikada više. Sećam se Ljubljane, tada diskretno nakostrešene prema "jugu" koji joj, poput strogog brkatog strica iz pasivnih krajeva, ne da da živi kako ona misli da bi trebalo, a čemu se ona odupire više pankerski nego bojovnički, zbog čega će valjda

da te novine budu moj dom. Prvi tekst na toj adresi objaviću 39 nedelja nakon pojave prvog broja, koji sam inače kupio na "Vjesnikovom" kiosku na Aleji Viktora Bubnja 3. Najviše mi se dopalo "Vreme uživanja", a i to što Laza Stojanović uređuje kulturu... Na mom crvenom JVC PC-30 radiju svira i priča Omladinski radio 101, Radio Ljubljana 202 gde Igor Vidmar drži lekcije iz novog rocka, a Brane Rončel iz novog jazz-a, Austrija

CRTANJE MAPA NA SALVETI: F. Tuđman i S. Milošević

Foto: Predrag Mitić

tako lako provederati kroz sledeću godinu i one nakon nje, sećam se Beograda posivelog, učaurenog, odjedared preplavljenog nekim agresivno okuraženim polusvetom i razgalamljenim jurodivcima od svake otrovne fele, sećam se Novog Sada koji najednom, osobito s rubova, kao da gubi svoju čuvenu pitominu pa iz njegovih pajzlova kulja nešto za šta nisi ni znao da u njima može postojati.

po ko zna koji put, ali ovaj put drugačije, jer ću promeniti i državu? Državu bih, doduše, promenio i ako odem i ako ostanem, jer je država okopnila i nestala na naše oči, svugde, samo što je to u Zagrebu bilo vidljivije, a u Sarajevu nešto kasnije i mnogo bolnije, nego u Beogradu, koji se još dugo većinski pravio da se ništa ne dešava, a i ako se dešava, da on nema ništa s tim. Zapanjujuće dugo, sve

■ Jesam li te 1990. znao da ću već sledeće godine još jednom promeniti adresu, po ko zna koji put, ali ovaj put drugačije, jer ću promeniti i državu? Državu bih, doduše, promenio i ako odem i ako ostanem, jer je država okopnila i nestala na naše oči, svugde, samo što je to u Zagrebu bilo vidljivije, a u Sarajevu nešto kasnije i mnogo bolnije, nego u Beogradu

U Sarajevo nisam zalazio, ono nije bilo redovni deo moje putničke geografije, ali je zato te i 2-3 prethodne godine postalo deo zajedničkog generacijskog, medijski i književno posredovanog iskustva, iz kog su pred mene stupila neka imena kakva su Hemon, Mehmedinović, Jergović, Anđelić, Pećanin, Sančanin, Burić, i još mnogo ih je bilo, s nekima ću se sprijateljiti, drugi će ostati samo znamenje jednog vremena.

Jesam li te 1990. znao da ću već sledeće godine još jednom promeniti adresu,

do proleća 1999. trajalo je to prenemaganje, da se ne lažemo, ali to je već priča o nekim drugim godinama. Iz ove pameti, sadašnje, ako je već bilo do toga da se ide, trebalo je već 1990, dok je sve još koliko toliko "mirno", natenane zameniti stan za Novi Sad ili Beograd, ako si već tamo video neku svoju tzv. profesionalnu budućnost, a ne čekati da sve ode dođavola i kvragu, ali čovekom često vlada inercija, odlaganje, zaumna vera u nemoćuće hepiende. U petnaest prethodnih godina u Zagrebu sam "postao čovek" i

stekao ceo jedan život, tu su bili skoro svi moji prijatelji, koji su bili i ostali divni, ali u takvim situacijama prijatelji sami po sebi umeju biti nedovoljni. Možda me je čak ta prelazna, varljiva

1990. malo i uljuljkala: da je posle 1989. odmah nastupila brutalna 1991, imao bih mnogo manje iluzija, mnogo manje vremena da utonem u meko perje odlaganja, u san u kojem alarmi uzalud zvone, mada budan sve bitno već znaš i svega si već svestan...

Umesto da počnem ili da pakujem kofere ili da tvrdo odlučim kako ću ostati tu gde sam i utemeljiti se u novoj stvarnosti kako umem i znam, tavorio sam i dalje u limbu, u prijatnom mehuru ličnih prijateljstava, ljubavnih izazova i vaskolike (sup)kulture koja je bila pravi zavičaj svih ljudi koje sam dobro poznavao, i u tome me je zatekao i 31. decembar 1990. Nisam mario za silvestrovanje kao ritual niti mi se činilo da se negde odigrava nešto zanimljivo, ali prijateljica me je u poslednji čas izvukla iz kuće i dovela u jedan visokoplafonski stan u zagrebačkom Donjem gradu, pun poznatih i nepoznatih; mislim da je bilo već 10-11 uveče kada sam došao. Ono što je usledilo, bila je najbolja i najluđa novogodišnja zabava u mom životu. Tog sam jutra – već je počelo da sviće a znate kako kasno sviće u prvim januarima našeg sveta – nikuda ne žureći klizio cipalcugom niz Vodnikovu ka Pothodniku, zadovoljan tom noći, i razmišljao o tome kako ta 1991. valjda ne može biti gora od ove koja je upravo ostala za nama. A 1991. se potuljeno cerekala mojoj vedrini, spremajući se da mi pokaže na šta je sve spremna. Došao sam kući, umio se, svukao se i pustio gramofon da me uspava, dok je za mnom ostala 1990, poslednja godina koja se ne vraća. ¶

Na čemu se završilo

Omladina je bila zadojena rokenrol fenserajem, redali su se koncerti ko na traci, Sisters of Mercy, Strenglers, Godfathers, The Fall, Mission, Tina Turner, Motorhead, pa malo do Zagreba na Bouvija i Ramonse, duvkica, zezanje-smejanje, a oko nas veseli plamičak počinje da se širi, balvan revolucije iza čoška, Vuk, Šešelj i Mirko Jović u Pazovi. Beograd je bio u tihom previranju po rubovima društva koje gubi kompas

Krajem jula 1990, zazvonio je telefon u Mutapovoj. Keva mi je dopremila žicu do sobe, kaže: "Zove Torsten iz Hamburga." Uzeo sam slušalicu i čuo poznat glas. "Dođi", reče, "pravim veliki tulum za dve stotine zvanica, sviraće i dva hardkor benda iz Minhena, muški i ženski."

Potrpao sam prnje u Tope-rov ranac i zapalio vozom za Keleti. To je bila uhodana ruta do Berlina, uzeo bi noćni do Pešte koji stiže oko pet, ostavio bi ranac u prtljažnici i bazao naokolo do sedam. Tad se otvara šalter za međunarodne linije na kojima radi sredovečna žena koja govori isključivo mađarski, dok su natpisi iznad na ruskom, nemačkom,

Piše: **Uroš Đurić**

kineskom i ugarskom. Za nešto više od 10 dočmaraka pazario bih povratnu kartu do Lihtenberg stanice u Istočnom Berlinu na liniji Meridijan koja je saobraćala svakodneвно od Sofije do Malmea. S obzirom da je voz kretao u dva po podne, ostajalo je nekih osam sati da ubijem do

polaska. Redovno sam gluvario po gradu čija bi mi sudbina bila predodređena da nije Prvog svetskog rata koji je mog dedu s Ferencvaroša katapultirao na reku Prut u Besarabiji. Taj ritual je uključivao šolju bele kafe uz komad žerbo torte u istoime-noj poslastičarnici, u koju bih navraćao

oko devet i sedeo dok mi mozak ne utrne. Ambijent je bio omamljujuće istovetan kao od pre rata.

U Prag se stizalo u gluvo doba noći, posle torture čehoslovačke carine koju su mahom činile brutalno zgodne, naoštrene mlade žene što su snažno otvarale vrata kupea uz pitanje "Imaš deklaraciju?" i moj odgovor da sam u tranzitu, na šta bi složile kiselu facu što nemaju dobar materijal za kinjenje. Voz je prolazio kroz Holešovice i gotovo 40 minuta lagano tutnjao kroz sumorne ambijente Praga, kao iz Kafkinih priča, sve je bilo pusto, nigde žive duše, samo čkiljava ulična rasveta i plavičasto sivilo.

Ranijih godina bi ulazili Cigani koji bi na berlinskom buvljaku valjali

»

robu, ovaj put nije bilo nikog. Bio sam sâm, odao sam se mislima. Godina je počela čudno. Matori i ja smo pred nova-ka gledali kako Ante Marković maše u skupštini SFRJ novim dinarom, a matori je odmah rekao: "Ovo je prevara. On nema pokriće za to što priča. Ni u pri-vredi, ni u robi, ni u rezervama u tre-zoru. Navlači narod da im drpi lov iz slamarica."

Potom se u januaru raspao SKJ na Četrnaestom kongresu, Slovenci su otišli kući plačući, nikad nismo saznali da li od tuge il' od sreće. Sloba i džulovska mu bra-tija bili su odurna pojava, a Kučan i Račan nisu nimalo zaostajali. Bilo je nečeg neo-pisivo bljutavog u njihovom rezonovanju, sve zajedno pravi parohijalni pir seoskog vašara kod crkve s tragičnim ishodom u najavi. Svi to vide, ali niko nema snage da ga zaustavi, kako ne bi bio označen kao krivac za nastale posledice.

JEDNA PROPUŠTENA PRILIKA

U novooslobođeni Berlin stigao sam oko 7 ujutru, trećeg avgusta, nisam više morao da vadim pasoš na Fridrihštraseu, nekako sam se dovukao do Nojkeln, u Karl Marks štrase 196. Ključevi gajbe u mansardi u kojem je živela Zuzane bili su sprat niže kod Zilke, prirodne plavu-še rodom iz Kila, nacističke mornaričke baze na Baltiku. Otišao sam da klopam doner kebab uz šulthajs pivo kod Kurda na Kotbuser Toru, vucarao sam se po gra-du i umoran dopao kreveta gde me je pra-vo niotkuda puko anksiozni napad, ose-ćao sam tremor u celom telu, blagu drh-tavicu i neki čudan nemir, naoko ničim izazvan.

■ Preko puta SIV-a na Novaku ispred frišopa zagrebačkog Exportdrva svakodnevno se formirao red za kupovinu Tehniksovih hi-fi uređaja. Dolazili su iz cele Srbije kako bi pazariili tehniku povoljno bez carine i onda valjali za 100 marona više preko oglasa. Tako sam uspeo nekako da ćapim gramofon i kaset-dek u predstavništvu, ali sam po pojačalo morao da idem u Požarevac

Uzeo sam da čitam poeziju Bukovskog koju mi je Flavio doneo pred put, tek izaš-lu u kućnoj radinosti. Napustio je ženu, advokaturu i pokrenuo svoju izdavačku kuću, Haos, bilo je to prvo izdanje. Ima ta pesma u kojoj kaže: *Ima gorih stvari u životu od samoće, ali često su potre-bne decenije da to shvatimo. Tada je najče-šće već prekasno, a nema ničeg goreg od "prekasno"*. To me umirilo i slatko zaspah. Dva dana kasnije truckao sam se u vozu za Hamburg. U kupeu, preko puta mene sedela je tinejdžerka koja je povremeno promatrala moju obrijanu glavu. Bio sam neobična pojava, u modi su bile takozva-ne repane, fudbalerke i tarzanke, ili sre-đene duge kose a la Mili Vanili. Držala je u rukama neku knjigu Tane Janovic, dobro štivo za taj uzrast, čitao sam neku njenu priču u "Poletu".

Torsten je živio u Barenfeldu, staroj industrijskoj zoni. Poticao je iz radnič-ke klase. Deda mu je zaglavio na istoč-nom frontu, mislili su da je mrtav, vratio se iz zarobljeništva 1950. Čale se rastao od keve kad je bio klinac,

odrastao je uz očuha, dobroćudnog zana-tliju. Otišao je od kuće sa 16, sam se iško-lovao početkom osamdesetih za infor-matičkog inženjera, radeći usput. Ska-pirao je vrlo rano da su promene tren-dova hardvera i softvera ključ uspeha i uvek bio korak ispred vremena. Upozna-li smo se u Berlinu u jesen 1988. tokom masovnih demonstracija protiv Međuna-rodnog monetarnog fonda i Svetske ban-ke koje su predvodili autonomisti. Pričao mi je kako su on i njegova ekipa bili naj-siromašniji studenti u istoriji Nemačke. Jednog dana su stavili mapu sveta ispred sebe i maštali gde bi sve voleli da odu. Do leta devedesete obišao je 90 odsto lokaci-ja. Bila je to grupa lucidnih tipova razli-čitih karaktera – saksofonista, stolar, još jedan informatičar... Bilo ih je sedmoro i svi su živeli u staroj upravnoj zgradi iz 19. veka nekog nemačkog osiguravajućeg društva, tamošnjeg ekvivalenta britan-skog Lojdu, čije je bogatstvo počivalo na osiguranju velikih prekookeanskih tova-ra i plovidbe u načelu. Bilo su se preme-stili. Kompanija je prešla u novo sedište u centru i staru zgradu izdavala povolj-no startup firmama.

Torsten je sve ortake registrovao kao da su zaposleni kod njega u firmi, na ulazu su postavili interfon sa zasebnim zvonima za fiktivne kancelarije koje su u stvarnosti pretvorene u stanove. Prostorije su bile velelepne dimenzija, sva-ko je imao po sobu od skoro 50 kvadra-ta, delili su hodnik, kuhinju sa ogro-mnim dnevnim boravkom od skoro 200 kvadrata, prostoriju s bilijarom i flipe-rom i kupatilo. U slučaju kontrole, sve bi bilo zaključano osim jedne sobe koju su namestili kao ofis. Žurka je bila par

Menetjegy
Билет купон
Streckenfahrtschein

754775

MC
MAV

Menetjegy
Билет купон
Streckenfahrtschein

754775

személy részére
человек
Reisende(n)

Or/von
do
nach

1 Kl.
2 Kl.

Budapest

Berlin

útirány/чрез/über
Dresden

Kedvezmény
Скидка
Ermässigung

124825

Menetjegy személyenként
Плата за проезд одного пассажира
Preis je Person

Rbl 15.43

Beszedett összeg
Общая стоимость
Gesamtbetrag

Rbl 15.43

Ft

BOJ S VETRENJAČAMA: Ante Marković

Foto: Predrag Mitić

dana po mom dolasku, gledao sam ih kako noću mažnjavaju kablove iz okolnih stovarišta, Torstenov očuh bi dolazio preko dana i menjao instalaciju kako bi izdržali gruvanje bendova a da im ne poiskaču osigurači. Bili su to mladi ljudi bez skrupula prema kapitalizmu, životno leve orijentacije, bez dogmatskih crta. Koristili su sve pogodnosti za preživljavanje, lišeni predrasuda. Žurka je bila verovatno najbolja na kojoj sam ikada bio, točilo se džabe pivo u hektolitrima, žene sa severa su senzacionalna pojava. Bila je jedna zagasito riđa s prozirno plavim očima koja me netremice gledala podbočena na dovratnik dok su bendovi prašili, a ja kulirao, glumeći ludilo. Temeljni sam degenerik, to se teško leči, propustio sam priliku, patim i danas kad se setim. Ne znam šta je to u nama što nam ne da da se prepustimo trenutku. Izdržala je do jutra i otišla kući sama.

ROKENROL ANESTEZIJA

Ostao sam sledeće tri nedelje, dali su mi gostinsku sobu u uglu zgrade. Vreme u Hamburgu se leti menja nekoliko puta tokom dana, posle izvesnog vremena počinje da vam utiče na raspoloženje. Razmišljao sam o svom životu u Jugoslaviji, nisam delio opštenarodno oduševljenje zajedničkim vrednostima koje su brižljivo negovane do stepena ljigavosti, ali su mi njeni protivnici bili kudikamo odbojniji. Bila je to tvorevina viševjekovno ugnjetanih naroda, koji su tokom decenijskih nesuglasica počeli pred razlaz da pate što od manije veličine, što od stokholmskog sindroma. Ta famozna liberalizacija društva u 1990. godini uključivala je kupovinu strane robe u frišop prodavnicama za devize, pa su firme počele masovno da otvaraju frišopove po zemlji.

Preko puta SIV-a na Novaku ispred frišopa zagrebačkog Exportdrva svakodnevno se formirao red za kupovinu Tehničkih hi-fi uređaja. Dolazili su iz cele Srbije kako bi pazarili tehniku povoljno bez carine i onda valjali za 100 marona više preko oglasa. Tako sam uspeo neka-ko da ćapim gramofon i kaset-dek u predstavništvu, ali sam po pojačalo morao da idem u Požarevac. Bio sam užasn timer tim polusvetom koji se vidno osilio, pod Tiletom i neposredno po njegovoj smrti bili su manji od makovog zrna. Šorke na stadionima bile su redovne, u maju na Maksimiru samo što nije izbio građanski rat, na Poljudu su palili zastavu, reprezentaciju i himnu su izviždali u Zagrebu pred odlazak na Svetsko prvenstvo, navijali su vatreno za Holandiju, koja je bila u čudu. Beograd kao da je bio anestetiziran od svih tih pojava, pravio se kao da ga se ništa od toga ne dotiče previše. Omladina je bila zadojena rokenrol fenserajem, ređali su se koncerti ko na traci, Sisters of Mercy, Strenglers, Godfathers, The Fall, Mission, Tina Turner, Motorhead, pa malo do Zagreba na Bouvija i Ramonse, duvki-ka, zezanje-smejanje, a oko nas veseli plamčak počinje da se širi, balvan revolucije iza čoška, Vuk, Šešelji i Mirko Jović u Pazovi. Beograd je bio u tihom previranju po rubovima društva koje gubi kompas.

MARŠALOVO MIKROPOJAČALO

Torsten je rekao u nekom trenutku: "Ajde, vozim te kući." Seli smo u mečku

karavan od 60.000 maraka, on, Zuze i ja. Tri dana smo putovali. Spavali smo u Minhenu kod keve vođe jednog od bendova i u hotelu u Đeru pokraj stadiona Rába Eto. Po dolasku u BG, otišli smo s mojima na večeru u Tabor, matorci su ga voleli, bio je laf. Godinu dana kasnije, kad je keva umrla, javio se iz Arizone gde je učio da pilotira, pričali smo dve čuke.

Pošto smo završili s večerom, zaputili smo se u provod na Akademiju. Dok sam bio u WC-u, a Torsten otišao do šanka na pivo, neki tip je nasakočio na Zuza-ne i premlatio je. Torsten ga je odvalio od batina za par sekundi, obezbeđenje nije stiglo ni da siđe, popeo se s polu-onesvećenim telom na ramenu i bacio ga na kese s đubretom kod kontejnera u Rajičevoj.

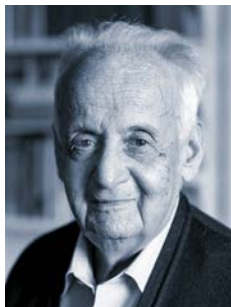
Vozili smo se noću kroz grad, prošli smo pored Zvezdinog stadiona, pitao je: "Kakvi su?", reko: "Ostali su bez najboljeg igrača, osvojiće Kup šampiona."

Nisam voleo način na koji Piksi igra, mislio sam da guši ostale, što se na kraju ispostavilo kao tačno. Njih dvoje su nastavili na Jadran, koji me nije video od osamdeset šeste. Ostao sam u BG-u da zaradim, radeći na garderobi u Rupij, kintu za gitaru koju nisam znao da sviram i Maršalovo mikropojačalo. Promenio sam klasu na Akademiji i prešao u novu zgradu na Senjaku. Kod Žike Turinskog, gde sam do tad bio, stolovala je Crnogorska ambasada koju je predvodio Ratko Odalović, guru Zelenaške misli na beogradskom univerzitetu. Taj ambijent je bio nepodnošljiv. Stalno im je dolazio neko sa Filozofskog ili Filološkog i onda bi neumorno tupili o nezavisnosti Crne Gore, dok bi Žika Seljak penio i napušavao ih, što ne treba da čudi znajući da mu je čale autor *Knjige o Milutinu*. Pred samo leto započeo sam sliku koja mi je promenila život, mrzeo sam je pošto sam se s njom mučio skoro godinu dana i za koju sam ovenčan nagradom Oktobarskog salona. Lovu sam zaradio i kupio gitaru od Šena, Spirinog gitariste, za 250 dolara. Dao sam preostale ispite i upisao četvrtu godinu studija slikarstva na FLU. Krajem decembra digao sam svu deviznu štednju sa računa u Ljubljanskoj banci. Keva je rekla: "Što, pa neće ti teći kamata." Na tome se završilo. ¶

Poslednji jugoslovenski maestral

Bilo je to jedno od najboljih leta u mom životu, jer slep kod očiju ništa nisam video ili hteo da vidim. Ne kajem se. Ne bi pomoglo ni da sam unapred strahovao i tugovao zbog onoga što sam mogao da naslutim, čak da znam, ali da zaustavim ili promenim nikako

Januara 1990. u Minhenu sam bio ugovorio saradnju sa jednom agencijom koja je vestima snabdevala provincijske radio-stanice i od nje dobio svoj prvi laptop marke Tošiba. Od 14. do 21. marta bio sam gost u apartmanu novootvorenog hotela "Aleksandar" u Budvi, u znak zahvalnosti

Piše: Ivan Ivanji

što sam im preveo neke ugovore i dogovore. Odatle sam se vratio u Minhen gde sam završio prelom knjige o Jugoslaviji na nemačkom jeziku za APA Guides – nisam tada ni slutio da će to biti jedna od poslednjih, ako ne i poslednja knjiga o celovitoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, a iste godine sam za Flint River Press u Londonu napisao knjigu o Nemačkoj, jednu od prvih, a možda i prvu knjigu o ujedinjenoj Nemačkoj.

Od honorara za poslednju knjigu o Jugoslaviji i prvu o ujedinjenoj Nemačkoj moja žena i ja mogli smo sebi da priuštimo da avgust spokojno provedemo u hotelu "Maestral" u Pržnu. Oboje smo već bili u penziji. Ona je i dalje koreografisala scenski pokret u Sloveniji, Bosni, Hrvatskoj i Beogradu, ja sam pisao i prevodio. Imao sam devizni račun u Ljubljanskoj banci, dinarski u Beogradskoj udruženoj banci, platne kartice Dajnersa i Ameriken ekspresa. Kao Jugosloveni bili smo građani sveta, na crnom tržištu je jugoslovenski pasoš tada bio najskuplji, jer je omogućavao bezvizni ulazak u najveći broj zemalja.

Prodavnice su se punile robom iz celog sveta, u samoposlugu na Cvetnom trgu

stigli su sirevi iz Francuske, vino iz Tunisa; Jugoeksport je nudio odeću sa svih meridijana, ali i rafinirane proizvode domaćih kreatora. Imali smo utisak je svake godine sve bolje i bolje.

Posle celodnevno kupanja u moru pred hotelom, šetnje kroz Miločerski park do Svetog Stefana, umorni i opaljeni od

sunca sedeli bismo na terasi, popili po bocu "Vranca" ili "Krstača" i posmatrali kako more i nebo bez oblaka kroz suton menjaju sve nijanse pozlaćene plave boje. Duvao bi maestral, donosio svežinu i nagoveštavao novi vedar dan. Nisam zapažao tmurne oblake koji su na Jugoslaviju počeli da se navlače sa svih strana. Možda nisam hteo da ih vidim? Ne kajem se. Neka smo tada bili srećni.

Predsednik jugoslovenske savezne vlade od marta 1989. bio je Ante Marković, reformisao je privredu, dinar je krajem decembra iste godine postao konvertibilan. Nisam u tom trenutku znao – ili nisam primio k znanju – da je Marković već tada bivao sve više marginalizovan. Do leta devedesete već je svaka jugoslovenska republika krenula svojim manje ili više nacionalističkim putem. U Sloveniji i Hrvatskoj su već bili održani prvi višestranački izbori, a on je kao protivmeru osnovao projugoslovensku partiju Savez reformskih snaga Jugoslavije i projugoslovensku televiziju Jutel, ali sve je bilo uzaludno. Mogao sam to da znam, ali mi se danas čini da sam mnogo toga potiskivao.

Dve godine kasnije moja žena i ja smo napustili svoju zemlju – otadžbinu, domovinu – koja se raspala u ratu.

AKTERI ZLA

Osma sednica CK SK Srbije održana je krajem septembra 1987. godine. Slobodan Milošević je bio prigrabio sve bitne funkcije za sebe i svoje ljude. Dobro sam ga poznao, bio je mlađi brat mog druga i kolege Bore Miloševića. Posle toga otkazao sam članstvo u toj partiji u kojoj sam bio od 1951, a ako računamo skojevsko

vreme, još od 1947. To znači da sam nekog vruga ipak slutio.

Od 15. maja 1990. godine predsednik Predsedništva Jugoslavije, čovek na čelu zemlje, bio je Borisav Jović. I njega sam poznao iz Ministarstva inostranih poslova, znao sam da je veoma blizak Miloševiću, da će voditi zemlju kao da je sam Sloba na njenom čelu.

Uloga predsednika Predsedništva nije u praksi bila tako bitna koliko je prema Ustavu trebalo da bude. Predsednici su

imali jednogodišnji mandat, rotirali su se predstavnici republika i pokrajina. Tako je od maja 1986. do maja 1987. godine predsednik Predsedništva SFRJ bio albanski književnik Sinan Hasani sa Kosova. Otišao sam da mu čestitam i rekao: "Najzad dočekah da sam sa šefom svoje države na ti." Nekako tužno se nasmejao i odgovorio: "Da, sad kad ti to više ništa ne vredi."

Poznao sam i Franju Tuđmana, bio je saradnik edicije o godišnjici Narodnooslobilačke borbe čiji sam bio urednik, honorar sam mu lično odneo u gotovini. Bio sam i na malom prijemu koji je priredio kad je unapređen za generala.

Hoću da kažem, poznao sam neke od najvažnijih aktera Zla koje će nas zadesiti, ali nisam želeo da mislim na njih na terasi hotela "Maestral" avgusta 1990, kad su kod Knina na drum već polagani prvi balvani.

PRVA "BALVAN REVOLUCIJA"

Franjo Tuđman je 1989. godine osnovao Hrvatsku Demokratsku Zajednicu (HDZ) koja je 1990. registrovana kao partija i na prvim višestranačkim izborima za Sabor – prvi krug 20. aprila, drugi krug 7. maja – osvojila 205 od 351 mandata i sastavila vladu čiji je predsednik postao Stjepan Mesić. Sabor je 30. maja izabrao Predsedništvo Socijalističke Republike Hrvatske, još se tako zvala, sa Tuđmanom na čelu.

Dok smo ispijali crno vino na terasi hotela "Maestral" od 17. avgusta na drumu sa bezbroj serpentina, uspona i nizbrdica, koji je spajao primorje sa severom, kod Knina, Obrovca i Benkovca Srbi iz Hrvatske su, nezadovoljni razvojem situacije, postavili barikade od balvana sa namerom da se naškodi hrvatskom turizmu. Druga "balvan revolucija" sledeće godine dovešće do rata. Razvoj se mogao predvideti. Ja ga, još jednom ponavljam, nisam naslutio.

Nema sumnje da su se mnogi Srbi, pogotovu u tom delu Hrvatske, plašili recidiva Drugog svetskog rata, ustaških pokolja, dok je vlast HDZ relativizovala ustaške zločine. Organizovana je Srpska demokratska stranka u Hrvatskoj, čiji je predsednik postao psihijatar Jovan Rašković. On je lepo upozorio da su Srbi "ludi

narod". Predvodnik grupe koje je razoružala hrvatsku policiju bio je predsednik opštine Knin Milan Babić, koji će pred sudom u Hagu izjaviti da je sve organizovano po nalogu Beograda, što je iz Beograda demantovano. Iz lične perspektive o svim tim uvodima u strahote ništa ne znam, više sam pratio događanja u Evropi, promene svetskih razmera pored kojih je problem Knina bio bled i nevažan.

PAD BERLINSKOG ZIDA

Konačni pregovori o ugovoru o prisajedinjenju istočne Nemačke Demokratske Republike Saveznoj Republici Nemačkoj počeli su 6. juna 1990, ugovor je potpisan 31. avgusta. Pogrešno je govoriti o "ujedinjenju" ili "ponovnom ujedinjenju" dveju nemačkih država, jer je zapravo istočna Nemačka ukinuta, njene pokrajine su pripojene zapadnoj državi. Nemačka istorija naglašava da je Vili Brant dao važan impuls tom dešavanju, kojim je zapravo i dokumentovano završen Drugi svetski rat u Evropi.

Brant je aprila 1981. godine odmor proveo u hotelu "Maestral", ja sam mu bio dodeljen kao prevodilac, ali i kao predstavnik njegovog domaćina Saveza Komunističke Jugoslavije kada važnijih ličnosti nije bilo, što je najčešći bio slučaj jer je Brant insistirao na što većoj privatnosti boravka na Jadranu. Vreme je bilo loše. Umesto da se kupa u moru i jedri na malim brodovima, morao je dosta vremena da provodi u hotelu. Razgovarali smo o bezbroj tema. Moguć raspad SFRJ godinu dana posle Titove smrti nije bila jedna od njih, nije nam to ni na pamet palo.

U Sovjetskom Savezu Mihail Gorbačov je 1985. postao generalni sekretar Komunističke Partije Sovjetskog Saveza, a Brant ga je već 27. maja posetio u Moskvi. Prvu važnu vezu Nemačke sa Gorbačovim nije uspostavio kancelar Helmut Kol, nego Brant koji je tada bio u opoziciji, ali je "namirisao" priliku. List "Frankfurter Allgemeine Zeitung" ga je nazvao "ledolomcem" za nove odnose Berlina sa Moskvom. Brant je kao kancelar sa svojom "novom istočnom politikom" bio otvorio posebne nezvanične kanale sa sovjetskim partijskim krugovima, zbog toga je tako brzo uspeo da uspostavi i direktnu vezu sa novim vođom SSSR. Brant i Gorbačov su se sreli nekoliko puta, o njihovom

prijateljstvu publicista Štefan Krojčberge je objavio knjigu.

Na sovjetskoj krstarici "Maksim Gorki" decembra 1989. godine Gorbačov je primio američkog predsjednika H. V. Buša i izjavio: "Ovim je hladni rat završen." To je na kraju dovelo do pada Berlinskog zida i novog jedinstva Nemačke.

U vreme tektonskih poremećaja na svetskoj sceni malo ko je obraćao pažnju na koškanja nekih tamo Miloševića i Tuđmana, Srba, Hrvata i Slovenaca, na pukotine koje su se ocrtavale na jugoslovenskom prostoru.

POSLEDNJE SLETANJE U ZAGREB

Činilo se da je rukovodstvo Jugoslavije sve to ili prespavalo ili smatralo nevažnim za razvoj koji su priželjkivali Slobodan Milošević i Borisav Jović. O njihovim planovima Jović je posle pisao iskrenije nego što se Miloševiću sviđalo.

Sa mora sam se u Beograd vratio još uvek raspoložen. Od 2. do 5. septembra bio sam u Beču na sastanku "Renner-Instituta", političkoj akademiji Socijaldemokratske partije Austrije. Pored ostalog, pitali su me ko je taj Borisav Jović i da li je mudro što je svake godine neko drugi na čelu Jugoslavije. Uprkos ličnom mišljenju o Joviću, naravno da u inostranstvu nisam hteo da ogovaram našeg čoveka, skrenuo sam pažnju uzvrativši pitanjem

da li znaju ko je trenutno predsednik Švajcarske. Niko to, naravno, nije znao, a ja sam, kao da je to neki adut, izjavio da, eto, i Švajcarska menja predsednika svake godine, pa joj ništa ne fali.

Početkom decembra iste godine grubo me je u zahuktalu jugoslovensku političku stvarnost gurnuo odlazak u Bonu, ispostaviće se, poslednjim jugoslovenskim ministrom inostranih poslova Budimirom Lončarom. To je bila poslednja zvanična poseta jednog jugoslovenskog ministra inostranih poslova Saveznoj Republici Nemačkoj i tada smo to već naslućivali. Bilo je tužno. Da sam znao da se približava "kraj", dokazuje to što sam pred put hteo da u gotovom uzmem sve što sam imao na deviznom računu u Ljubljanskoj banci. Nisu hteli da mi daju ni jednu jedinu marku, ali sam ih ubedio da mi u vrednosti gotovo svog novca na računu daju travelers čekove Ameriken ekspresa. Posle sam u Bonu imao dosta muke da u jednom od retnih slobodnih trenutaka odem u banku i jedva ubedim blagajnika da mi čekove unovči, jer su već bili sumnjičavi prema svemu što dolazi iz Jugoslavije.

Na povratku nas je dočekala gusta magla, nismo mogli da sletimo u Beograd, pa smo aterirali u Zagrebu. Igrom slučaja sam posle toga u Bonu bio nekoliko puta, ali u Zagrebu više nikada. ¶

■ **Poznavao sam neke od najvažnijih aktera Zla koje će nas zadesiti, ali nisam želeo da mislim na njih na terasi hotela "Maestral" avgusta 1990, kad su kod Knina na drum već polagani prvi balvani**

Kako su "m

"Oko 17,18 sati, počne narod da se okuplja ispred stanice. Sa njima stiže Milan Babić, više na mene: 'Šta čekate, sviraj sirenu za uzbunjivanje, mupovci upali u Oton (selo 15-20 kilometara severozapadno od Knina), puca se, pobili ljude'. Dok on više, pokušavam dobiti Martića. Na telefon u njegovom stanu niko se ne javlja. Viče Babić, više okupljena masa i ja pritisnem dugme sirene, i Knin se tad uzbuni, a na radiju odmah ide vijest o proglašenju ratnog stanja. Kasnije shvatim da sam umjesto dugmeta za opštu opasnost, pritisnuo pogrešno – za prestanak opasnosti. Ali u onoj ludnici niko to nije primjetio", kaže za "Vreme" jedan bivši milicionar

"Poštovani slušaoci, predsjednik Skupštine općine Knin dr Milan Babić proglasio je ratno stanje na području cijele općine", bila je rečenica koju je, ni kriva ni dužna, 17. avgusta 1990. godine pročitala spikerka Radio Knina Manda Vuković. Tada je imala dvadeset i neku godinu, i uradila je to kao da nedeljom čita čestitke iz emisije "Susreti u željama", koja je trajala satima sa porukama "Srećno sklapanje braka..." ili "Srećan odlazak u JNA..."

Tek posle je, ispavši jedini i glavni krivac za proglašenje ratnog stanja koje je predstavljalo početak urušavanja zajedničke države SFRJ, shvatila šta se sve lomilo preko njenih leđa. Sve se desilo 17. avgusta 1990. oko 17 sati, da bi već u 21 sat Babić u gostovanju na Radio Kni-

"Pupovci" prešli Kravlju Dragu

Foto: Vladimir Dimitrijević

nu demantovao da je ikad proglasio ratno stanje. I ispade Manda jedini krivac – devojka spiker lokalnog radija.

“A gde je grad, gde je Knin?”, pitao je u drugoj polovini decembra 1991. u jednoj kafani major kenijske vojske Džems Ikinia svoje domaćine iz 9. Korpusa JNA, nakon što je, kao deo četvoročlane prethodnice mirovnih snaga UN obišao severnu Dalmaciju da bi video gde su linije razdvajanja i kako razmestiti “unproforce”. Kad su mu objasnili da je to što je video u stvari Knin, samo je ironično konstatovao: “Jedna ulica, a zajejava čitav svet.” I time dao najbolju dijagnozu.

Kako je sve počelo? U jeku raspirivanja srpsko-hrvatske ili hrvatsko-srpske “bratske mržnje”, posebno mesto našao je Knin, opština sa 42.000 stanovnika u

Severnoj Dalmaciji, od kojih su 85 odsto bili Srbi. Pošto je bio veliki garnizon, bilo je tu dosta starešina raznih nacionalnosti. Uz Knin su, naravno, išli i Benkovac i Obrovac, takođe sa većinskim srpskim stanovništvom. Do tada se za njih čulo jedino kao navijače Crvene zvezde.

Hrvatska propaganda učinila je svoje tokom ustavnih amandmana 1998. i izborne kampanje 1990. godine kada su počela pozivanja na ustaštvo i prozivke Srba. Predlog izvesne Slavice Bajan, delegata u Saboru Hrvatske, da se Srbi izbace iz Ustava kao konstitutivni narod, došao je kao “so na živu ranu”, što je obilato iskoristila propagandna mašinerija Slobodana Miloševića iz Beograda. Tako su se sve kockice sklopile, a ceh “domoljublja” s jedne i “vekovne odbrane srpskih ognjišta”

s druge strane, platio je, na kraju, narod sa tih prostora.

Šta je sve prethodilo toj pobuni kninskih Srba i stavljanju barikada (posprudno nazvanih “balvan revolucija”), dugo bi trebalo objašnjavati. Glavni akteri su mrtvi ili služe zatvorske kazne, poput Milana Martića u Estoniji po presudi Haškog tribunala. Potpisnik ovih redova je i sam bio tih dana u Kninu, a napisano je mnogo priča običnih ljudi u tim događajima.

“JA SAM STVARNO SLOBODAN MILOŠEVIĆ”

Da bi se razumeo celi slučaj, treba reći da je u Kninu održano prvo “spontano dešavanje naroda” u Hrvatskoj, 28. februara 1989. godine, kao odgovor na podršku koja je rudarima Albancima u rudniku “Stari trg” kod Kosovske Mitrovice došla iz Slovenije, na skupu u “Cankarjevom domu”. Slovencima se pridružio i predsednik sindikata Hrvatske Bernardo Jurlina, koji je u Dnevniku Televizije Zagreb 27. februara zatražio da svi zaposleni izdvoje jednu dnevnicu za pomoć i solidarnost sa rudarima u “Starom trgu”.

“Kao čoveka i Srbina me to zabolelo”, priča za “Vreme” tadašnji šef ekonomskog sektora u kninskoj Tvornici vijaka (TVIK) Milinko Sandić. Poreklom iz Crne Gore, posle studija u Beogradu, otišao je sa ženom da živi i radi u njenom zavičaju. Po dolasku na posao ujutro 28. februara, kontaktirao je sa sindikalnim aktivistima i lavina je počela da se kotrlja. Na pominjanje “majke Srbije”, kosovskog mita, radnicima nije trebalo mnogo da se pobune i masa je krenula pred zgradu Komiteta u Kninu, udaljenu 700-800 metara. Usput su im se pridružili i ostali, i tako je sve počelo – održani su vatreni govori, ali i poslato pismo podrške Slobodanu Miloševiću, koga je, u ime inicijativnog odbora protesta, potpisao Sandić.

“Poslije nekoliko dana, uveče mi u kući zvoni telefon i glas mi se predstavlja kao Slobodan Milošević. Pošto su dani stizale prijetnje, nisam se na to ‘primio’, i rekao sam da mi porodicu ostave na miru, da ih ne uznemiravaju. I onda glas kaže: ‘Druže Sandiću, ja sam stvarno

Radio Knin

Da je naredbu o čitanju proglasa Radio Kninu dao lično Babić, niko od upućenih ne spori, uključujući tadašnju glavnu urednicu Snježanu Pokrajac Stamatović, koja za "Vreme", kaže:

"U momentu proglašenja ratnog stanja učinilo mi se, kao i većini kolega, da je situacija, ipak, bezazlena i naivna, jer smo bili generacija koja nije doživjela rat i to je bila kategorija iz našeg razmišljanja... Ali vrlo brzo sve je nepovratno eskaliralo u poznatu krajiško-hrvatsku priču.

A što se Radio Knina tiče, on je tog avgusta 1990. postao poznatiji od medijskih kuća iz svih velegradova eks Jugoslavije zajedno...Kada je, naime, spikerka pročitala naredbu Babića o proglašenju ratnog stanja, već sutradan novinari iz celog sveta sjatili su se u maleni prostor našeg radija da svojim redakcijama šalju izvještaje o srpskim barikadama, nagovještaju početka građanskog rata u Hrvatskoj...

Svi mi novinari bili smo u velikoj tenziji. U redakciji užurbanost, nervoza, tražila se pisača mašina i stolica više, čekala su se saopštenja i telefonska uputstva krajiškog rukovodstva... Krajina ne sme nespremna dočekati neprijatelja, rečeno je u jednom od tih saopštenja. Sa ove distance, mišljenja sam da su samo ljudi 'dinarskog digniteta' mogli da izdrže sve mračne valere na imaginarnom platnu krajiške sudbine, u nastupajućih pet godina.

Barikade i straže bile su, čini mi se, u početku postavljane za 'ne daj Bože' i za 'svaki slučaj', zbog mogućnosti prolaska nepoželjnih gostiju, što bi se smatralo provokacijom, ali vrlo brzo su "balvani" postali odlika kninske svakodnevice. Sećam se da sam tada po novinarskom zadatku obilazila ljude na svim tim barikadama i mjestima 'gdje se branila Krajina' i da mi je sredovječni brkajlija sa puškom o ramenu (na cesti prema Šibeniku) na pitanje: 'Mora li tako' odgovorio: 'Plašimo se da se ne vrati 1941. godina, samo sa novim egzekutorima... Barikade su naš glas za Jugoslaviju i za miran san.'

Snježanin kolega Petar B. Popović, jedan od tadašnje dvojice novinara kninskog radija, na pitanje kako je sve doživio, kratko je odgovorio:

"Sve se dešavalo brzo, gotovo munjevito, a s obzirom na to da se situacija mijenjala iz sata u sat, moram priznati da sam tada osjećao ogroman strah i ne znajući šta će nas sve snaći u budućnosti, ali sam istovremeno naivno vjerovao da će sve to kratko trajati. U tim danima bilo je i komičnih situacija: vraćam se naveče iz radija kući, do koje imam tri-četiri kilometra, moram u autu da 'preskočim' barikade na više mjesta; znam ljude koji tu dežuraju, znaju i oni mene, pa ih zovem po imenima kako bi me propustili, a onda iz mraka čuješ tek repetiranje oružja i strogo upozorenje: 'Odbij, civil!' Šta da radiš, vratiš se pa ideš oko, znatno dužim putem."

POGREŠNO DUGME ZA OPASNOST

A šta se desilo 17. avgusta 1990?

Pripadnici novoformiranog MUP Hrvatske krenuli su tog jutra u oduzimanje oružja rezervnog sastava milicije u Benkovcu i Obrovcu. U Benkovcu su uspjeli, u Obrovcu nisu. Kako se to brzo pročulo, milicija u Kninu se uzbunila. A kninski SUP je, sa sve stanicom milicije u Kistanjama, imao oko 50 milicionera i inspektora, plus prateće službe (upravni poslovi, mehaničari, čistačice). I njih 48 je početkom jula potpisalo dopis Saveznom SUP da neće da prihvate nove oznake MUP (šahovnice"). U ime svih, u dopisu MUP Hrvatske i SSUP potpisao se tadašnji viši inspektor Milan Martić.

Jedan od potpisnika, koji ne želi da mu se ime pominje u novinama da ne bi imao problema sa medijima Hrvatske gde često odlazi, kaže za "Vreme" da je bio zajedno sa Martićem kad su nosili to pismo u izvesnu kuću u Kistanjama. Tu je bio tadašnji predsjednik Srpske demokratske stranke Jovan Rašković – on je pismo trebalo da pregleda, po potrebi dopuni ili rediguje.

"Rašković je rekao da ne treba ništa dirati, i mi smo otišli u firmu gde je radi- la Martićeva žena, da sa njihovog teleksa pošaljemo to u Zagreb i Beograd", kaže naš sagovornik. "Ali ne samo u SUP-ove, nego i redakciji lista 'Politika'. I kad je to 'Politika' sutradan objavila, počeli su pritisci na nas, prijetilo nam se otkazima, ostali smo bez plate. Već tad se govorilo da će novokomponovani 'redarstvenici' krenuti na nas, da nas razoružaju i pohapse. Živjeli smo u neizvjesnosti, strepnji šta će se desiti, ali nas to nije pokolebalo."

On dodaje da su sa kolegama Hrvatima, a bilo ih je pet-šest, bili u normalnim odnosima i komunikaciji tokom tih događanja, ali da su primetili da jedan po jedan ne dolazi na posao i "nestaje". Kasnije se ispostavilo da su prelazili u policiju u Šibeniku i Zadru.

"Tog 17. avgusta bio sam dežurni, šef dnevne smjene, od 7 do 19 sati", nastavlja naš sagovornik. "Čuli smo, ništa službenim depešama, nego privatno, šta se desilo u Benkovcu i Obrovcu i bili smo u stanju iščekivanja. U skladištima stanice milicije bile su 'duge cijevi' i za nas i rezervni sastav, a to nije bilo puno, možda stotinjak pušaka. Poluautomatske, nešto

» Slobodan Milošević, predsjednik Predsedništva Srbije, evo vam moj broj i na poslu i u stanu, zovite kad budete mogli. Ali nemojte iz Knina, jer vas prisluškuju." Sandić sutradan iz kancelarije zove broj, javi se sekretarica, uveri se da je to stvarno Miloševićev kabinet.

Onda ode u Bosansko Grahovo kod prijatelja, okrene Miloševića i sa njim se ispriča. "Rekao mi je da idem za Beograd, dobiću i stan i posao za sebe i ženu, jer Hrvati hoće da me ubiju. Zahvalio sam mu se na ponudi i tad i desetak dana

posle, kad sam išao kod njega u Beograd, jer sam želeo da ostanem sa narodom koji sam, nehotice, poveo u pobunu", priča Sandić.

On je u Kninu ostao do "Oluje", a nikad, pogotovo kad su u pitanju bile unutarstranačke razmirice, nije krio da podržava onu stranu koju protežira Milošević. Njegovu ulogu u podizanju barikada negira, kao i više drugih sagovornika, jednostavno – kažu da se sve spontano desilo i da su tek posle došli Miloševićevi izaslanici.

■ **“Uveče mi u kući zvoní telefon i glas mi se predstavlja kao Slobodan Milošević. Pošto su danima stizale prijetnje, nisam se na to ‘primio’, i rekao sam da mi porodicu ostave na miru, da ih ne uznemiravaju. I onda glas kaže: ‘Druže Sandiću, ja sam stvarno Slobodan Milošević, predsednik Predsedništva Srbije, evo vam moj broj i na poslu i u stanu, zovite kad budete mogli. Ali nemojte iz Knina, jer vas prisluškuju’” – Milinko Sandić**

malo automatskih, čak i poneki američki ‘tompson’ zaostao iz pomoći poslije Drugog svjetskog rata. Oko 17,18 sati, počne narod da se okuplja ispred stanice. Sa njima stiže Babić, više na mene: ‘Šta čekate, sviraj sirenu za uzbunjivanje, mupovci upali u Oton (selo 15-20 kilometara severozapadno od Knina), puca se, pobili ljude. Dok on viče, pokušavam dobiti Martića. Na telefon u njegovom stanu niko se ne javlja. Viče Babić, više okupljena masa i ja pritisnem dugme sirene, i Knin se tad uzbuni, a na radiju odmah ide vijest o proglašenju ratnog stanja. Kasnije shvatim da sam umjesto dugmeta za opštu opasnost, pritisnuo pogrešno – za prestanak opasnosti. Ali u onoj ludnici niko to nije primjetio.”

MILAN BABIĆ I GLAS IZ PODINARJA

Građani su bili pred stanicom milicije, tražili oružje, a naš sagovornik je jedva čekao da završi smenu i da ode. Te noći je oružje podeljeno ne samo pripadnicima rezervnog sastava kninskog SUP, nego i raznim drugim ljudima.

“Kad sam nekoliko dana poslije vidio kome su sve dali oružje, pobunio sam se, rekao da su to ljudi koje sam lično puno puta privodio i hapsio. Za ‘nagradu’ sam dobio premještaj za pozornika na željezničkoj stanici, kojom tad zbog zatvorenih pruga vozovi nisu saobraćali.”

Ovaj “milicioner” – insistira na tom nazivu – kaže i kako su išli da obilaze te barikade koje su seljaci postavili, čak i na nekim besmislenim mestima – na dva kilometra tri barikade:

“Dođeš tamo, ljudi pijani, priviđa im se sve i svašta. Molimo ih da ne prave gluposti, pogotovo ne strancima koji se vraćaju s mora, u čudu su šta se dešava. Evo ilustracije – zateknem se u obilasku barikade u selu Prevjes, granica opština Knin i Gračac, Dalmacije i Like, a tamo oni zaustavili Tuđmanovog savjetnika Slavena Leticu, i kod njega pronašli neki pištolj, star, iz Drugog svjetskog rata. Ima čovjek urednu dozvolu, izdato ne od novih, nego od ranijih vlasti. Naredim im da mu ga vrte i da ga puste da prođe. On se zahvali, a uveče na HTV i

sutra u ‘Slobodnoj Dalmaciji’ čitava njegova tirada kako su ga zaustavili, maltretirali, šikanirali, maltene da ga Srbi nisu ubili. A niko ga nije takao. To što je slobodno proneo pištolj sa sobom nije pomenuo.”

Naš sagovornik takođe negira da je iko iz MUP Srbije imao svoje prste u pobuni; jednostavno, propaganda jedne i druge strane učinila je svoje: “Tek kasnije su počeli da dolaze ljudi iz DB Srbije, a potom i iz MUP, kad je počela obuka u centru u Golubiću.”

Kako je bilo tad obavljati dužnost milicionera kaže: “Odeš kući, malo odspavaš, jedeš i ideš ponovo u stanicu. Nije se gledalo na radno vreme, ni na porodicu, djecu.”

O prvim barikadama i proglašenju “ratnog stanja,” sindikalac Sandić kaže: “Tog dana su mene, koji sam bio sekretar opštinskog sindikata i predsednika Sindikata pozvali Babićevi izaslanici da dođemo u zgradu opštine. On sjedi tamo sa svojim ‘sindikalcima’ i ljudima od povjerenja, tu su i dva-tri stara partizana. Znali su da mi imamo uticaj na narod i on počinje, što sam kasnije shvatio, svoju ‘predstavu’. Svaki par minuta dolazi mu jedan od saradnika sa papićima iz Centra za obavještanje – te ‘mupovci’ upali u Gračac, prešli Kravljju Dragu, sukob u Otonu... Mi sve slušamo i mislimo se šta činiti. Onda stiže papić i Babić čita kako ‘javlja čoban iz Podinarja da su mupovci došli sa šest transportera iz pravca Kijeva i sve ubijaju’. Onda sam shvatio kolika je sve zabebancija i pitao sam Babića: ‘A čime je javio taj iz Podinarja kad tamo nema telefona, niti radio-stanice, nemojte da nas pravite budalama.’ Onda nas je Babić sve oterao i ostao sa svojim ‘savetnicima’, ljudima za koje bi se moglo reći sve osim da su poštteni.”

Dalje je istorija.

DVOJAC SA KORMILAROM: Milan Martić i Milan Babić

Foto: Sava Radovanović

DAVOR LUKAČ

Kako preživeti

Foto: Jakov Simović

Ovogodišnji Bitef festival odložen je za narednu godinu kada će biti održana dva izdanja festivala – ovogodišnje pedeset četvrto i naredno pedeset peto izdanje festivala biće praktično spojena u jedno dugo i, kako organizatori najavljuju, spektakularno izdanje Bitefa. No, ove godine, kako se kontinuitet ne bi narušio, biće održan trodnevni Prolog za naredni festival. Prolog će se održati od 12. do 14. septembra na Skveru Mire Trailović pod sloganom pedeset i četvrtog Bitefa “Na ivici budućnosti”. Program će se sastojati od pozorišnih predstava, stručnih i naučnih tribina i razgovora, kao i susreta sa pozorišnim umetnicima.

Sa umetničkim direktorom i selektorom Bitefa profesorom Ivanom Medenicom govorimo o Bitefu i pozorištu danas u kontekstu pandemije, kao i o mogućnostima koje dolaze, kako slogan festivala kaže, o onome što vidimo – na ivici budućnosti.

“VREME”: Bitef je poligon, kako ste rekli, koji pokazuje da je teatar u ovim okolnostima moguć. Kakav je to teatar?

IVAN MEDENICA: Pre svega dužni smo da obezbedimo sve antipandemijske mere. U principu, velika predstava na velikoj sceni takođe može da se igra, jer antipandemijske mere takođe podrazumevaju otprilike jednu trećinu kapaciteta sale. S tim što sa velikim predsta-

vama imamo dvostruki izazov. Po meni veći je problem i nekako, tužnije je, ako u velikoj sali imate jednu trećinu gledalaca, nego ako imate jednu trećinu u maloj sali. Drugo, ansambl predstave podrazumevaju određene rizike i za same izvođače. Ono što će biti glavni izazov za domaće pozorište jeste kako taj problem rešavati – da li će se glumcima ostaviti slobodan izbor da, ukoliko se ne osećaju bezbedno, odbiju da igraju u takvim ansambl predstavama ili ne. Zbog toga smo mi i odlučili da Bitef prolog do koga nam je jako stalo iz više razloga, ostvarimo sa predstavama u kojim tih rizika nema. Kao što je poznato u predstavi *Dolina jeze* imamo jednog izvođača koji je humanoidni robot, dok ova druga švajcarska predstava koju

distancu

“Ono do čega je nama u timu bilo veoma stalo jeste da se ipak uloži napor da se i ove godine Bitef desi. To nam je važno iz više razloga: zbog kontinuiteta festivala koji nije prekidano u svojoj istoriji dužoj od pola veka, zato da bismo pokazali, a misija Bitefa je da budemo prvi, da budemo ledolomci, kako je moguće pozorište u ovim uslovima. Volim da kažem da pokazujemo da je pozorište moguće u ovim uslovima ne samo kao umetnička praksa nego kao društvena praksa”

sam spominjao, na čijem dolasku se radi, a to je predstava *Biti Arijela F* ima jednog živog izvođača i njegovu partnerku koja je zapravo jedna hologramska projekcija. Mislim da bi se prevashodno trebalo koncentrisati na manje formate i one predstave u kojima za izvođače ima manje rizika. Što se tiče sala – jedna trećina kapaciteta će biti popunjena kada se te distance budu ostvarile.

Pošto ćemo predstavu 2020 u režiji Ivice Buljana a po motivima dela Juvala Noe Hararija gledati naredne godine, interesuje me šta mislite, pošto su Buljanove režije otvorene, hoće li je reditelj menjati. Pogotovo što je predstava na svojevrstan način najavila pandemiju korone koja

Tragovi

Foto: Danny Willems

2020

Foto: Toni Soprano Meneglejte

se u vreme njenog nastajanja još nije slutila.

Pre svega, i da smo odlučili da se igrati još neke predstave iz ovogodišnje selekcije, za predstavu 2020 nisam siguran da bi mogla da se desi. Ona je najveći izazov, ne samo što je reč o velikom ansamblu, nego što glumci u nekoliko slučajeva izlaze u publiku, imaju direktnu komunikaciju sa publikom i gledaoce izvode na scenu. Razmišljao sam dok smo još planirali da imamo redovan festival, da tražim od Buljana da je prerežira. Imerzivnost koju smo imali na prošlogodišnjem Bitefu, ne možemo da dozvolimo. Imerzivnost je ove godine apsolutno isključena. Nadam se da će narednog septembra situacija biti bezbedna i da za tom vrstom

Fleš

Foto: Quentin Chevrier

Dolina jeze

Foto: Gabriela Neeb

intervencije neće biti potrebe, a da li će je Buljan prerežirati u sadržinskom smislu, hajde neka to bude iznenađenje. Mislim da je ta predstava anticipirala sve što nam se ove godine desilo, pa neka naredne bude neka vrsta postskriptuma.

Šta mislite o dehumanizaciji tela izvođača? Gledaćemo performans u režiji Štefana Kegija Dolina jeze koji će izvesti robot sa jedne strane, a sa druge strane tokom Prologa će teatrološkinja Erika Fišer Lihte govoriti o tome zašto zaista postoji samo živo pozorište.

Odlično pitanje. Tu sam na pozicijama Fišer Lihte, smatram da je pozorište izvođačka umetnost, zapravo taj trenutak jedne intenzivne energetske, duševne,

Opčinio sam te

Foto: Malyshev

telesne razmene između dve grupe ljudi, to je ono što ona u svojoj teoriji naziva autopoetičkom povratnom spregom. Drugim rečima, nije predstava ono što su umetnici pripremili i izvode na sceni, predstava je ono što se desi u razmeni sa gledaocima u jednom sada i ovde. To je njena teorija. Jedan od najvećih svetskih reditelja druge polovine dvadesetog veka, Piter Bruk, davno je rekao u knjizi *Prazan prostor* da je za pozorište potreban jedan prostorni i vremenski okvir i jedan čovek koji makar za jednog čoveka nešto drugo izvodi. To su dakle pozicije i Fišer Lihte. E sad, sa tih pozicija mi i te kako možemo da problematizujemo ovo proglašavanje svakakvih video-snimaka i to loših, lajv striminga i sličnog... digitalnim pozorištem. To definitivno nije pozorište. Opet, ne znači da ne postoji oblik performansa koji nazivamo digitalni performans, ali je tu u pitanju jedna kreativna, konceptualno osmišljena živa razmena između živog prisustva i virtuelne stvarnosti. Te pozicije se problematizuju i smatram da će Fišer Lihte lako osporiti svojim argumentima tezu da je svaki lajv striming digitalno pozorište.

Ovo drugo što me pitate jeste izazov i za nju – to je pitanje kako možemo da primenimo njenu teoriju na situaciju u kojoj imamo živo izvođenje, ali izvođač nije živ – već je to dron, avatar, robot. Videćete, to je veoma dirljivo... Jedan deo njene teorije o autopoetičkoj povratnoj sprezi funkcioniše u predstavi *Dolina jeze* – mi reagujemo na robota, saosećamo sa sudbinom koju on prikazuje. No, onaj drugi deo povratne sprege – kako naše reakcije mogu da utiču na robota – e, to je nešto što ovu teoriju Fišer Lihte dovodi u pitanje, i vrlo me zanima kako će ona na to pitanje da odgovori.

Koliko pozorišta i festivali mogu da se izbore za svoj identitet i razvijaju

Pluća

Foto: Peter Uhan

ga u ovom vremenu u kojem su tokovi novca u kulturi sumnjivi, a politički ukusi blago rečeno upitni?

Bitef ima svoju dugu tradiciju koju se mi trudimo da održimo i razvijemo – to je festival savremenog pozorišnog izraza i uvek postavlja pitanje: šta je danas savremeni pozorišni izraz? To je ono što se stalno preispituje. Prošle godine smo se bavili imerzivnim pozorištem, sada digitalnim telima... Kontrast u odnosu na ono prošle godine. Tradicija Bitefa je da je on široko internacionalan, moramo imati u vidu svetske prakse. Čuli ste da smo i u ovogodišnjem prvobitno planiranom malom izdanju od sedam predstava imali i iransku predstavu, sjajnu, i trudiću se da naredne godine u duplom izdanju još pojačam predstavljanje vanevropskih pozorišnih kultura. Treća magistralna linija u tradiciji Bitefa jeste političnost. Sama modernistička ideja novuma je politički radikalna, a treba imati u vidu da je Bitef među prvima uveo u naš javni diskurs postmodernu i ideju politika identiteta, doprineo jakoj emancipaciji ljudskog tela, različitih vidova seksualnosti, i to je ono što je doprinos Bitefa široj zajednici. To su neki opšti okviri kojih se mi i danas pridržavamo, a kako će na to da reagujemo političke strukture, finansijeri... iskreno

no da kažem, ja o tome ne razmišljam. Mi smo dužni da radimo, a ako radimo kvalitetno, dužni su da nas podrže sve i ako se sa nama ideološki ne slažu. Mi živimo u jednom društvu koje godinama unazad sve do trenutka u kojem smo postaje sve konzervativnije i konzervativnije. Mi imamo nešto što sam u nekim mojim naučnim radovima nazvao: paradoks Bitefa. Bitef šezdesetih godina prošlog

veka jeste bio reprezent modernističkih ideja i tendencija u kulturi društva Titove Jugoslavije. On je predstavljao probaj koji se šezdesetih desio u arhitekturi, urbanizmu, likovnim umetnostima, pozorištu... Bio je izraz te kulturne politike i ostao je takav izraz, nadam se, u tim svojim osnov-

nim parametrima, u društvu koje je sve konzervativnije, gde je golo telo na sceni mnogo veći problem danas nego pre četrdeset, pedeset godina. Dakle, Bitef je u paradoksalnoj situaciji što više ne reprezentuje kulturni mejnstrim, ali je i dalje do te mere značajna institucija, zbog publike, reputacije koju ima u svetu, podrške koju ima u medijima... da ne mogu da nas dovede u pitanje sve i kada bi hteli. Nijednog trenutka ne razmišljam da se prilagodim dominantnom političkom diskursu, samo oni mogu da se prilagode meni.

Kakav je stav organizatora Bitefa prema samom festivalu, kako iz umetničkog tako iz organizacionog i finansijskog ugla?

Odluka da se sledeće godine desi duplo izdanje Bitefa je racionalna, doneo ju je gradski sekretarijat za kulturu. Svako malo pogoršanje sa pandemijom je rizik da se uvedu karantini za ljude (koji bi bili naši gosti) koji bi se vraćali iz Srbije u neke strane zemlje, što bi automatski dovelo do otkazivanja predstava. Dakle, organizovanje Bitefa u punom obimu je nešto što mi nismo mogli, ne zbog nas, nego iz objektivnih razloga, da garantujemo. Mi smo pokušavali sa svim mogućim modelima – od igranja u hangarima u Luci Beograd, preko igranja na otvore-

nom, do igranja u zatvorenom sa svim antipandemijskim merama... Ova odluka je pogotovo racionalna, zato što nam omogućava da sledeće godine napravimo spektakularnije izdanje festivala. Ono do čega je nama u timu bilo veoma stalo jeste da se ipak uloži napor da se i ove godine Bitef desi. To nam je važno iz više razloga: zbog kontinuiteta festivala koji nije prekidano u svojoj istoriji dužoj od pola veka, zato da bismo pokazali, a misija Bitefa je da budemo prvi, da budemo ledolomci, kako je moguće pozorište u ovim uslovima. Volim da kažem da pokazujemo da je pozorište moguće u ovim uslovima ne samo kao umetnička praksa nego kao društvena praksa. Pozorište kao agora gde se otvaraju važna društvena pitanja. Stalno se pozivam na onaj čuveni esej Đorđa Agambena koji je kod nas objavljen na sajtu Peščanika, a koji najavljuje smrt univerziteta kakve ih znamo od dvanaestog veka, jer za stvarnu kritičku debatu neophodno je fizičko prisustvo, razmena. Znamo da prave komunikacije nema bez podteksta koji telesni govor donosi, energija sagovornika... Iluzija je da su čet-rumovi adekvatan kontekst za suštinsku razmenu mišljenja, o tome mogu da svedočim i kao profesor. Onlajn nastava je bila uspešna u izvesnoj meri, završili smo semestar, ali tu nikakve suštinske razmene između studenata i profesora nije bilo. Ugrožene su mnoge manifestacije telesnom distancom, govorim o onome što Habermas naziva javnom sferom, ugrožen je Univerzitet, parlamentarni konteksti, ugrožene su kafane kao bitno mesto političkih susreta i debate. Mi hoćemo na ovogodišnjem Bitefu, tačnije Prologu festivala, da oživimo pozorište kao mesto društvene debate. Važne su predstave, biće ih onoliko koliko mogućnosti dozvoljavaju, ali su nam važne debate poput ove koju ću voditi sa Fišer Lihte preko razgovora kako omogućiti finansijski, produkcijski, politički da izvođačke umetnosti opstanu u kontekstu pandemije, do Filozofskog teatra...

Znači – nema odustajanja?

Nikako.

¶

NATAŠA GVOZDENOVIĆ

Prokletstvo lake mete

Foto: Promo

Ovo je priča o čudnom susretu pretka i potomka – jevrejskog doseljenika u Njujork, koji je nekako preživeo punih sto godina nakon što je upao u ogroman fabrički kazan za pravljenje turšije, i njegovog potomka, nesuđenog genija za aplikacijske izume i, naravno, hipstera

Lako se može ispostaviti da se prilikom vrednovanja dometa ovogodišnjih filmova ipak u temeljnije razmatranje mora uzeti i drastično izmenjen prikazivački kontekst nekih od njih; naime, pomalo paradoksalno, izvesne nedostatnosti možda bi ipak bile manje upadljive na velikim ekranima, pri neposrednijem kontaktu sa brojnim gledateljstvom – gotovo da se može i ustvrditi da bi čuveni imunitet krda (u filmofilmskoj i gledalačkoj varijanti) u neku ruku i barem u izvesnoj meri amortizovao neke od manjkavosti usled najneposrednijeg iskustva gledanja filmova, onog u bioskopima i uz ono što oni sa sobom nose.

Dobar primer mogao bi da bude prošle sedmice plasirana komedija *An American Pickle* sa Setom Rougenom u dvostrukoj, pangeneracijskoj ulozi pretka i potomka; *An American Pickle* (domišljata igra polisemičnošću reči 'pickle', koja označava 'turšiju', ali i 'pometnju', 'nezgodaciju', 'nebrano grožđe'...), sa svojih nekoliko uspešnih komičnih segmenata i poviše vickastih i zaista duhovitih rešenja u samom tekstu / u samoj dijaloškoj razmeni možda bi bili dovoljni za srčaniji prijem publike nego što je to slučaj nagon premijere na striming servisu

/ kablovskom televizijskom emiteru. Ova-ko, *An American Pickle*, priča o čudnom susretu pretka i potomka – jevrejskog doseljenika u Njujork, koji je nekako preživeo punih sto godina nakon što je upao u ogroman fabrički kazan za pravljenje turšije, i njegovog potomka, nesuđenog genija za aplikacijske izume i, naravno, hipstera, ovako biva zarobljena na brisanom prostoru pred udarima sasvim opravdanog cinizma ipak zahtevnije publike, kojoj i kakvoj se prevashodno obraćaju Set Rougen i Ivan Goldberg, neka od ključnih imena ove komedije, a pritom je zanimljivo da je cinizam i jedna od udarnih karakternih odrednica mlađeg i inače suštinski dobrohotnog junaka ovog filma.

Glavna nevolja je što *An American Pickle* dobrim delom i žrtva neodmerenog i svakako neopravdanog hajpa u medijima tokom ovih par meseci iščekivanja premijere i distribucije, ipak u svojoj biti, a to postoje sasvim jasno dosta brzo – recimo, već u prvoj četvrtini trajanja, nije dovoljno dobar film. Naoko, postojalo je osnova za dijametralno suprotan ishod – polazna dosetka, premda poprilično izraubovana tokom istorije filma, i dalje autorima kao dar nosi dovoljno potencijala, a i dodatna motivska dimenzija

»

gotovo uvek podatnog sukoba kultura (culture clash) obećavala je znatno više. Međutim, Brendon Trost, kao "izvođač rediteljskih radova", Sajmon Rič, scenarista i autor kratke priče na kojoj je taj scenario zasnovan, te Rougen i Goldberg kao producenti, *Američku turšiju/pometnju* zadržali su na tački površnosti i niza ishitrenih i brzopetnih rešenja, bez iole dubljeg preispitivanja pitanja i aspekata koje su sami predložili i izneli pred gledaoce. U svom krajnjem obliku, ovo ostvarenje i jeste upravo narečeno – dosetka koja se, reklo bi se, silno upinja da upravo i samo to i ostane, a sve to pri postavci gde se neosporno moglo znatno i više i zaumnije, jer je osnovna začkoljica pomenutog sukoba kultura i dijahronijski udaljenih svetonazora (pa još unutar jedne porodice) pružala osnove za prodornije i podrobnije bavljenje barem upitnim karakteristikama i uslovljavanjima na prvom mestu američke sadašnjice.

Upadljivo ekonomično uveden (jer ipak je ovo delo iz više produkcione lige, pa još i delo dovoljno iskusnih autora i uigranog tima), motiv nenadane upućenosti pretka i potomka Grinbauma jednog na drugog prilično i nepotrebno brzo se potroši, a moguća komedija sudara svetonazora u trenu ustupa mesto ipak znatno manje zahtevnoj komediji kolizije naravi i životnih okolnosti. Naravno, autori u tom trenutku posežu za jednostavnim i neretko potvrđeno efektivnim zahvatom refiguracije likova, odnosno, potezom po kom će glavni junaci do trenutka pojave odjavne špice naprosto, uz manje ili više opiranja toj neumitnosti, morati da preoblikuju svoju ćud i stignu pred kapije ciljanog srećnog završetka za sve koji su takav ishod zaslužili, imajući u vidu da su u primetnoj meri pobedili sebe i makar neke od falinki koje su ih sputavale i sprečavale da pojme one poslovično nužne "važnije stvari u životu". Predak, Heršel Grinbaum, neuki i prostodušni proleter i doseljnik, tako će u 90 minuta morati da pobedi svoj onovremenski bigotizam spram drugosti i drugačijih, dok će njegov potomak Ben morati da se prene iz ovovekovne koncilijantne vezanosti za banalno. U Heršelovom slučaju svedoci smo razumljive zadrtošći kao važnog, ako ne i posve nužnog sidra zdravorazumskog pristupa surovim i neprijatnim životnim okolnostima većine sto godina unazad, dok Bena određuje prokrastinacijska odanost suštinski jalovim snovima

o životu bez preteranog unošenja i samožrtvovanja na oltar ličnog boljitka i preobražaja. Ipak, i transformacija oba ova lika zastaje na koti onoga što bismo, ako se poslužimo sintagmom kod nas knjižarski nanovo aktuelnog Emila Siorana, mogli da označimo kao (puki) dekor samospoznaje. A udarni predmet podsmeha (i na, nažalost, retke mahove) je hipsterska beslovesnost, duboko zarobljena u profano, politički korektno, plitko i površno, što zapravo i predstavlja jedinu iole političnu i političku dimenziju ovog ostvarenja, koje je pružalo znatno više i građe i prostora za ideološko poigravanje evidentnim gorkim plodovima sve utemeljenije Woke kulture, barem unutar tih aspekata i delova tamošnjeg društva (a ne zaboravimo da se mirne duše i po podosta realnih osnova tu zaista moglo očekivati više, budući da su Rougen i Goldberg deo autorско-producentskog tima izvršne i politički izrazito osvešćene superherojske serije *The Boys*, čija nas druga sezona očekuje već za par sedmica).

Ovakav kakav jeste, *An American Pickle*, po pristupu, ali donekle i po svojim krajnjim dometima, zapravo jeste mlađi brat danas sasvim zaboravljenog (a istinski lošeg) filma *Intervju* (*The Interview*), tog isforsiranog a suštinski klimavog fenomena iz ipak bliske 2014. godine. Set Rougen i Ivan Goldberg su i tada za metu satire izabrali laku, u dobroj meri, i nepomičnu metu (severnokorejsko društvo kao epitom života pod neprobojnom senkom totalitarizma), a da, pritom, nisu odmakli puno dalje od niskokaloričnog bavljenja pitanjima i aspektima koji u samom startu daju mogućnosti za više i temeljnije, a sve to, kanda, potpuno uvereni u nepobitnu mehaničku suštinu komedije repertoarskog podtipa. Tu negde stižemo do pitalice sa početka ovog prikaza – da li ovaj nametnuti koronaški prikazivački okvir u stvari ogoljava ono što bi bioskopski kontekst makar u izvesnom stepenu ublažio i zatomio? Da ne bude zabune, *An American Pickle* nije potpuno lišen šarma i vrednosti, jer, najposle, komedija nekako uvek manjka u filmskoj ponudi, ali sva je prilika da aktuelne i za zbilja posvećene filmofile iznuđene kućne projekcije poput svemoćne lupe čine da opazimo ili barem intuitivno osetimo ili prepoznamo ono što bi nam promaklo u manje ili više popunjenoj bioskopskoj sali.

ZORAN JANKOVIĆ

Radoznali

Bora Ćosić:

Dnevnik 2013-2020.

L. O. M. Beograd 2020.

Ove dve gore navedene beleške Bore Ćosića, dnevničke ili pak noćničke, čini mi se dobro ilustruju dominantan ton, stil i motive ovog em zamašnjog i zaumnog em umešnjog poigravanja dijarističkim žanrom: prva bi imala biti zapis jednog sna, druga, pak, isečak iz jave, ali kada ih dobro prostudirajte, nije li ona iz tzv. dnevne stvarnosti uvrnutija i pošemeranija od jedne tek benigno šaškaste slike iz sna, u kojoj odavno pokojni samodržac dolazi na kolače kod društveno neznatnog snevača, pa malko prilegne na otoman, vrpoljeći se dok mu sveudilj zveckea ordenje? Vudi Alen bi dao svoj najdraži klarinet za ovaj prizor. A Bora Ć. ništa, pun je njegov dnevnik ovakvih, pa i luđih prizora. Od kojih neki su odsanjani, ali mnogi su se, bogme, i dogodili u ovoj našoj dimenziji.

Ima pisaca čije dnevničarsko beleškarenje počiva na presnoj prozi njihovog svakodnevlja, skoro pa do toga da nas izveste kakva im je moka i stolica. Neki drugi, a takav je i Bora Ćosić, sa stvarnošću će igrati mnogo zagonetniji ples: oni će ispredati nizove mikroprica i mikroeseja baziranih na svojim snovima i razmišljanjima, te na tome šta su čitali, gledali ili slušali, u "najboljem" slučaju gde su putovali. Ili o vestima koje bi do njih doprle iz spoljnog sveta, od političkih događanja pa do smrti znanaca i neznanaca – a duga je i beskrajno složena biografija Ćosićeva, ona je kao priručni leksikon sredine i kraja dvadesetog veka (ne samo) "na ovim prostorima", tako da je fascinirajuće širok dijapazon pokojnika-početnika o kojima dnevničar ima šta za reći, obično na način sasvim oprečan svakoj komemorativnoj konvencionalnosti, nikada sentimentaln,

deran, a ne voštani figurac

uvek lucidan, neretko melanholičan, periodično zajedljiv i čak obešenjački, često insajderski, nikada tračerski.

Ne može se a priori postavljati hijerarhija između dnevnika "sitnorealističkih" (kakav je donekle Tišmin, recimo) i ovih pisanih nekako više po gombrovičevskom uzoru, jer niti prvi nužno vode u (ne)književnu banalnost, niti drugi garantuju tzv. dubinu, osebnost, ekstrordinarnost. Ali, svoj dnevnik Bora Ćosić ispisuje, reklo bi se, bez velike zamisli i velikog plana unapred, nego puštajući da mu ruku vode ne samo događaji i stanja, nego pre svega ono što se može nazvati unutrašnjim proživljajima i filtriranjem stvarnosti i umetnosti (bezbroj je tu zapisa o filmovima, operama, knjigama, izložbama, predstavama; o celim životima i celokupnim delima, uostalom) kroz sito i rešeto radoznalosti jednog ostarelog derana, avangardiste bez avangarde, pardon: avangardiste baš po tome, suštinskijem od ono malo egzibicionističkog vrištanja, jurcanja i orcanja kojim bi mnogi znali kupiti indulgenciju za život poštovan i miran i od tzv. establišmenta i od dvostruko tzv. "progresivnog" podzemlja. Šta će to Bori

Našao sam se u nekom dosta skromnom stanu, došao sam "na kolače", u to ulazi Josip Broz, u crnom odelu i sa smešno malim ordenčićem koji mu landara na prsima, kolača još nema ali donose tanjire, sedam na broju, i prilično različitih, što je ipak čudno za tu kuću, Tito bi da privilegne na kanabe, zapravo ga mi tentamo da se malo odmori, on se poslušno prući, i to potrbuške, naravno nespretno je tako leći, u sakou, onaj ordenčić još očitije landara, oko njega se brine, možda Jovanka, možda Lidija, do kraja epizode ništa od kolača.

Pre petnaestak godina tražio je urednik u ciriškim novinama da mu unapred pripremi nekrolog za Ernsta Jingera, još uvek prpošnog i živog. Sinoć, na nekom prijemu, veli mi prijatelj pisac da je tako nešto u onom listu predviđeno i za mene, on sam najmljen je da mi napiše posmrtno slovo.

Ćosiću čiji je čitav opus ovako ili onako šamar društvenom ukusu, uključujući i umetničke ukuse akademskih kanondžija, tobdžija, toboždžija, bombonžija, buržuja i bordžija?

A opet, mada je ovo navlastito dnevnik (bezobalno eklektičkih) preokupacija jednog introverta i usamljenika čak i kad je u vrvećem društvu, Dnevnik je Ćosićev i knjiga koja je laboratorija za proučavanje društva, a naročito čoveka u njemu, pogotovo onda kad misli, čovek, da ga niko ne gleda, kad se prava ljudska priroda – neretko neodoljivo kukavna – pokazuje bez maske, ubeđena da je niko ne vidi. I takođe je knjiga putovanja i stanovanja, i svega onoga što radoznala, biofilna i bibliofilna jedinka zapaža u međuvremenima između jednog i drugog. Jednostavnije rečeno, Ćosić je uglavnom u vozu i avionu, u taksiu i u hodu, u Berlinu, Rovinju, Zagrebu, Beogradu, i o njima piše onako kako se ne piše u gostima. Dobro poznavajući sve te mikrokontekste, Bora Ć. se pokazuje kao upućen i lucidan komentator i kritičar društvene zbilje u skoro celom regionu, a obaška i kao posmatrač kulturnih i čak puko bihevioralnih promena koje ljudski svet gotovo unišavaju.

Bora Ćosić odavno je, banalno je na to i podsećati, antiklasičarski klasik, srpski, hrvatski, nemački i evropski, ali pisac ovog dnevnika sve je pre nego voštani figurac koji pozorni i mrtvozori

nad vlastitim likom i delom, nego je zaigrani opservator sveta, čoveka i onoga najvrednijeg što čovek, ponekad, stvara: umetnosti. Dakako, i društva koje čovek kreira kad misli da je upravo otkrio toplu vodu. Dok se, kroz Ćosićevsku karnevalizaciju uloge malih ljudi u tzv. svetскоj revoluciji, ne pokaže da to nipošto nije voda, mada možda jeste toplo, na način lišen prijatnosti i šarma.

Kabasto je ovo štivo (421 strana plus dodaci), pri tome je izdavač nedopustivo izošljario ili izostavio lektorske ili bar korektorske poslove, ali tim sitnim zaprekama uprkos, ono se lako, brzo i požudno čita, ako samo dopustite da vas se uvuče u svetove nore Ćosića Bore, ispod čije zaigranosti i neretko uistinu osvežavajućeg pogleda na milion puta "pogledane" ljude, stvari i prilike, ima i mnogo razoružavajuće retrospektivne iskrenosti čoveka na kraju životnog puta (na nekoliko mesta, posve obezdahtajuće, pisac će žaliti za propuštenim ljubavnim-erotskim vezama i susretima sa znanima i neznanima, tad i tad, tu i tu!), ali i rezolutno nepatetične mudrosti nekoga ko se nagledao pompeznih političkih ideologija ili intelektualnih moda i njihovih skromnih učinaka u stvarnosti, osim u žanru štetočinstva. Knjiga, dakle, za dugo čitanje i guštiranje, jedan pravi mixed-media pačvork, neočekivani poklon od još jednog "poslednjeg jugoslovenskog pisca".

TEOFIL PANČIĆ

Džez fejsbuk

Jazz face, Vojislav Pantić
2019, Dallas Records, Beograd

U popularnoj muzici decenijama je siguran znak krize – ili stvaralačke oseke barem – povećani udeo obnovljenih, prepakovanih izdanja, obrada starih hitova itd. No već godinama ljubitelji kao da u posvećenim knjigama i dokumentarnim filmovima uživaju bar koliko i u novim muzičkim ostvarenjima. Uostalom, nije džaba onaj lagunizam iz našeg naroda: Nisi rok zvezda dok ti Cukić ne prevede biografiju.

Ipak, van obilja uobičajenih "formata" te vrste izdavaštva (životopisi – romanisani i/li ispovedni, art-ambicije samih muzičara, kritičko-esejistička proza...) i na našem jeziku prvenstveno komercijalno vezanih za rokenrol, naslovi su retki i neredovni. Posebno ako niste isključivi sledbenik ni Lenjina ni Lenona, pa slično strava-majstoru Stravinskom najvažnijom umetnošću sve daljeg XX veka ne smatrate ni film ni RnR, nego, recimo, džez – koji se, poredbeno, po mnogim merilima posle 2000. najbolje drži. Uz par kapitalnih knjiga i opus doajena Svetolika Jakovljevića, kao novi izuzetak odjednom se pojavio neobičan masivni doprinos, ukoričena i dobro opremljena zbirka podužih intervju – naizgled kad im vreme nije. Jer, odumiranje magazina/časopisa i vladajući sitnež-pristup online čitanju nikako ne pogoduju dubinskim, retro/introspektivnim i portretnim intervjuima koji i od primaoca zahtevaju vreme i pažnju.

Sticajem okolnosti, intervjui u Jazz Face (2019, Dallas Records, Beograd; 525 str, u maloprodaji 2500d.) prvobitno su većinom objavljeni u TV/radijskim emisijama, jer je njihov autor Vojislav Pantić (r. 1965, profesor matematike u Beogradu) kao istinski promotor džeza i bluz već decenijama zastupljen u raznim muzičkim emisijama na svim platformama (sic!) RTS, a i ponegde van toga. Po jednoj od tih emisija naslovljena je i ova knjiga, a najvećeg živog saksofoniste So-

nija Rolinsa, nažalost, ima samo na naslovnoj strani, i u brojnim pominjanjima iza nje. Nalik diskografiji, ova kompilacija raznih izvođača donosi duže ako ne i cele verzije, poneku dosad neobjavljenu, neke spretno smiksane od razgovora u više prilika u geografskim i vremenskim razmacima.

Dakle, verovatno vas najviše zanima ko je zaslužio tih 46 poglavlja. Od čestih gostiju naših koncertnih sala (raspon Klark Teri – Pet Metini), glavnostrujnih velikana dobro poznatih ovdašnjoj publici (Elvin Džouns – Majkl Breker), modernista (Hejdn, Holand, Barton...) do fuzionista (Zavinul, Aberkrombi i sl.) i zamalo pop-zvezda (Madlen Pejru, Esperanca Spalding), od ovde nedovoljno poznatih a u svetu itekako cenjenih (Rivers, Džamal, Lojd), preko svojevremenih mladih lavova (T. Blanšar, Daglas, Moran itd.), do još uvek opskurnih tj. vrednih upoznavanja (Šnajder, Gardo). Nisu, naravno, svi USAmeri (latiničari Moreira, Perez; Evropejci Kin, Teksije, Stanko...), ima i naših (Duško, Lala, M.M. Marković, Bojan Z, Ana Pl!), žene su solidno zastupljene (Barber, Rivs, Anat Koen, Halvorson), a mesto su našli i oni čija imena još uvek teško izgovaramo. Neopterećeno, nisu složeni ni po kakvim pravcima i stilovima već po godinama rođenja, a na samom kraju je jedini sastav – Medeski, Martin & Wood. Nema Majlsa, a da ima indeksa, verovatno bi potvrdio da je najčešće zazivan.

I, šta kažu? Svako poglavlje počinje Pantićevim tekstom, korektnom leksi-kografskom jedinicom, a posle – kao što je i red – ima svega: od solidnih pokušaja definisanja do sitnih sinkopiranja (učeniji kažu, anegdotalno i lapidarno), od ulične mudrosti do praktične filozofije, sretnu se, naravno, muzika i matiš (s Čarlsom Lojdom o Fibonačijevom nizu!), a o sviračkim pa i rokernskim referencama da i ne govorimo. U pop-industriji bile su česte jeftine, visokotiražne bro-

šure za brzu mužu para, s imenom trenutno vruće zvezde i naslovom In His/Her Own Words. Ovo je, međutim, kompliment: džez svojim sopstvenim rečima. Pantić ima dovoljno novinarsko/kritičarskog ali i muzičarskog znanja, razgovori su 'odležali' svoje (vođeni 1991–2015) i destilovani za knjigu, ostajući za etalon novinarskog oblika čija svrha i jeste da nam pruži uvid u sagovornika. Od kojih mnogi više ne daju intervju. Moji favoriti su pretežno u senci – Fil Vuds, recimo – ali kad ih slušate, muzikom i rečju, to nepogrešivo jeste džez.

Može se, naravno, ovom štivu i drugačije pristupiti, unakrsno pa i posno modernistički. U meta-podacima Jazz Face sadrže mapu ovdašnjih i evropskih džez festivala gde su razgovori vođeni, i o kojima ste i u "Vremenu" mogli da čitate. (Sam Pantić je od tinejdžera-obožavaca dorastao i do umetničkog direktora festivala u Beogradu i Pančevu.) Putozaki su probране, neretko briljantne i uglavnom koncertne c/b fotke domaćih pionira (Milijić) i uzdanica (el gvojos), i u ovom veku beogradskih gostiju, specijalizovanih fotografa (Dickeson, Motion, Watson). Knjiga je „umotana“ u patinirane, eminentne recenzije – što uopšte ne smeta. Nema nagoveštaja digitalnog/online/e-izdanja, mada...Urednik je rok enciklopedista Petar Janjatović, a izdavač disko-kuća poznata prvenstveno po pop-roku ovog regiona.

Ovakvim čitanjem bolje čujete.

DRAGAN KREMER

Svestrani kritičar i liričar

Maroević je bio otvoren i privržen stilsko-poetičkoj i ideološkoj raznovrsnosti, a nasuprot "jasnim" merilima i "definisanim" pravilima, koja vrlo često nisu ništa drugo do opravdanje za provincijalnu uskogrudost i duhovnu lenjost

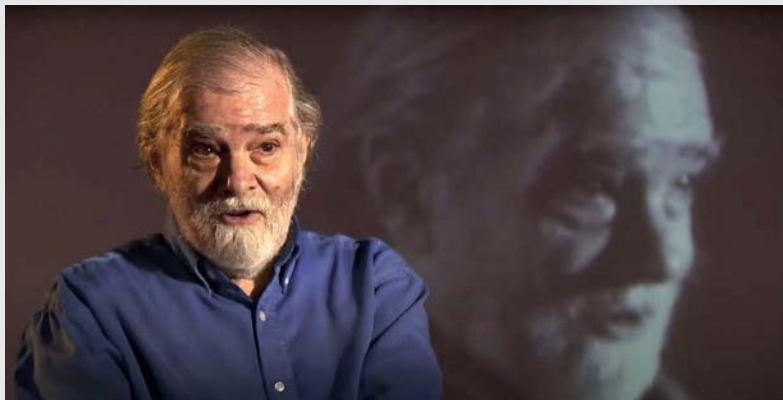

Foto: HRT

Umro je Tonko Maroević, pesnik, esejista, prevodilac, kustos, istoričar umetnosti, antologičar; umro je naprečac, u svom domu na Hvaru, u pauzi između dve promocije, dva nastupa u slavu ljudskog duha i stvaranja; umro je meštar Tonko, jedan od renesansnih duhova stare škole, i s njim čitav jedan okean znanja i na tom znanju čvrsto utemeljene intuicije u razumevanju krhkih i neuhvatljivih tvorevina umetnosti.

Tonko Maroević rođen je u Splitu, gde je završio osnovnu školu i gimnaziju, a studije istorije umetnosti i komparativne književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Na istom fakultetu je i doktorirao 1976. na temu "Likovna umjetnost u hrvatskoj književnosti od moderne do danas", a svoj radni vek proveo je u Institutu za povijest umjetnosti u Zagrebu.

Stilskoformacijski, Maroević pripada generaciji "razlogovaca", koja se u hrvatskoj poeziji javlja šezdesetih godina prošlog veka, nakon "krugovaša", i čiju poeziju karakteriše specifičan hermetizam, gusta, zaumno-intelektualistička metaforika i zaokupljenost najtemeljnijim pitanjima bića i jezika. Zanimljivija od ove književnoistorijske statistike je Maroevićeva pripadnost užem duhovno-generacijskom krugu, koji bi se mogao nazvati splitsko-mediteranski, a koji obuhvata pisce i intelektualce rođene u drugoj polovini tridesetih i početkom četrdesetih godina. Reč je o zbilja impresivnom nizu, kojem, počev od najstarijeg Tončija Petrasova Marovića, pripadaju Zvonimir Mrkonjić, Igor Mandić, Mate Ganza, Igor Zidić, Vjeran Zuppa, između ostalih. Ukoliko se pogleda ne samo opseg tema nego i sva polja umetnosti kojima su se navedeni pisci na različite načine bavili, nije preterano reći da je reč o generaciji koja je počev od šezdesetih i sedamdesetih godina pa nadalje značila malu renesansu u hrvatskoj i jugoslovenskoj kulturi.

Sedamdesetih i osamdesetih godina Maroević je priredio čitav niz monografija posvećenih savremenim umetnicima i brojne kritičke tekstove iz oblasti vizuelnih umetnosti i poezije. Posle gotovo dvodecenijske pauze Maroević se u drugoj polovini osamdesetih vratio poeziji i do kraja te i tokom naredne decenije objavio nekoliko zapaženih knjiga, u kojima je dalje razvijao modele pesama u prozi, koje su obeležile njegove prve knjige, ali se, jednako uspešno, ogledao i u vezanom stihu, i to posebno u "četrveroručnom", dijaloškom sonetu. Ove su knjige potvrdile visoko mesto koje Maroević ima u posleratnoj hrvatskoj poeziji, a koje

je bilo donekle u senci njegovog svestranog kritičarsko-esejističkog i promoterskog rada.

Kraj prošle i ovu godinu u hrvatskoj poeziji obeležila je Maroevićeva antologija *Svetlaci: hrvatsko pjesništvo trećega porača (1996–2019)*, koja je hronološki nastavak *Uskličnika: antologije hrvatskog pjesništva 1971–1995*. Komentari i reakcije bili su mahom afirmativni, a zanimljivo je da su oni negativni uglavnom bili fokusirani na neuvrštavanje dijalektalnog pesništva u antologijski izbor, a za šta je Maroević, uzgred, dao (branjivo) objašnjenje. I ta antologija, kao uostalom i sve drugo što je radio, pokazala je Maroevićevu otvorenost i privrženost stilsko-poetičkoj i ideološkoj raznovrsnosti, a nasuprot "jasnim" merilima i "definisanim" pravilima, koja vrlo često nisu ništa drugo do opravdanje za provincijalnu uskogrudost i duhovnu lenjost. To će postati naročito upadljivo sada, posle Tonkove smrti, jer teško da u Hrvatskoj ima mnogo kritičara i antologičara koji uživaju jednak, i veliki, autoritet u oba književna društva.

Svi koji su se sa Tonkom družili, pamtiće ga i po razglednicama koje im je slao iz svih mogućih mesta u kojima je boravio. Na te malene kartončiće Tonko je bio u stanju da ispiše čitave eseje, koji bi takođe, i to nije rečeno reda radi, morali da budu podrazumevani kao integralni deo njegovog književnog opusa.

Na jednoj takvoj razglednici napisao mi je, kao komentar na pregled godišnje pesničke produkcije koji sam tada objavio u Ninu, kako se iznenadio kada je video da otprilike polovinu autora nije čitao. Budući da je tu uglavnom bila reč o pesnicima i pesnikinjama mlađe generacije, ja sam se, valjda podrazumevajući da se nova poezija malo čita, iznenadio tom njegovom iznenađivanju.

U vezi s tim, treba reći i da je Tonko imao najveću ličnu biblioteku poezije (naravno, ne samo poezije) u Hrvatskoj, koja će se, vredi se nadati, nekako sačuvati. Iz te biblioteke – a samo oni koji sami sakupljaju knjige i prave svoju biblioteku znaju koliko je odricanja i posvećenosti potrebno za taj posao – na promociju sabranih dela Aleksandra Ristovića, na kojoj je učestvovao zajedno sa Tomislavom Brlekom, Alenom Bešićem i sa mnom, doneo je i poručio na stočić sva prva izdanja Ristovićevih knjiga. Razume se, nije tu bila reč o tome da je hteo bilo koga da impresionira, pa čak ni o poštovanju samog Ristovića, koliko se radilo o poštovanju Poezije i, još više od toga, o poštovanju i svesti o Vremenu, bez koje nema, niti može biti svesti o kulturi. Tonko je tu svest imao. ¶

MARJAN ČAKAREVIĆ

KAD ZASTRAŠIVANJE

Na ulicama beloruskih gradova protestuju stotine hiljada građana. Novinari državne televizije dali su otkaz, mnoga preduzeća su stupila u štrajk. Ni brutalne intervencije policije, ni masovna hapšenja po nalogu Aleksandra Lukašenka nisu više dovoljni da zastraše ljude, baš kao što mu više ne prolazi igranje neutralnosti između Moskve i Zapada

Za "Vreme" iz Vitebska

Jutro 9. avgusta, dan predsedničkih izbora u Belorusiji, za mnoge je počelo problemima sa internetom. Ljudi nisu mogli da otvore ni popularne beloruske sajtove, koji su postali nedostupni i iz inostranstva, ni da pristupe društvenim mrežama. Prestali su da rade i mnogi VPN servisi, koji inače služe kao most do blokiranih sajtova.

Paralelno sa tim, na prilazima Minsku pojavile su se mešovite ekipe saobraćajne policije i vojnika u punoj ratnoj opremi – sa pancirima, maskama, šlemovima. Oni su zaustavljali i proveravali automobile. U samom gradu uvedeno je dodatno ograničenje brzine, zatvorene su ulice

oko najvećih gradskih trgova, uključujući Trg nezavisnosti gde se nalazi sedište Republičke izborne komisije (RIK). Čitava prestonica faktički se preko noći našla u neobjavljenom ratnom stanju, a cela zemlja napeto je iščekivala buru.

RADANJE BUNTA

Početkom godine, kada se čitava stvar zakovala, šezdesetpetogodišnji predsednik Belorusije Aleksandar Lukašenko teško da je mogao da zamisli da bi ti izbori mogli biti poslednji u njegovoj karijeri. Na vlasti je od 1994, to su šesti predsednički izbori na kojima učestvuje, a samo prvi su međunarodno bili priznati kao fer i slobodni.

Model preventivnog autoritarizma, koji je Lukašenko uspeo da izgradi za dvade-

set i šest godina vlasti, izgleda otprilike ovako: Zapad umiruje povremeno pokazujući "dobru volju" oslobađanjem političkih zatvorenika koje je prethodno strpao u zatvor uz svesrdnu podršku Rusije; gušenje protestnog raspoloženja i populistički gestovi kao što su povećanje plata i penzija državnim službenicima; negovanje lika "Bačke" – mudrog oca beloruskog naroda, koji brine o dobrobiti svih.

Poslednje, ali ne i najmanje važno, predsednik je u svoju službu stavio Republičku izbornu komisiju (RIK), čitav izborni sistem glasanja i prebrojavanja glasova. Čak i sam datum izbora, usred sezone godišnjih odmora, nagoveštavao je da će izbori proći u korist dugogodišnjeg predsednika.

ZATAJI

PRKOS: Radnici na demonstracijama protiv Lukašenka; A. Lukašenko; kandidatkinja za predsednicu Svetlana Tikanovska (dole u sredini), sa Marijom Kolesnikovom i Veronikom Cepkalo

Fotografije: AP Photo

Cepkalo i Babariko

Pored Tihanovske, dva istaknuta opoziciona kandidata su pedesetpetogodišnji Valerij Cepkalo i pedesetšestogodišnji Viktor Babariko. Cepkalo je bivši ambasador Belorusije u SAD, osnivač i direktor Beloruskog visokotehnološkog parka – beloruske Silicijumske doline, čiji stanovnici značajno doprinose BDP-u. Lukašenko ga je 2017. otpustio tokom afere u čijoj suštini, kako se smatra, leži konflikt zbog toga što je Cepkalo još tada bio izrazio spremnost da se kandiduje za predsednika.

Babariko je bankar koji je svoju nameru da se uključi u izbornu trku saopštio tek u maju 2020, a prethodno je podneo ostavku na mesto predsednika Belgasprombanke – ogranka ruske banke čiji je glavni akcionar naftni gigant Gazprom. Obojica su izašla sa sličnim programom, prema kojem je Belorusiji potrebna modernizacija u svim sferama i gde bi predsednik imao ulogu generalnog menadžera. RIK nije prihvatio kandidaturu ni jednog ni drugog.

Na sve to, Lukašenko je potpuno negirao postojanje opasnosti od zaraze virusom korona i davao savete kako se protiv njega treba boriti – saunom, votkom, vožnjom traktorom, igranjem hokeja. Nisu uvedene nikakve epidemiološke mere. Istovremeno je došlo do ekonom-

skog pada, ali ne toliko zbog virusa korona koliko zbog čarki između Putina i Lukašenka oko cene nafte koje su Belorusiju uvele u naftnu krizu.

Sva ta samovolja na kraju se okrenula protiv predsednika. Građani, sumnjičavi da se od njih prikrivaju podaci o broju

zaraženih virusom korone, ubrzo su se samoorganizovali i ušli u tzv. "narodni karantin", samostalno odlučivši da nose maske, poštuju ograničenja okupljanja i pređu na rad od kuće, dok su volonteri organizovali pomoć starijima i lekarima. Osim toga, čak je i predsednička administracija počela da potire sopstvene izjave o "stabilnoj zemlji kojoj zavidi čitav svet" i delimično prešla na rad od kuće.

Kada je krajem maja Ministarstvo obrazovanja, koje je nedeljama produžavalo prolećni raspust, odlučilo da je vreme za povratak u škole, imali su šta da vide – u klupe se vratilo samo 30-40 odsto dece. Građani su počeli da pokazuju vlasti šta o njoj misle.

NISKI START

Jedna od ličnosti oko kojih su se ovog proleća okupili građani nezadovoljni Lukašenkom jeste harizmatični videobloger Sergej Tihanovski, koji je u martu 2019. otvorio Jutjub kanal na kome je pričao i pokazivao šta se dešava u zemlji. Tihanovski je već marta ove godine uspevao da okupi mase na protestima i počeo da radi strimove na kojima su građani pričali o svojim problemima i bahatom ponašanju državnih činovnika.

Sa pandemijom je porastao broj pristalica Tihanovskog. Hiljade ljudi u gradovima i varošicama širom zemlje sa papučama u rukama tražili su da Lukašenko podnese ostavku uzvikujući slogan "Stop, bubašvabo!". Tihanovski je tako za vlast od glavobolje prerastao u pravu migraciju. Lukašenko je, po uzoru na Putina, odlučio da ne pominje Tihanovskog u

medijima, zadovoljavajući se zajedljivim komentarima na račun "onog čoveka".

Kada je početkom maja RIK, na čijem je čelu od 1996. Lidija Jermošina koju je Evropska unija dva puta stavljala na crni spisak zbog falsifikovanja izbora i gušenja građanskih sloboda, iz proceduralnih razloga odbio da potvrdi kandidaturu Tihanovskog, umesto njega se kandidovala njegova tridesetsedmogodišnja supruga, prevoditeljica i nastavnica engleskog jezika Svetlana Tihanovskaja. Ona je brzo sakupila potrebnih 100.000 potpisa i ušla u predsedničku trku.

Ako je Tihanovski za Lukašenka predstavljao pretnju kao čovek, preostala dva istaknuta suparnička kandidata, Valerij Cepkalo i Viktor Babariko (vidi antrfile), sa svojim iskustvom u biznisu osvojili su srca srednje klase – baš onih ljudi u čije simpatije Lukašenko nikada nije bio siguran.

Pored toga, internet ankete popularnih nezavisnih medija u maju su pokazale da je samo tri odsto njihovih čitalaca spremno da glasa za Lukašenka. U zemlji, gde je postojanje samostalnih agencija za istraživanje javnog mnjenja zakonom zabranjeno od 2005. godine, a zvanične ankete pokazuju visok stepen poverenja u predsednika, ovaj podatak protumačen je kao žestok udar na državu. Koliko je ozbiljno država shvatila te ankete pokazuje to što je nedelju dana pošto su ti podaci objavljeni za internet ankete bila potrebna posebna akreditacija. Fraza "Saša 3 odsto" pretvorila se u internet mim.

ELIMINACIJA PROTIVNIKA

U takvoj situaciji, Lukašenko je počeo da ocrnjuje i proganja političke protivnike, pa je Tihanovski uhapšen 29. maja pod optužbom da je organizovao proteste. On se i dalje nalazi u pritvoru u Minsku, a organizacija Amnesty International označila ga je kao političkog zatvorenika. Bez obzira na lične pretnje i pretnje na račun dece, Tihanovskaja je nastavila da sakuplja potpise.

Što se tiče Cepkala, kojeg je Lukašenko uporedio sa "veprom koji nije sposoban da napravi mladunce", jedan biznismen blizak vlasti optužio ga je za pokušaj iznude mita, rekavši da se radi o velikoj svoti novca. RIK je odbio da registruje Cepkala kao kandidata rekavši da je više od polovine potpisa lažirano,

Uticaj štrajka na belorusku ekonomiju

Štrajkovi i obustave rada fabrika se u Belorusiji održavaju već dve nedelje. Jedan od najvećih svetskih proizvođača kalijuma Belaruskalij (oko 20 odsto tržišta) delimično je zbog štrajkova zaustavio rad, mada se podaci o tome razlikuju: prema rečima šefa zvaničnog sindikata kompanije Andreja Ribaka zaustavljanje je delimično, dok je šef nezavisnog sindikata Jurij Zaharov najavio potpuni prekid proizvodnje. Najvažnija industrija za beloruski budžet – rafinerija nafte – još uvek nije smanjila proizvodnju, iako su se radnici u barem u jednoj od dve rafinerije u zemlji, Naftanu, okupljali na protestnim skupovima. Transneft, preko kojeg se fabrika snabdeva sirovinama, potvrdio je da se zalihe obnavljaju kao i obično.

Beloruski metalurški zavod, najveće metalurško preduzeće za proizvodnju čelika, prestalo je s radom 17. avgusta samo na nekoliko sati, ali se ne isključuje opšti štrajk. Potencijalno najveći uticaj na rusko tržište moglo bi da ima gašenje beloruskih fabrika kao što su proizvođač autobusa, trolejbusa, transportera i kamiona – Minski automobilski zavod (MAZ), proizvođač teških dampera Beloruski autozavod (BelAZ), Minska traktorska fabrika (MTZ), Minska fabrika traktorskih točkova (MZK T), čiji radnici aktivno učestvuju u protestima, uključujući skupove u samim preduzećima. Međutim, "Komersant" nije uspeo da potvrdi činjenice o potpunom zaustavljanju proizvodnje u bilo kojem od njih.

DOKUMENTACIONI CENTAR "VREME"

a MUP je otvorio istragu zbog optužbi za iznuđivanje novca. Cepkalo je sa porodicom krajem jula napustio Belorusiju.

Bankar Viktor Babariko uhapšen je 18. juna zajedno sa sinom i još desetak menadžera Begasprombanke. Optuženi su za pranje novca i utaju poreza. Bez obzira na prikupljene potpise, RIK je odbio da registruje Babarika kao predsedničkog kandidata narušivši princip prezumpcije nevinosti. Viktor i njegov sin Edvard trenutno se nalaze u pritvoru ukrajinske tajne službe KGB, a Amnesty International ih je, kao i Tihanovskog, proglasio političkim zatvorenicima.

Tokom čitave vladavine Aleksandra Lukašenka protiv njega je nameravao da se kandiduje ukupno 21 opozicioni političar. Sedmorica su završila u zatvoru, uglavnom su osuđeni za organizaciju protesta, ali nakon predizborne trke. U tom smislu, ovogodišnja kampanja je presedan – svi protivkandidati izbačeni su iz igre pre nego što su se izbori uopšte održali.

KAMPANJA TRI ŽENE

Lukašenko, poznat po svojoj patrijarhalnosti i snishodljivom odnosu prema ženama, na glavnu protivkandidatkinju Svetlanu Tihanovsku, koja je jedina uspela da uđe u izbornu trku, nije ni gledao kao na ozbiljnu suparnicu. Tako je Lukašenko rekao da "Ustav Belorusije nije prilagođen ženama" i da "Belorusi-

ja jednostavno ne može da ima ženu za predsednika".

Verovatno je RIK baš zato 14. jula potvrdio njenu kandidaturu. U trku je ušlo još petoro kandidata, takozvani "spojleri", koje je Lukašenko angažovao kako bi se stvorio privid da nekakav izbor postoji. Dva dana kasnije izborni štabovi Babarika, Cepkala i Tihanovske osnovali su jedinstveni izborni štab sa ciljem da se nakon njihove pobe raspišu fer i poštenu izbore.

Tri nedelje pred izbore, tri žene – Tihanovskaja, šefica štaba Babarika Marija Kolesnjikova i Cepkalova supruga Valerija obišle su mnoge gradove. Bez obzira na to što je vlast pokušavala da im podmeće nogu (iznenadni radovi na trgovima gde je bio predviđen miting), uspele su da okupe na hiljade pristalica koje traže ostavku Aleksandra Lukašenka i raskid sa njegovim modelom vladanja. Simbol energične kampanje ovog trojca postala su tri gesta: uzdignuta pesnica, dva podignuta prsta (simbol mira) i srce. Lukašenko ih je za to vreme nazivao "nesrećnim ženama" i "glupim ovčicama".

"Tri liderke postale su simbol demokratskog učešća građana u političkim procesima, bez kojeg teško da se uopšte može govoriti o demokratiji", smatra profesorka filozofije na Evropskom koledžu u Minsku Olga Šparaga.

Liderke se svesrdno bacile na uspostavljanje alternativnog sistema prebroja-

vanja glasova koji je trebalo da posluži kao reper u slučaju izborne krađe. Nadu u časne posmatračke izbora nikako nije ulivala činjenica da su spiskovi posmatrača sačinjeni pre svega od predstavnika prorežimskih nevladinih i stručnih organizacija.

Kada je zbog virusa korona RIK doneo odluku da na biračkom mestu ne može biti više od tri posmatrača, upali su samo prodržavni, koji su bili na vrhu spiska jer su se prvi registrovali. Zato je opozicija osnovala platformu "Glas", gde su građani mogli da pošalju fotografiju svog glasačkog listića i broj biračkog mesta. Lukašenko je državnom tužiocu javno naložio da se "pozabavi proverom tih aktivnosti".

LUKAŠENKO UZVRAĆA UDARAC

Predsednik je za to vreme nastavio da progoni aktiviste i da se obračunava sa učesnicima mitinga, naročito sa blogerima i novinarima. Prema podacima beloruske organizacije za ljudska prava "Vjasna", između aprila i avgusta za prekršaje je osuđeno 223 ljudi koji su osuđeni na ukupno 3138 dana zatvora, a 379 je osuđeno na novčane kazne u ukupnom iznosu od oko 120.000 dolara.

U takvoj atmosferi je 4. avgusta počelo prevremeno glasanje na predsedničkim izborima (inače je praksa u Belorusiji da se biračka mesta otvaraju i do nedelju dana pred izbore), koje se smatra mehanizmom za izborne manipulacije. Zapadnih posmatrača nije bilo, a OEBS i Evropski parlament saopštili su da im vlasti nisu na vreme poslale poziv. Nije

bilo čak ni posmatrača iz Rusije. Pristup je bio ograničen i stranim medijima. Kako tvrdi Udruženje novinara Belorusije, više od trideset stranih novinara odbijeno je za akreditacije jer komisija navodno nije mogla da zaseda zbog virusa korona.

Ako je na predsedničkim izborima 2010. u Belorusiji na prevremeno glasanje izašlo 23,1 odsto, ove godine je to bilo 40,7 odsto, i to prema podacima beloruskog RIK-a, dok je u jednoj od provinciji izašlo čak 54,4 odsto građana. Pritom, posmatrači – domaći i iz zemalja bivšeg SSSR – svakodnevno su izveštavali o nepravilnostima, pa su čak prijavljivali da im lokalne komisije nisu dozvoljavale ulazak na biračka mesta. Sve se to nastavilo i na dan izbora, 9. avgusta.

NEZAUSTAVLJIVA BURA

U nedelju su biračka mesta bila krcata od samog jutra, a izlaznost je bila tako visoka da je do 10 ujutro premašila 40 odsto. Nezavisni domaći posmatrači susreli su se sa brojim preprekama da bilo šta urade. Dvadesetšestogodišnja aktivistkinja iz grada Slonim na zapadu Belorusije Anastasija Rižankova kaže za "Vreme" da su članovi lokalnih komisija "od samog jutra pretili posmatračima da će pozvati policiju jer su posmatrači navodno bili napadni prema građanima". Kasnije istog dana, priča Rižankova, nije im dozvoljeno da prisustvuju prebrojavanju glasova. Slične situacije prijavili su posmatrači širom zemlje.

Uveče, nakon zatvaranja biračkih mesta, ljudi u mnogim gradovima otišli su do

biračkih mesta na kojima su glasali kako bi se informisali o rezultatima izbora. Na mnogim biračkim mestima, pisali su građani kasnije na društvenim mrežama, primećeno je kako članovi izborne komisije odlaze u pratnji policije bez saopštavanja rezultata. U međuvremenu, državna televizija već je objavila preliminarne rezultate RIK-a, prema kojima je Lukašenko osvojio više od 80 odsto glasova.

Na to su građani pribegli jedinom demokratskom instrumentu koji im je preostao – da izađu na miran protest. Policija je na mirne proteste odgovorila neviđeno brutalno čak i za standarde skoro tridesetogodišnje vladavine Aleksandra Lukašenka. Letele su šok bombe, pučalo se iz vodenih topova i gumenim mecima. Prema podacima MUP-a, za samo tri dana privedeno je više od 7000 ljudi, stotine su povređene, a dve osobe su poginule (od kojih jedna jer joj u policijskom pritvoru nije ukazana pomoć). Demonstranti, koji polako izlaze iz pritvora, pričaju o žestokoj torturi kroz koju su prošli. Protesti su se proširili poput tornada – zahvaćena su i manja mesta.

Bez obzira na sve tvrdnje Lukašenka i njegovih pristalica da su nemire orkestrirali Zapad i druge uticajne zemlje koje žele da Belorusiju ostave "gladnu i bednu", čitava situacija ukazuje samo na slabljenje njegove lične politike. Kada je u Minsku 16. avgusta održan miting podrške predsedniku, vlasti su morale da pristalice dovezu velikim brojem autobusa koji su pristigli iz cele zemlje. Demonstranti su odgovorili najmnogoljudnijim protestom u istoriji postsovjetske Belorusije, na koji je, prema različitim procenama, izašlo između 250 i 400 hiljada ljudi.

U fabrikama širom zemlje u toku su štrajkovi. Ljudi dobrovoljno daju otkaze na državnim poslovima, tako i novinari javnog servisa, čija se gotovo kompletna redakcija pridružila protestu. Evropski parlament ne priznaje Lukašenka za predsednika, a predstavnici mnogih zemalja nude pomoć u procesu mirne primopredaje vlasti. Nakon desetog protesta Lukašenko je rekao da protiv ponavljanja izbora u Belorusiji nema ništa protiv. Pitanje je da li građane bilo kakav predlog sa njegove strane više može da umiri. ¶

IVAN ŽIGAL

Sa ruskog prevela Jovana Georgijevski

Gotovo idealna potpredsednica

Žena, iz braka Jamajčanina i Indijke, ideološki ni previše levo, ni previše desno, odana redu i zakonu, britka na jeziku, u najboljim godinama, sa iskustvom u politici i izvršnoj vlasti Kamala Haris je gotovo idealna kandidatkinja za potpredsednicu predsedničkog kandidata Džozefa Bajdena, koji zbog mrlja u biografiji niti je popularan kod žena, niti kod manjina, slab je govornik i ima 77 godina

Kandidat Demokratske partije za predsednika SAD Džozef Bajden saopštio je da će kandidatkinja za potpredsednicu SAD na njegovom izborom listiću 3. novembra 2020. godine biti Kamala Haris (55). Ona je američka senatorka iz Kalifornije, bila je i konkurent Bajdenu za predsedničku nominaciju, ali se iz unutarstranačkih izbora demokrata povukla decembra 2019. i potom zvanično podržala Bajdena početkom marta 2020. godine.

Bajden je dugo vagao i više puta probijao rokove koje je sam postavljao za saopštavanje imena potpredsedničke kandidatkinje. Očigledno je da je Bajden, koji je i sam bio potpredsednik SAD od 2009. do 2017. godine, bio veoma svestan kako ova odluka može uticati na ishod njegove trke sa aktuelnim predsednikom Donaldom Trampom za mesto u Beloj kući. Bez obzira na činjenicu što većina istraživanja javnog mnjenja u ovom trenutku daje osetnu prednost Bajdenu, jasno je da se u poslednjim mesecima kampanje mnoge stvari mogu promeniti. Imajući u vidu biografiju i politički profil Kamale Haris, deluje da je Bajden doneo sigurnu i pametnu odluku.

BRITKA KAMALA I "USPAVANI DŽO"

U pogledu javnog nastupa, Kamala Haris je sve ono što (više) nije "uspavani Džo", kako Bajdena sa podsmehom naziva Tramp. Veoma je energična i odlikuju je britkost reči i uma. Govorničke veštine razvijala je još tokom studija u debatnom timu Univerziteta Huard (Howard Uni-

versity) u Vašingtonu. Ove veštine dodatno je usavršila za vreme višedecenijskog angažmana u tužilaštvu i pravobranilaštvu San Franciska, a potom od 2011. godine i kao ministarka pravde Kalifornije (State Attorney General – pozicija karakteristična za američki pravno-politički sistem, koja obuhvata elemente ministra pravde, glavnog tužioca i javnog pravobranioca). Oštrinu njenih reči dobro je osetio i sam Bajden, koga je Harisova prilično "izdriblala" u prvim debatama na unutarstranačkim izborima Demokratske partije središnom protekle godine.

Njeno političko umeće i sposobnost pridobijanja birača najbolje potvrđuje činjenica da je uspešno pobeđivala na brojnim neposrednim izborima za funkcije u sistemu pravde u San Francisku i Kaliforniji od 2003. godine. Najveća izborna pobeđa svakako je bio izbor za članicu Senata SAD 2016. godine, čime je postala tek druga Afroamerikanka do sada u Senatu, kao i prva osoba čije je poreklo delom iz Južne Azije (Indije), a koja je član Senata.

Činjenica da je 22 godine mlađa od Bajdena takođe je ohrabrujuća za kampanju demokrata, naročito imajući u vidu da je Bajden prilično pasivan i da kampanju vodi "na daljinu" iz svoje kuće u državi Delaver. Kamala Haris svojom agilnošću i oštrinom može dati novi momentum Bajdenovoj kampanji i kompenzovati njene mlake delove i nedostatke.

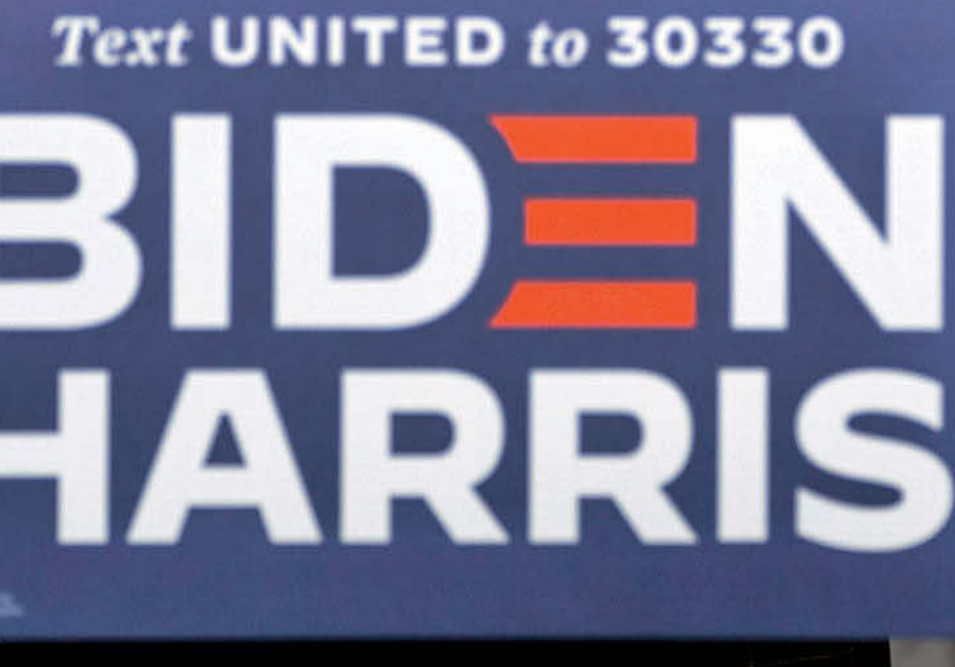
ADUT ZA ŽENE

Pored programskog zalaganja za osnaživanje žena i rodnu ravnopravnost, Kamala

Haris je i ličnim primerom doprinosila pomeranju granica u participaciji žena u vlasti obavljanjem važnih funkcija – od tužilačke do senatorske. Do sada su samo dve žene bile kandidatkinje za potpredsednicu SAD – Džeraldin Feraro, koja se nalazila na listiću demokratskog kandidata Voltera Mondejla 1984. godine, i Sara Pejlin, koja je bila u tandemu sa predsedničkim kandidatom republikanaca Džonom Mekejnem 2008. godine. Nijedna nije bila izabrana za potpredsednicu, pa mnogi liberalno orijentisani građani SAD smatraju da je došao trenutak da konačno žena obavlja jednu od dve najvažnije funkcije u izvršnoj vlasti SAD.

Bajdenova odluka da odabere ženu za potpredsedničku kandidatkinju je, stoga, logičan potez kojim se dobijaju i osiguravaju važni glasovi žena, mladih i levo (progresivno) orijentisanih birača – upravo onih kategorija kod kojih Hilari Clinton nije uspevala da obezbedi dovoljnu izlaznost i podršku i time osvoji predsednički mandat pre četiri godine. Zbog toga je Bajden još proletoš najavio kako će sa njim na listiću biti potpredsednička kandidatkinja, a ne kandidat.

Odabir žene za potpredsednicu bio je važan za Bajdena i kako bi pokušao da skrene pažnju sa optužbi za seksualno uznemiravanje koje je više žena uputilo na njegov račun, a od kojih su najglasniji odjek dobile optužbe njegove bivše saradnice Tare Rid. Kamala Haris je inicijalno podržala žene koje su javno iznosile optužbe na Bajdenov račun, ali je kasnije, nakon što je okončala nadmetanje sa

njim i zvanično ga podržala, ipak iskazala skepsu prema navodima Tare Rid. Činjenica da je prihvatila nominaciju na listiću sa Bajdenom poruka je za širu javnost da Kamala Haris definitivno smatra kako su optužbe na njegov račun neosnovane, što je važno za demokratske birače koji su skeptični prema Bajdenu iz ovog razloga.

Izborom Kamale Haris, kao glasne zagovornice iskorenjivanja i kažnjavanja svih praksi seksualnog uznemiravanja žena i kao žustre i temeljne debatnice, Bajden je dobio najboljeg advokata za ovaj slučaj u nastavku kampanje.

ADUT ZA TAMNOPUTE BIRAČE

Kamala Haris je prva Amerikanka tamne puti koja će biti kandidatkinja za potpredsednicu SAD. Njen otac, profesor emeritus ekonomskih nauka na prestižnom Univerzitetu Berkli, doselio se u SAD sa Jamajke, dok se majka, doktorka medicine i poznata istraživačica kancera, doselila u Ameriku sa juga Indije. Njeno južnoazijsko i karipsko-afričko poreklo veoma je važno za pridobijanje birača iz korpusa rasnih manjina u SAD.

Posle masovnih protesta nakon što je krajem maja u Mineapolisu beli policajac ubio Afroamerikanca Džordža Flojda, tema rasnih nejednakosti došla je na prvo mesto društveno-političke debate u SAD. Iako se Bajden sasvim solidno kotira među afroameričkim biračima, koji naročito cene što je bio drugi čovek SAD u vreme predsednika Baraka Obame, odabir belkinje za potpredsedničku kandidatkinju stvorio bi rizik da deo birača iz manjinskih zajednica doživi Bajdenovu podršku njihovoj borbi za jednakost kao neiskrenu i ciničnu. Odabir Kamale Haris tako predstavlja dodatni adut za Bajdenov "šareni" birački listić, nasuprot isključivo belom listiću Trampa i Pensa.

Zanimljivo je da je Kamala Haris tokom 2019. godine bila najoštriji kritičar istorijata Bajdenovog političkog delovanja u domenu rasnih odnosa. Prvu debatu demokratskih kandidata na unutarstranačkim izborima obeležila je upravo njena žestoka kritika na račun Bajdena zbog njegovih pohvala upućenih određenim segregacionistički orijentisanim senatorima sa kojima je ranije sarađivao, kao i zbog toga što se sedamdesetih godina prošlog veka u Senatu SAD glasno protivio planu da se

Foto: AP Photo

učenici iz različitih kvartova autobusima dovoze u škole kako bi se izbegla segregacija i kako bi škole bile etnički i rasno heterogene. Sada će Kamala Haris i u ovim pitanjima biti najbolji Bajdenov advokat i neko ko će nastojati da uveri birače kako treba da mu oprostite i neke greške iz prošlosti, kao što mu ih i ona oprašta, jer je njegov izbor danas dobar za Ameriku i jer će omogućiti važna poboljšanja i u pogledu ostvarivanja rasne jednakosti.

NI SUVIŠE LEVO, NI SUVIŠE DESNO

Činjenica je da je Kamala Haris percipirana kao osoba sa ne naročito jakom ideološkom pozicijom u mnogim važnim socio-ekonomskim pitanjima, već kao neko ko se često prilagođava vetrovima koji duvaju u bazi birača Demokratske partije. Iako poli-

me zdravstvene zaštite tako da ona bude pristupačna najvećem broju Amerikanaca. Time je napravila jasnu distinkciju u odnosu na agendu levog krila partije, sa demokratskim socijalistom Sandersom na čelu.

Takođe, poznata je i kao neko ko je tokom svoje karijere u sektoru pravde mnogo polagao na poštovanje reda i zakona. Dok je rukovođila tužilaštvima u San Francisku i Kaliforniji, bila je prilično odlučna i revnosna u procesuiranju svih, pa i manjih prestupnika, čak i onih osumnjičenih za posedovanje marihuane (za čiju se dekriminalizaciju kasnije zalagala). Ovakva odanost redu, zakonu i poretku može biti privlačan faktor za neopredeljene birače koji se nalaze u političkom centru, a kojima su ove vrednosti veoma važne. U tom pogledu, ona je zasigurno bolji izbor nego izrazi-

■ Odanost redu, zakonu i poretku može biti privlačan faktor za neopredeljene birače koji se nalaze u političkom centru

tički stratezi smatraju da ju je nedovoljna koherentnost i konzistentnost u stavovima zapravo koštala mogućnosti da dobije predsedničku nominaciju, deluje da joj to može biti prednost kao kandidatkinji za potpredsednicu.

Sa jedne strane, Kamala Haris je dovoljno levo da neće potpuno antagonizovati progresivce i izrazite levičare u okviru Demokratske partije. Iako bi ova grupa birača zasigurno bila mnogo zadovoljnija odabiranjem Elizabet Voren ili Karen Bejs, svesni su da je Harisova u svom delovanju u Senatu bila prilično progresivna. Prema istraživanju specijalizovanog portala govtrack.us, Kamala Haris je bila senatorka sa najliberalnijim (odnosno najviše levo orijentisanim) zakonodavnim delovanjem u 2019. godini – čak za nijansu više i od senatora Bernija Sandersa. Izjasnila se i kao neko ko podržava program Grin nju dil (Green New Deal), što je veoma značajno za osiguravanje podrške grupe birača koja klimatske promene i ugrožavanje ekosfere posmatra kao ključne pretnje.

Sa druge strane, Harisova u isto vreme nije ni previše levo. Tokom svoje kampanje protekle godine, ona je jasno odustala od predloga besplatnog zdravstvenog osiguranja za sve (Medicare for All) iako se zalagala za veoma sličan program refor-

to levo orijentisane kandidatkinje, koje bi Trampova kampanja nesumnjivo snažno karikirala kao sklone anarhiji i socijalizmu i time pokušavala da obeshrabri neopredeljene birače iz centra da podrže Bajdena.

KANDIDATKINJA SA ZAPADA

U još jednom aspektu je Kamala Haris prva u istoriji – ona je prva osoba koja je kandidat demokrata za jednu od dve najviše izvršne funkcije u SAD, a koja dolazi iz države zapadno od Teksasa. Obama jeste rođen na Havajima, ali je na izbore išao kao stanovnik Čikaga i aktivni političar partijske organizacije demokrata u državi Ilinois. Republikanci su imali čak tri predsednika iz Kalifornije – Herberta Huvera, Ričarda Niksona i Ronalda Regana, a demokrate sve do Kamale – nijednog kandidata ni za predsednika, ni za potpredsednika iz čitavog zapadnog dela SAD. Ova tvrdnja deluje začuđujuće, imajući u vidu da je Kalifornija jedan od najvećih rezervoara sigurnih elektorskih glasova za demokratske predsedničke kandidate od devedesetih godina 20. veka.

Ipak, upravo činjenica da je ova najmnogoljudnija država SAD izvesno "obojena u plavo" i dovodi do toga da demokrate pre biraju kandidate za predsednika ili potpredsednika iz drugih država, u kojima

je nadmetanje sa republikancima neizvesnije. Jedna od kritika na odabir Harisove kao kandidatkinje ističe činjenicu kako bi bilo bolje da je odabrana kandidatkinja iz neke od "kolebljivih država", u kojima će nadmetanje sa Trampom biti neizvesno, kao što je guvernerka Mičigena Grečen Vitmer, čiji bi angažman u kampanji pomogao Bajdenu da zacementira vodstvo u kolebljivim državama "pojasa rde" na srednjem Zapadu SAD.

Ipak, Bajden je očigledno bio spreman da na ovom polju napravi određeni rizik, nadajući se da će i sa zapadnjačkom kandidatkinjom uspeti da održi prednost u većini kolebljivih država, koju mu daju trenutna istraživanja javnog mnjenja.

VIŠE OD POTPREDSEDNICE

Iako deluje da je Bajden napravio dobar izbor, uticaj potpredsedničkog kandidata na izborima ne treba precenjivati. London-ski magazin "Economist" ukazao je na nalaze opsežne studije efekata odabira potpredsedničkog kandidata na izbornu trku, koja konstatuje kako je uticaj ovog odabira na podršku građana predsedničkim kandidatima marginalan.

Svakako će i ovog puta ishod izbora najviše zavisiti od delovanja Bajdena i Trampa, ali i od toga koliko će se američka ekonomija brzo oporaviti (brz oporavak bio bi ključni Trampov adut za reizbor), te da li će Amerika uspeti da se "išču-pa" iz ozbiljne zdravstvene krize vezane za pandemiju virusa korona. No, ovoga puta situacija je malo drugačija nego inače – zbog Bajdenovih godina i zdravstvenog stanja. Naime, u američkim medijima se uveliko "šuška" kako bi Bajden, ukoliko bi dobio četvorogodišnji mandat u Beloj kući, zbog svog ne baš sjajnog fizičkog i psihičkog zdravstvenog stanja mogao još tokom mandata da napusti predsedničku funkciju – čime bi Kamala Haris postala prva žena na čelu SAD. Dakle, ovde se ne glasa za osobu u senci, kao što je kod Trampa slučaj sa Majklom Pensom, već i za moguću "zamenu" na predsedničkom mestu. Zbog toga će angažman Kamale Haris u kampanji neminovno biti važniji i uticajniji na krajnji ishod izbora, nego što je to bio slučaj sa drugim kandidatima u poslednje tri decenije.

MILAN KRSTIĆ,

asistent na FPN i urednik portala americki-izbori.rs

Srce zapušeno peskom

Iza ruskog umetnika Nikolaja Reriha, čije ćemo se slikarske zaostavštine uskoro lišiti odlukom srpske vlade, u Srbiji će ostati nekoliko prevedenih književnih dela i mit o njemu

Mada je Nikolaj Rerih najpoznatiji kao slikar, srpskom čitaocu nije ostala nepoznata ni njegova spisateljska delatnost. Napisao je tridesetak knjiga eseja, pesama, putopisa, a nekoliko ih je prevedeno i na srpski jezik – najpoznatije su *Altaž Himalaji*, *Agni joga*, *Nerazrušivo*, i *Šambala* (prevod Milan Vikić, izdavač Logos).

Rerih nije pisac prvog reda, ali je njegovo književno delo zanimljivo posmatrati u kontekstu njegovog likovnog stvaralaštva i političkog i kulturnog aktivizma. Istim temama se bavio i u slikama, i u putopisima, i u poeziji, i u tajnim spisima. Jedna od njegovih fascinacija, verovatno najveća, koja je gradivni blok te slike sveta, bila je Azija. "Bije li srce Azije? Nije li zagušeno peskom?", pita se Rerih. Organizovao je ekspedicije po Tibetu i Mongoliji (eseji i dnevnički zapisi *Nerazrušivo*) a poslednje decenije života proveo je u Indiji. Tražio je tajanstveni grad Šambalu, koji se nalazi ispod Himalaja i koji je u tibetanskoj tradiciji smatran centrom sveta, jedinstvom ovozemaljskog i onozemaljskog, i o tome napisao knjigu. Sudeći prema nekim istraživanjima, planirao je ništa manje nego osnivanje nove centralnoazijske države zamišljene kao budistička teokratija. Prema drugima, bio je umešan u obaveštajne aktivnosti.

Bez obzira na opčinjenost Istokom, Rerih ga ne opisuje kao banalnu, dekorativnu Orijent razglednicu, već beleži teške strane života: siromaštvo i prostituciju u indijskim gradovima, korumpirano činovništvo Indije i ništa bolje lame na Ti-

betu, kupoprodaju dece. Kada govori o Tibetu kao o mestu gde istovremeno vladaju duboko znanje i mrak, Rerih čitaocu ne otkriva dvojstvo te zemlje, koliko mu otkriva dvojstvo svoje slike o njoj. U opisima prirode, jutra, magle, peska, opisima nošnji, osećamo slikara azijskih pejzaža. Kao i na slikama, ti opisi su i simboli. Planine, koje dominiraju njegovim platnima, javljaju se i u prozi kao putokaz ka svetlu duha, nagoveštaj drugog sveta. Kako kaže jedna njegova pesma: "Mi ne znamo. Ali oni znaju / Kamenje zna / Zna i / drveće. I pamte / Pamte ko je dao ime na gorama / I rekama. Ko je načinio bivše / Gradove / Ko je ime dao / Drevnim zemljama".

Rerih je bio duboko zainteresovan za starinu. Bavio se arheološkim istraživanjima slovenske prošlosti, što se odrazilo i u njegovim scenografijama za *Posvećenje proleća* Stravinskog i za opere Rimskog-Korsakova. Upuštao se u teorije o drevnim indijsko-slovenskim vezama, spajao slovensku mitologiju sa indijskim i lamaističkim mitovima, verovao u misiju Slovena da prenesu kulturu sa Istoka na Zapad. Beležio je predanja koja bi čuo u mestima kroz koja je putovao, ali na osnovu njih i sam pisao o bogovima, svetim ljudima, prorocima, o caru Akbaru i Solomonu, o Budi i Džingis Kanu. Legende za njega nisu puki folklorni materijal, već deo tradicije koja čuva drevno znanje, jedinstvenu potku raznih kultura. Zato ga predanje koje čuje u azijskom miljeu podseća na neko o Vikinzima ili na ruski folklor. Priče o podzemnim svetovima ili o svetom kamenu potvrđuju da

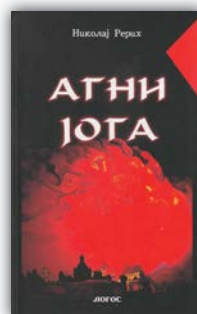
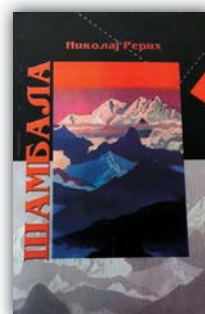
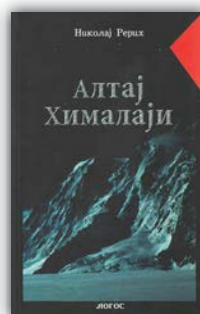
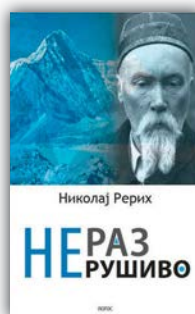
iza raznih tradicija stoji jedno isto skriveno značenje

– odnosno jedna istina i jedna kultura. Legende su sama stvarnost, kaže Rerih. A kada ih daje u svojoj verziji, one postaju neka vrsta poetske proze, poput dela simbolista.

Druga Rerihova fascinacija, koju deli s nizom ruskih savremenika, jeste kosmos. Na primer, on često govori o predanjima o tajanstvenom kamenu, što dobija drugu dimenziju ako znamo da je posedovao odlomak meteorita kom je pripisivao čudesna svojstva, čak ga je poistovećivao s Gralom. Posebno mesto u rerihevskom korpusu imaju spisi učenja nazvanog Agni joga ili živa etika do kog je došao sa svojom suprugom. Zapisali su da je Jelena Rerih putem telepatije uspostavila kontakt sa učiteljem Mahatmom Moriom koji joj je preneo principe Agni joge, bazirane na sintezi velikih svetskih religija u učenje o kosmičkoj energiji, nakon čega je nastalo njihovo istoimeno delo, najbitnije koje se tiče duhovnosti.

Za rerihovce Nikolaj Konstantinovič je učitelj. Za kritičare takav njihov stav je osnivanje kulta (ličnog ili religijskog), zasnovanog na derivatu teozofije. Najtačnije je posmatrati Reriha kao umetničku mitologiju gde granice slikarstva, književnosti, putopisa i okultizma postaju porodne. Čitalac može i da ne poznaje sistem simbola i aluzija koji se provlači kroz njegovo delo, pa da stupi u neobičan imaginativan svet, zbog kog tu mitologiju pamtimo.

◀ NEMANJA RADULOVIĆ

Ima da vas nema

Nenamerno, naravno, nedavnom odlukom ministra kulture da se sa spiska knjiga koje se bibliotekama preporučuju za otkup izbriše *Etničko čišćenje* Vladimira Petrovića (Arhipelag), skrenuta je pažnja javnosti i na ovu knjigu i na njenu temu: genezu pojma etničko čišćenje kojom dominira područje bivše Jugoslavije

Termini iz našeg jezika se retko i sa teškoćom probijaju u svet. Čak i one reči u koje se kunemo, poput šljivovice, zapravo dolaze iz šireg slovenskog okruženja, dok čevape baštinimo kao deo našeg otomanskog nasleđa. O onima koje su u svet-ske jezike neupitno došle sa ovog podneblja, na primer vampir, manje želimo da govorimo.

Slično je i sa jednom sintagmom, od koje se kosa takođe diže na glavi – etničko čišćenje. Ona je u svojim raznim oblicima (engl. ethnic cleansing, nem. ethnische Säuberung, fr. nettoyage ethnique, ru. этническая чистка...) provalila u najrasprostranjenije svetske jezike tokom 1992. godine da opiše užase koji su pratili raspad bivše Jugoslavije. U globalnom diskursu se i zadržala, iako ju je Američko društvo za dijalekte proglasilo za najskandalozniju reč 1992, a Udruženje za nemački jezik za Nereč godine. Do 1995. godine već je nazivana metaforom našeg vremena, ali se iz očiglednih razloga, za autorstvo nad njom niko nije grabio. Kako to biva, okružile su je i teorije zavera. Po jednoj, agencije za odnose sa javnošću su u službi bosanske vlade lansirale ovaj pojam da ocrne Srbe, dok ga po drugima upravo srpska ratna propaganda lukavo podmetnula da bi se izbegla genocidna kvalifikacija. Ratna tama pokrila je poreklo termina, čija je praksa postala svakodnevica na jugoslovenskom prostoru.

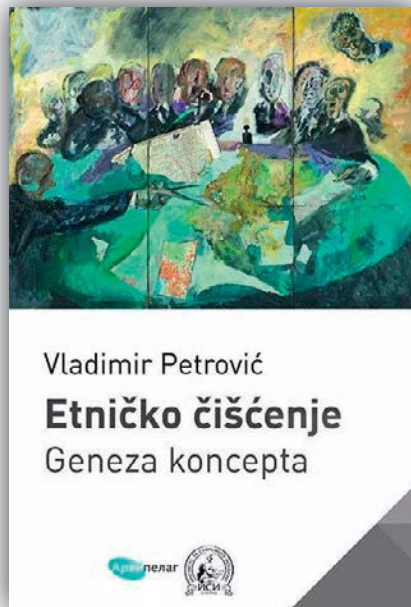
UKLANJANJE NEPOTREBNOG STANOVNIŠTVA

Kada politički sukob preraste u borbu na život i smrt, jezik mržnje se razobruči. Suparnik postaje protivnik a njegovi sledbenici neprijatelji. Oni kao da prestaju biti ljudska bića, pa se tako iskorenjuju kao korov, seme im se zatire,

istrebljuju se kao vaške. Njihova se teritorija amputira, a oni se sa nje čiste. Ova poslednja metafora privukla je pažnju Ranka Bugarskog, koji je rasplitao lingvistiku tog bezumnog vremena: "Način na koji je ovaj izraz uveden u upotrebu i korišćen, naročito u odvratnoj sintagmi etničko čišćenje, zasluživao bi zaseban ogled."

Trebale su mi godine da napravim takav ogled, nastojeći da shvatim kako to da se "čišćenje", jedan higijenski, sterilan, čak afirmativan termin koristi da označi zaposedanje teritorija i ostvarenje kontrole nad njima kroz uklanjanje nepoželjnog stanovništva nekim od najgroznijih mera koje se mogu zamisliti. Naime, u velikom broju jezika reč čišćenje se koristi da označi i normalizuje nasilje. Bukvalno od biblijskih vremena, društvo se "pročišćava" ritualnim uništenjem onog svog segmenta koji je označen kao nečist, čak zaražan ukoliko se blagovremeno ne ukloni.

Tom kulturnom čišćenju uz bok je u 19. i 20. veku stalo moderno, ideološko "čišćenje", zasnovano sa jedne strane na rasnoj pseudonauci, a sa druge na sovjetskoj interpretaciji marksizma. Svakome je poznat ruski termin *čistka*, kojim je Lenjin nazivao unutarpartijske obračune, ali i slamanje otpora boljševicima. Ovaj sistem je do krajnjih razmera strahovlade doveo Staljin. U međuvremenu je zapadni kolonijalizam tražio opravdanje u superiornosti Evropljana, a posebno onih germanske krvi. Ovo rasno ludilo je svoj najstrašniji izraz našlo u Hitlerovim kampanjama čišćenja (*Reinigung*) Nemačke od Jevreja i drugih "nepoželjnih" društvenih grupa. Jedini razlog što sintagma o kojoj je ovde reč nije nastala u Trećem rajhu je taj što su nacisti pojmu etnički (*ethnisch*) pretpostavljali izraz narodni (*völkisch*). Uvo-

deći tako svet u kaos Drugog svetskog rata, prednjačili su u surovom obračunu, tokom kojeg više nije više bilo pitanje da li čistiti, već koga. Ostalo je samo da se vidi gde će se i kako ovaj pojam "etnicizirati".

Tako se ova nevesela priča ponovo vratila na Balkan, koji nije prednjačio u afirmaciji pojma "čišćenje", ali se trudio da ne zaostane, posebno tokom duge agonije Otomanskog carstva. Uprkos naporima novostvorenih država poput Srbije, Grčke, Crne Gore, Bugarske ili Rumunije da postignu nivo homogenosti koji je priželjkivala njihova elita, jugoistok Evrope je ostao mozaik etničkih, verskih i jezičkih razlika, gusto koncentrisanih na tom malom prostoru. Otuda početkom dvadesetog veka nije manjkalo pokušaja da se to izmeni. Kako se koketiralo sa stvaranjem "etnički čistog" prostora, takva terminologija je prodirala u naučni diskurs predratnih autora izrazito različitih stavova i porekla kao što su Benjamin Kalaj, Vilijem Rippl, Čiro Truhelka, Sima Trojano-

NEPOŽELJNI:
Oluja, pre 25 godina
Foto: Kelić Aleksandar

vić, Jefto Dedijer, Ivo Pilar, Robert Siton Votosn, Dušan Popović i Nićifor Krajnik. Drugi svetski rat je pružio okvir za rešavanje etnopolitičkih problema prelazom sa deskripcije problema na preskripciju njegovog rešenja.

Ironijom sudbine, u tome su isprednjačili dunavski susedi, Rumunija i Jugoslavija. Tako je u julu 1941. godine rumunski vicepremijer Mihaj Antonesku možda prvi put izgovorio frazu u punom obliku. Prilikom napada na SSSR najavio je "etničko čišćenje Jevreja i drugih nepouzdatih stranaca u radne kampove", dodajući na sastanku kabineta 8. jula 1941: "Ne znam da li će ikada Rumuni imati šansu da izvrše takvu nacionalnu reviziju i etničko čišćenje. "Ne zaostaje se ni na ruševinama Jugoslavije, gde u leto 1941. nastaje memorandum Stevana Moljevića *Homogena Srbija*, koji zagovara čišćenje u neposrednom posleratnom periodu. Njegovi odjeci se nalaze u *Instrukciji Dragoljuba Mihailovića* sa kraja 1941, koja između ostalog kao cilj četničke borbe proglašava "stvaranje Velike Jugoslavije i u njoj Velike Srbije, etnički čiste". Takvi projekti se tada već uveliko realizuju u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj – Filip Lukas 1942. godine ističe da je u Bosni "etnički najčišće očuvani deo hrvatskog

naroda", a Pavelićeve ustaše se trude da tako i ostane.

SVI SRBI U JEDNOJ DRŽAVI

Diskurs etnički čistog je tako sa lakoćom prelazio linije fronta. Paralelno ga koriste inače smrtno suprotstavljene nacionalističke ideologije. Na njega nisu bili imuni čak ni višenacionalni politički pokreti, poput jugoslovenskih partizana. Njihovo rukovodstvo je novembra 1944. u detaljnom elaboratu o izgonu neslovenskih manjina upozoravao istoričar Vasa Čubrilo, zaključujući gotovo istim rečima kao Antonesku: "Demokratska Federativna Jugoslavija može imati mira i osiguran sigurni razvitak samo onda, ako bude etnički čista (...) Može biti nikad neće nam se pružiti ovakva prilika da svoju državu napravimo etnički čistu našu." Na talasu revolucionarnog svodenja računa, Tito ga uzima u saveznu vladu. Nova vlast se upušta u etnopolitičke eksperimente, kakvi su sprovedeni u čitavoj Istočnoj Evropi. poput izгона Nemaca i Italijana. Tako je do kraja Drugog svetskog rata pojam etničkog čišćenja ne samo nesporno nastao, već se i razvio u potpuni koncept koji je višestruko priimenjen u svojoj jezivoj praksi.

Posle Drugog svetskog rata, pojam se pritajio. U Jugoslaviji se čak i nije govorilo o etničkim, već o međunacionalnim odnosima, baš kao što je čistka posta-

la diferencijacija. Međutim, ubrzo nakon Titove smrti sintagma se prosto povampirila. Prvo su vlasti iskoristile slična kovanicu, "etnički čisto Kosovo", da označe ciljeve albanska pobune koja se u toj pokrajini dogodila 1981. godine. Slična namera, "stvaranje etnički čiste Bosne" pripisivana je Aliji Izetbegoviću i drugim optuženicima na Sarajevskom procesu 1983. godine. Zatim je Memorandum SANU upozoravao da, sem sa "etnički čistog Kosova", Srbi nestaju asimilacijom i u Hrvatskoj. Ove su optužbe i te kako produbljivale jugoslovensku krizu, usmeravajući je ka ratnom raspletu u kojem je stradalo preko 130.000 ljudi a raseljeno preko četiri miliona. Učeći na greškama svojih pretihodnika, balkanski gospodari rata nisu govorili o etničkom čišćenju, nego su sprovodili. Ono je postalo i ratni cilj i njegovo sredstvo u potrazi za što većom, a što etnički homogenijom teritorijom. Ta se namera, kojom je Slobodan Milošević kratko definisao težnju da "svi Srbi ostanu u jednoj državi", na naročito razoran način pokazala u Bosni i Hercegovini, gde su poslanici Republike Srpske izglasali "državno razdvajanje od druge dve nacionalne zajednice u Bosni i eliminisanje Drine kao granice između srpskih teritorija". Nije zaostajala ni Herceg-Bosna, ostvarujući Tuđmanovu ideju "podebljavanja kifle", dok je on sam planirao homogenizaciju Hrvatske: "Moramo im naneti takve udarce da Srbi, praktično, nestanu."

Logika etničkog čišćenja u praksi je svodiva na onu narodnu "ima da vas nema". Ona se u praksi manifestuje skalom nasilja: od pretnje i otimačine, preko logorisanja i deportacija, do silovanja, ubistava i uništenja. Baš ta širina i nepreciznost ovog pojma sprečila je njegovo pravno definisanje, a iz istog razloga ne manjka ni predloga da se on izbaci iz naučnog diskursa, pa ga često nalazimo pod znacima navoda. Međutim, kako je lakše dokinuti termin nego praksu, "etničko čišćenje" nastavlja svoj poluživot, baš kao i vampire, pojavljujući se i dalje pošto se sa nasiljem ni kod nas, kao ni u svetu, nažalost nije raščistilo.

DR VLADIMIR PETROVIĆ,

naučni savetnik, Institut za savremenu istoriju

Sačekaj bolje bogove

**Vilijem Kentridž, koga
smatraju savremenim
Leonardom, očima
njegove saradnice
Snežane Žane Marović**

Tri izložbe Vilijema Kentridža među malobrojnima su manifestacijama vrhunske umetnosti koje su ovog leta otvorene u svetu. To su: paralelne izložbe u Umetničkom muzeju u Bazelu i u muzeju LaM u Francuskoj, a treća je u milanskoj galeriji Lia Rumma u okviru koje je predstavljen i Kentridžov najnoviji kratkometražni animirani film *Čekajući Sibilu* (*Waiting for the Sybil*). Ponesena lepotom nekoliko izloženih crteža korišćenih za izradu filma, upitala sam devojkicu koja radi u galeriji koliko li košta ovaj niz mikelandelovskih Sibilinih glava, i tresnula: oko pedeset hiljada evra, možda? Nasmejala mi se, učinilo mi se, sa trunkom sažaljenja: Ovaj koji vas konkretno zanima košta deset puta više. Probala sam da ne delujem zbunjeno: Pa... jeste li prodali neku? O, da, svakako, odgovorila je, Kentridž je veoma tražen među evropskim kolekcionarima.

Iako je izlagao i u Srbiji, na 51. Oktobarskom salonu i u beogradskom legatu Rodoljuba Čolakovića, u kojem je projektovan dokumentarni film o procesu stvaranja njegovog najimpozantnijeg dela *Trijumfi i lamenti*, o Kentridžovoj umetnosti kod nas se malo pisalo. Poslednjih dvadeset godina on neosporno uživa status najeminentnijeg umetnika svoje generacije – njegova dela zastupaju prestižne galerije koje promovišu dela Vanese Birkroft, Mauricija Katelana, Džefa Kunsu, Marine Abramović, Anselma Kifera, Jozefa Kosuta, Mikelandela Pistoleta... Rođen je 1955. godine u Johannesburgu, u jevrejskoj advokatskoj porodici koja je, između ostalih, branila velike južnoafrič-

ke borce za prava crnaca kao što su Nelson Mandela, Stiv Biko i Albert Lutuli, pa još od najnežnijih godina postaje svečanost neprirodnosti i nepravde aparthejda. Prožimanjem različitih umetničkih izraza (animirani filmovi, skulpture, tapiserije, video instalacije, performansi, grafike i crteži) Kentridž neprekidno preispituje probleme vezane za migraciju, rasizam, sećanje i zaborav, beleženje istorije, ulogu umetnosti i umetnika u današnjem vremenu. Izlaže u najrenomiranijim svetskim muzejima i galerijama (MoMA i Marian Goodman galerija u Njujorku, White Chappel u Londonu, Documenta u Kaselu, Bijenale u Veneciji). Smatra se da je *The Head and the Load* (*Glava i teret*) Kentridžov najsloženiji projekat. Svetsku premijeru je imao u Tate Modern u Londonu pre dve godine – kombinacija muzike, plesa, video projekcija, mehaničkih skulptura i igru senki na pozornici dugoj 55 a visokoj 10 metara, zatim je prikazan u Njujorku, a u Johannesburgu će ga videti iduće godine. Od radova koji ga čine izuzetnim pomenimo i *Trijumfi i lamenti* realizovan u Rimu 2016. godine, friz dug pola kilometra i visok 15 metara izgreban u kamenim zidinama iznad reke Tibar, trijumfalna povorka dvodimenzionalnih silueta značajnih ličnosti rimske istorije, od osnivanja grada do danas.

Animirani opus Vilijema Kentridža je neraskidiv deo njegovog umetničkog stvaralaštva. Serija kratkih animiranih filmova nazvanih *Drawings for projection* (1989–2003) kroz poetične fragmente sećanja glavnog junaka i Kentridžovog

alter ega, umetnika Feliksa Tejtelbauma, govori o društvenim problemima vezanih za kolonijalizam i aparthejd. Ti filmovi su rezultat crtanja ugljenom na samo jednom listu papira, ispred Bolex kamere, pri čemu improvizacija a ne *storyboard* vodi proces animacije. Kentridž veli da tehnika ugljena "promeni crtež brzinom misli" pa su stoga tragovi prethodnih crteža prisutni i u narednim fazama, dok upotreba fragmentirane i dinamične montaže, nenadanih rezova, fleš-bekova i muzike čini Kentridžov animirani opus jedinstvenim: "Način na koji se konstruiše film iz tih fragmenata, koje retrospektivno reinterpretiramo menjajući tok vremena, moj je osećaj kako shvatamo svet. I stoga animirani filmovi mogu biti demonstracija na koji način osmišljavamo svet, a ne pouka o tome šta svet znači."

Tragajući za načinom kako da njegov kratkometražni animirani film *Čekajući Sibilu* predstavim na jednom italijanskom festivalu animacije, čudesnim putevima elektronske mreže, došla sam do Snežane Žane Marović, montažerke *Sibile* i video-umetnice, koja je rođena u Sarajevu, i s kojom sam razgovarala o Kentridžovim animiranim filmovima i njegovom novom projektu u kojem ona učestvuje.

Čekajući Sibilu evocira Danteovu kumansku proročicu. Rađen je u stop-trik tehnici slikanjem na stranicama starog italijanskog rečnika, a *Sibila* je predstavljena u obličju afričke plesačice. Njene reči, u kovitlacu fotograma koji se smenjuju, proriču sudbinu savremenog čoveka: Sačekaj bolje bogove, Sačekaj bolje ljude, Prekasno je, A šta ćemo sa nadom,

**KREATIVNA
SARADNJA:**
Vilijem Kentridž
i Snežana Žana
Marović

Foto: Džesika Džons

PROROČIŠTE:
iz predstave
Čekajući Sibila

Foto: Stela Olivije

Nešto je odloženo ali zarad kakvog završetka? Hajde da barem jednom ne bude-mo u pravu. *Čekajući Sibila* deo je istoi-menog interdisciplinarnog projekta ra-đenog po naruđbini Teatro dell'Opera i izvedenog krajem prošle godine u Rimu. Snežana Žana Marović smatra da je "teško porediti tu predstavu i film projiciran ovog leta na izložbi u Milanu, međutim i jedno i drugo nose u sebi naboj koji je rezultat usklađene audio-vizuelne kombinacije. Na pozornici se projiciraju strane knjižice sa tekstom i sjenka plesačice, dok ostali izvođači reaguju kroz muziku koju izvode. Po starogrčkom mitu, proročica Sibila je na listovima hrasta, koje se gomilalo na ulazu u njenu pećinu, ispisivala sudbine ljudi. Onda bi vjetar iznenada zapuhnuo lišće pa bi došlo do zbrke ispisanih proročanstava a samim tim i ljudskih sudbina. Inspirisan ovim mitom, Kentridž u filmu sugerise da je suvremena Sibila algoritam koji će predvidjeti našu budućnost: zdravlje, dužinu života, genetsko nasleđe. Ipak još uvijek postoji mogućnost da se izborimo za Sibila u ljudskom obličju, kroz naše želje koje su jače od mašine koja bi nam predskazala budućnost."

Pre četiri godine, u johanesburškoj četvrti Maboneng, Kentridž je osnovao interdisciplinarni Centar za manje dobru ideju. Žana Marović objašnjava da je to "umjetničko-inkubatorski prostor koji djeluje na principu poziva različitih umjetnika – muzičara, glumaca, vizuelnih umjetnika, plesača, koreografa, režisera, pisaca – kako bi pronašli i istražili energiju koja dolazi iz zajedničkog

rada i istražili ono što se pojavljuje u samoj fizičkoj aktivnosti izrade i saradnje. Ime Centra je inspirisano Setswan poslovi-com koja glasi: 'Ako vas dobar doktor nije uspio izliječiti, dajte priliku manje dobrom doktoru.' Umjetnicima se u procesu rada često desi da im osnovna, dobra ideja kolabira. Iz tog kolapsa se onda rađaju manje dobre ideje ili nove ideje koje vrijedi istražiti. U Centru se godišnje realizuju dvije sezone pozorišnih predstava, različitih po dužini/kontekstu u ovisnosti od toga ko su kustosi programa. Sezona 7 je već bila spremna za projekciju kad je Južna Afrika zaustavila sva grupna okupljanja zbog epidemije kovid-19. Uprkos tome predstave su snimljene i objavljene na sajtu centra, kao i na društvenim mrežama."

Kentridž opisuje Južnoafričku Republiku kao komplikovano mesto koje dezorijentiše, državu u kojoj crnačko stanovništvo još uvek nije oprostilo belcima zločine iz vremena aparthejda. Kad je pre dve godine pozvan da napravi predstavu *The Head and the Load*, priča Žana Marović, "kojom je obilježena stogodišnjica Prvog svjetskog rata, posvetio ju je poginulim afričkim borcima iz tog rata koje istorijske knjige do skoro nisu ni spominjale". Ona, lično, Južnoafričku Republiku vidi "kao vrlo dinamičnu zemlju u kojoj se stalno nastoji da se stvari poprave i promijene. Borba za ljudska prava, prava manjina, na prvom mjestu crnaca, ublažavanje socijalnih razlika je nešto čime se većina ljudi ovdje bavi kroz svakodnevno nastojanje da pruži zaposlenje i obrazovanje na prvom mjestu. Materijalne

zlike su ogromne i to je jedan od glavnih razloga za nezadovoljstvo. Teško je razumjeti nešto što se ne doživi, ali nastojati saslušati, ne porediti se, vrlo je važan korak u premošćavanju razlika."

Žana Marović trenutno radi na TV seriji koja razmatra proces Kentridžovog specifičnog načina rada. "Serija je zamišljena kao kolaž, a svaka epizoda će prikazati po jednu ideju koja se provlači u Vilijamovom radu, a koje će on predstaviti u formi polemike sa samim sobom. Taj konflikt umjetnika sa samim sobom i njegovo ubjeđivanje i otkrivanje svoje dvojnosti i kontradikcije je u isto vrijeme i otvaranje mogućnosti da gledalac vidi sve aspekte umjetnikovog razmišljanja o nekoj temi."

Da li je, radeći na ovoj seriji, uspjela da odgovori na pitanje ko je Vilijem Kentridž? "On je prije svega neko za koga ništa nije nemoguće i ko svoje vrijeme koristi vrlo produktivno. Sarađujući sa njim osoba promijeni način razmišljanja o sebi i svojim mogućnostima. On je neko ko će uvijek nastojati da napravi izazov samom sebi u osmišljavanju načina na koji nešto može da se izvede, a onda samim tim podstakne i druge na izazov i tako kreira stalnu struju koja je u studiju glavna pokretačka snaga. Iz dana u dan, od jednog odlaska iz ateljea/studija do sljedećeg jutra znaju me dočekati barem tri različite stvari koje je napravio ili osmislio, od crteža, animacije do nacрта za novu skulpturu, teksta koji će da se uključi u narativ novog projekta ili knjige – ukratko, doživljavam ga kao svog mentora i neku vrstu savremenog Leonarda."

ANDRIJANA RUŽIĆ

HARMONIJA:
Detalj sa izložbe *Stanja*
Foto: Jana Babnik

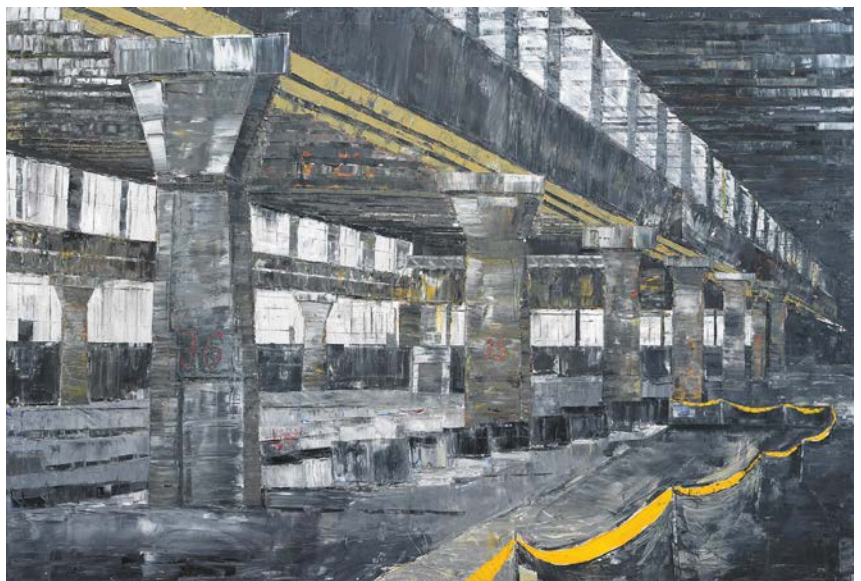
Trajanje vs pustoš

U Sloveniji se održava izložba banjalučkog slikara čiji je kustos Beogradanin

Ne očekivan spoj nastao je kontrastom ambijenta Galerije "Božidar Jakac" u Kostanjevici na Krki i izložbe "Stanja" Slobodana Vidovića. Postojani mir nekadašnje samostanske crkve s kraja 13. veka, njeni kameni elegantni zidovi i uzvišeni stubovi, ističu teret današnjice na slikama velikog formata: opustošeni fabrički giganti nagomilani i pretrpani svime što nikom nikad neće trebati, mrtvi silosi, opustele lokacije, informatički kaos, ledena atmosfera metala i betona. Ambijent ističe slike da bi ga one učinile moćnim.

Kustos izložbe je Nikola Šuica. Otvorena je nedavno, usred epidemije pa zato samo uz virtuelno prisustvo autora i kustosa, a kao rezultat saradnje slovenačke galerije "Božidar Jakac" sa Muzejom savremene umjetnosti iz Banja Luke odakle je Slobodan Vidović, i Nikolom Šuicom koji je iz Beograda. Galerija u Kostanjevici na Krki profilishe reprezentativne primere savremene umetnosti – prošle godine na primer, ovde je izlagao globalno poznati slovenački umetnički kolektiv IRWIN.

"Stanja" su najveća Vidovićeva izložba. Preovlađuju dvoipometarski horizontalni radovi kao predstave naših suočenja s ostacima potrošenih resursa. Motiv slike poput *Silos u severnoj Bosni*, ili *Crni ambar* i *Crvena farma*, je zagušenost tih mesta opustošenim distopijskim prizo-

rima epskih dimenzija. "Stanja koja proživljavamo ove godine na globalnoj ravni nisu daleko od teme kojom se bavio Vidović u izloženom ciklusu, osim što se on usredsredio na objekte koji, oslobođeni svoje funkcije, leže na đubrištu istorije koje je ujedno i gomila sadržaja koji služe u uspostavljanju državnih aparata", napisao je Nikola Šuica. "Naslikani motivi dospevaju, doslovno iz predmetnog realnog sveta raznih urušenja ekonomskih, vojnostrateških i političkih udesa koje svi delimo. Figurativno slikanje ovakvog 'modernog življenja' dato je u uočljivom slikarevom istraživačkom senzibi-

TERET SADAŠNJICE:
Jedan od radova Slobodana Vidovića
Foto: Promo

litetu slojenih poteza boje. Objedinjen je prepoznatljiv i izvesno rominjajući osećaj izmeštenosti i teškoće, pa se možda u poslednjim decenijama ta membrana sveta oko nas u umetnosti sagledava u korodiranoj i okrunjenoj pustoši i teretu, kao izvesna 'agonija mogućih svetova' željenog modernizma."

Ove jeseni "Stanja", samo u manjem formatu, biće prikazana i u Umjetničkoj galeriji BiH u Sarajevu.

s. č.

Novi Gmail ili kraj surfovanja

Pre dvadesetak godina mi koji smo, kao, znali nešto više o internetu arogantno i cinično smo objašnjavali ostalima da internet nije samo web, već da postoje i imejl i ftp, kao i neki drugi protokoli koji su u međuvremenu potonuli.

Pre desetak godina smeškali smo se kada bismo čuli da neko internet poistovećuje sa Gugl pretraživačem jer je naučio da dođe do tle, u pretragu ukuca šta mu već treba, a onda ga Gugl vodi dalje.

Sada je, možda, došlo vreme da pognemo glavu i zabrinemo se jer postoji mogućnost da nam se sav internet skupi u jednu jedinu aplikaciju, dži-mejl (Gmail).

Kao i za mnogo šta drugo, i za ovo je odgovorna pandemija. Kada je krenula, pre šest meseci, mnogi su se preorijentisali na rad od kuće i servisi poput Zuma, Miita, Vebeksa i Tiimsa su se vzdigli. Onda je i među njima krenula bitka za primat jer će jedan postati standard, a drugi će se šlepati i vrebati mrvica sa stola.

Zato je Gugl odlučio da iskoristi nesumnjivu prednost koju ima, a to je Gmail. Svako ko koristi android telefon mora da ima nalog sa imejlom na Guglu i to je dobra osnova da ga se privuče da to iskoristi i u poslovne svrhe.

Gugl zato planira da u Gmail ubaci nove funkcije, a da neke dosadašnje unapredi. Mejl ostaje platforma za razmenu elektronske pošte, Hangouts se transformiše u Chat, uvodi se nova funkcija Rooms (sobe za sastanke), a Meet bi trebalo da poklopi sve ono što sada radi Zoom, dakle konkurencija.

Kao što se može pretpostaviti, Sobe (Rooms) su mesta gde kolege odnosno saradnici na projektu mogu da se "nađu" i gde mogu da rade na zajedničkim dokumentima bez izlaska iz dži-mejla. Svi koji se nađu u Sobi moći će unutar nje da razgovaraju (četuju, pismeno i usmeno) i razmenjuju fajlove slično kao što se to radi na Viberu ili WhatsAppu, ali uz pomenuti zajednički rad na dokumentima i projektima.

U odnosu na ono što Google trenutno nudi na Gmailu novi servisi imaće veći stepen bezbednosti i privatnosti. Tako da u Meet neće moći tek tako da se bane bez poziva organizatora skupa. Ako su dosadašnji servisi bili usmereni ka slobodnom vremenu i zabavi onda ih ova promena pretvara u poslovni servis.

Cilj je da se korisniku na jednom mestu ponudi sve što mu je potrebno, odnosno da nema potrebe da izlazi iz aplikacije da bi na drugom mestu nešto uradio, pa da se onda vraća.

Promene su vidljive već sada u Gmail mobilnoj aplikaciji u koju je dodata funkcija Meet koja vam omogućuje da u grupu pozovete kolege sa kojima radite na nekom poslu ili bilo koga s kim bi da pričate.

Radno mesto mnogima se preselilo u kuću, a sa ovakvim servisima biće svuda gde ponesete telefon ili laptop i u dometu ste neke mreže. Notifikacije će vas neprestano opominjati šta se trenutno događa "u firmi" čak i kada niste aktivni na poslu.

Možda ćemo znati da je internet mnogo više od Gmaila, ali to više neće biti bitno. ¶

PRODAJA I PRETPLATA

ŠTAMPANO IZDANJE

	kurirom [Beograd]	poštom [Srbija]	običnom poštom [Evropa]	avionom [ceo svet]
6 meseci / 26 brojeva	5800 RSD	5500 RSD	110 EUR	170 EUR
12 meseci / 52 broja	11.600 RSD	11.000 RSD	210 EUR	325 EUR

INTERNET IZDANJE

	iz Srbije uplatnicom	iz sveta karticom
1 broj sa PDF-om	—	2,00 EUR
1 mesec / 4 broja sa PDF-om	720 RSD	7,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva bez PDF-a	3250 RSD	29,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva sa PDF-om	4500 RSD	38,00 EUR
12 meseci / 52 broja bez PDF-a	5375 RSD	46,00 EUR
12 meseci / 52 broja sa PDF-om	7250 RSD	63,00 EUR

Opcija PDF podrazumeva i mogućnost preuzimanja fajla u obliku identičnog štampanom izdanju. **ZABRANJENO JE DA VIŠE LICA UPOTREBLJAVA ISTI NALOG.** PDF fajl se daje na ličnu upotrebu registrovanom pretplatniku, fizičkom licu, i **ZABRANJENO JE DISTRIBUIRATI CEO ILI DELOVE FAJLA** bez prethodne pisane saglasnosti NP Vreme doo, Beograd. U sve dinarske cene je uračunat PDV. U sve cene pretplate na štampana izdanja uračunata je poštarina.

Uplatu možete izvršiti lično u prostorijama redakcije, radnim danima od 9.30 do 14.30h.

Ako ne možete doći u redakciju, potvrdu o uplati zajedno sa svojim podacima pošaljite e-mailom na adresu prodaja@vreme.com, faksom na broj 011/3238-662 ili poštom na Vreme, Kosovska 17, Beograd, sa naznakom za šta je uplata izvršena. Za internet pretplatu obavezno navesti e-mail za kontakt. Vašu e-mail adresu ne ustupamo trećim licima. Dinarske uplate izvršite u korist NP VREME na račun broj **160-302538-91**.

Za dostavu u inostranstvu, uplata u zemlji se vrši uplatom odgovarajućeg iznosa na naš dinarski račun, u dinarskoj protivvrednosti prema srednjem kursu NBS na dan uplate. Iz inostranstva možete izvršiti uplate za sva naša izdanja pomoću kreditne kartice na internet adresi <http://www.vreme.com/pretplata> ili direktno na naš devizni račun (za detalje obratiti se službi prodaje). Trajanje pretplate na internet izdanje određuje se datumi od isteka poslednjeg dana pred izlazak broja za koji pretplata više ne važi.

DOSTUPNO U DIGITALNOM FORMATU
www.novinarnica.net

Usluge internet pretplate na Vreme vrši i
www.novinarnica.net prema svom cenovniku.

Dodatne informacije u vezi s prodajom i pretplatom: telefonom, radnim danom od 10 do 14h: 011/3234-774 ili e-mailom na prodaja@vreme.com

DOPISNICE IZ VODICA

ALEKSANDAR ZOGRAF.

KAO DETE, ZNAO SAM ZA SLUČAJ KOMŠIJE KOJI JE, NAKON ŠTO SE RAZBOLEO, UMEŠTO DA IDE KOD DOKTORA, POTRAŽIO ISCELITELJKU IZ SELA SA OBODA DELIBLATSKE PEŠČARE. ONA MU JE REKLA DA JE BOLEST UZROKOVANA TIME ŠTO JE SLUČAJNO MOKRIO NA POLJU GDE VILE IGRAJU. VILE SU PORUČILE DA ĆE BITI IZLEČEN AKO BUDE PIO VODU SA ODREĐENOG IZVORA. JOŠ KAO DETE SAM BIO ZAPANJEN DA TAKO STARA VEROVANJA JOŠ UVEK POSTOJE...

U PROŠLOSTI, VEROVANJE U VILE JE U VOJVODINI BILO TOLIKO SNAŽNO, DA SU U 18. VEKU CRKVENE VLASTI DOZVOLILE IZGRADNJU KAPELICA SA MAKAR SKROMNIM HRIŠĆANSKIM OBELEŽJIMA, KOJE SU BILE GRAĐENE BLIZU IZVORA, BUNARA I SVETOG DRVEĆA, POVEZANIH SA PRASTARIM VEROVANJIMA. CRKVE VODICE SU ČESTO SADRŽAVALE BUNAR SA VODOM ZA KOJU SE VEROVALO DA JE LEKOVITA. SVEŠTENICI SU TU DOLAZILI SAMO KADA IH POZOVU, DOK SE O VODICAMA BRINULO LOKALNO STANOVNIŠTVO. IAKO SE OBIČAJ PROŠIRIO I NA NARODE KOJI SU ŽIVELI U SUSEDSTVU SRBA, U DRUGOM DELU 20. VEKA LJUDI SU IZGUBILI OSEĆAJ POVEZANOSTI SA OVIM DREVNIM VEROVANJIMA, I DANAS JE MALO ONIH KOJI POHODE VODICE...

POSEBNA ZANIMLJIVOST U VEZI VODICA JE DA SU BOLESNICI PONEGDE SPAVALI ISPRED NJIH, ILI U PROSTORU IZGRAĐENOM ZA TU POTREBU, AKO JE POSTOJAO. U BLIZINI CREPAJE, KRAJ PANČEVA, POSTOJI ZASEBNI OBJEKAT ZA OVU NAMENU. TO PODSEĆA NA OBIČAJ IZ ANTIČKE GRČKE, GDE SU BOLESNICI SPAVALI UNUTAR HRAMOVA, OČEKUJUĆI DA IM SE BOŽANSTVO OBRATI U SNU...

NEKI OD RITUALA KOJI SU IZVOĐENI U VODICI KRAJ VOJVLOVICE POTIČU OD DANAS ZABORAVLJENIH MAGIJSKIH PRAKSI: BOLESNI BI LEŽALI NA ZEMLJI, SA TKANINOM KOJA JE POKRIVALA NJIHOVA LICA. KRSTONOŠA BI IH PRESKAKAO, PRAĆEN ŽENOM KOJA BI BACALA CVET NA NJIHOVA LICA, NAKON ČEGA SU BOLESNI USTAJALI I BRZO ODLAZILI...

VEĆINA VODICA JE U POLJIMA, DALEKO OD NASELJA. SA URBANIZACIJOM, NEKE OD NJIH SU POSTALE DELOM GRADSKOG AMBIJENTA. U DVORIŠTU GRADNULIČKE CRKVE, DANAS BLIZU SAMOG CENTRA ZRENJANINA, JOŠ UVEK SU VIDLJIVI OSTACI DREVNOG STABLA, KOJE JE BILLO ŠTOVANO I UKRAŠENO IKONAMA...

U BLIZINI MANASTIRA KOVILJ VIŠE NEMA BUNARA SA LEKOVITOM VODOM, ALI OSTACI 250 GODINA STAROG HRASTA KOJI SE OSLANJAO NA VODICE PREDSTAVLJAJU PREŽITAK STAROG VEROVANJA, TAKO BLISKOG SILAMA PRIRODE...

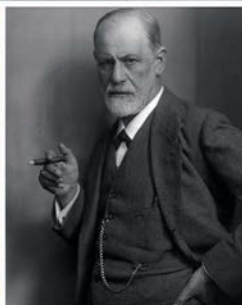
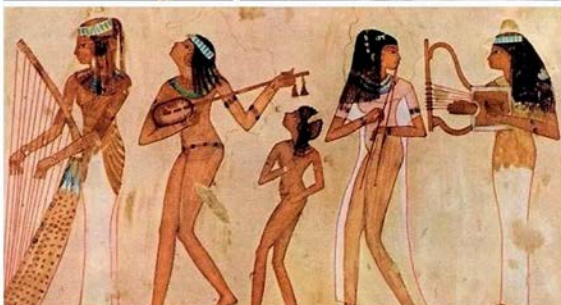

GODINE 1930, NAKON POVRATKA SA VIŠE-GODIŠNJE ROBIJE, EMIL MARKOV JE U ZNAK POKAJANJA ISKOPAO BUNAR KORISTEĆI SAMO OBIČNU KAŠIKU. BUNAR SE SADA NALAZI UNUTAR VODICE U SAMOŠU. VIŠE STOTINA VODICA ŠIROM VOJVODINE ČUVAJU SVOJE JEDINSTVENE PRIČE...

Air Guitar

– I šta kažete, gospodine Frojd? Tvrdite da Vašim pacijentima, uz ksanaks, kompleks vitamina B i morfijum, za smirenje nervnog sistema obavezno prepisujete terapiju “vazdušnom gitarom”, i to u trajanju od najmanje 10-15 minuta dnevno? – upita vremešnog profesora mladi ruski naučnik Fjodor Mihajlovič, stipendista na postdoktorskim studijama primenjene psihologije na prestižnom Univerzitetu u Beču.

– Baš tako, uvaženi kolega – potvrdi slavni Austrijanac, zamišljeno uvlačeći dim iz svoje omiljene kohiba cigare, inače poklona koji je dobio od kubanskog lidera Fidela Kastru, nakon njihovog kratkog susreta na marginama Samita nesvrstanih u Havani.

– Sasvim sam siguran i da će vreme koje je pred nama – nastavi dalje Frojd, mirno praveći kolutiće od duvanskog dima – dokazati da revolucionarna terapija vazdušnom gitarom posebno dobro deluje na pacijente ukoliko se iskombinuje sa borbom u nekoj od vazdušnih banja – reče on samouvereno.

Da bi se svirala air gitara nije potrebno nikakvo posebno predznanje. Ne treba biti ni bogzna kakav sluhista, a ni od muzičkog talenta nema neke vajde. Takođe, možeš, ali i ne moraš uopšte da znaš akorde ili da čitaš komplikovane tablatore i note. Čak i da nikada u životu nisi pipnuo instrument, tehnika air guitar sviranja toliko je jednostavna, da se može savladati gotovo odmah po njenom “aktiviranju”.

I najveći gitarski virtuoz, baš kao i potpune muzičke analfabete, jednako strastveno mogu da pritiskaju prstima po vratu nevidljivog instrumenta, istovremeno trzajući imaginarnu žicu svojim prstima ili, češće, izmaštanom trzalicom. A kada treba istaći vrhunac bravurne solaze, podrazumevaju

se, emocijama nabijene, grimase svirača. Uostalom, da nema brojnih majstora ovog zanata, ne bi bila održana ni sva ta silna takmičenja što ovde, što po belom svetu.

U vremenima krize i besparice, puno znači što vežbanje ove osobene tehnike ne zahteva apsolutno nikakva finansijska sredstva, opremu, niti pak specijalan ambijent. Vazdušna gitara se sa lakoćom može svirati u stanu, u kancelariji, tokom šetnje na keju, u prevozu, takoreći gde god ti padne na pamet. Uz, naravno, koristan savet: da se – ako je ikako moguće – izbegnu začuđeni pogledi prolaznika, ili potencijalnih saputnika koji bi, ne znajući pozadinu cele priče, svašta mogli da pomisle o uzrocima iznenadnih i često neartikuliranih pokreta rukama air gitariste.

Zna se i da je tehnika sviranja vazdušne gitare stara koliko i sama ljudska civilizacija. Uostalom, nije li Žan-Fransoa Šampolion, čovek koji je dešifrovao egipatske hijerogliffe, tokom svojih istraživanja otkrio da je još Ramzes II redovno upražnjavao drevnu tehniku “vazdušne laute” u retkim trenucima odmora od faraonskih dužnosti?

Istorijski je, takođe, dokumentovano i sledeće: da je tokom brojnih alhemijskih opita u dvorcu na Hradčanima u Pragu, vladar Svetog rimskog carstva Rudolf II – uz sasluženije uvaženih okultista Džona Dija i Nostradamusa lično – tražio način da od drvene daske napravi prvu solid body električnu gitaru na svetlu! Ova đavolja rabota podrobno je opisana u vatikanskoj arhivi iz perioda pape Klementa VIII, a tamo se može pročitati i štošta još zanimljivo o retkoj podvižničkoj vežbi duha i tela koja je u poznom 16. veku bila poznata kao Aeris ludere.

Bez imalo preterivanja, dakle, tvrdim da na svojoj zamišljenoj gitari mogu da odsviram svaki ton i – bez ijedne greške! – oba gitarska sola Dejvida Gilmora koja su zabeležena u pesmi Pink Floyda Comfortably Numb. Ili da identično raspalim žestoke Kobejnove rifove iz Nirvanine grandž himne Drain You.

A dok prebiram po žicama na svojoj kastomizovanoj air gitari, kreativno miksum sve raspoložive gitarske efekte – kao što bi to uradio i Edž iz grupe U2, na primer – kako bih odsvirao ona uvodna razlaganja iz songa “gde ulice nemaju ime”. Brajan Mej? Može. Džoni Mar? Nikakav problem. Ljudi, kažem vam, ja tako dobro “prašim” da se takve veštine ni sam Hendriks ne bi postideo.

UROŠ MITROVIĆ

Posetite Vugl.rs !

Vugl je medijski portal namenjen razvoju političke pismenosti i kritičkog mišljenja.

Podstičemo dijalog, promišljanje i zdravu kritiku aktuelnih društvenih procesa.

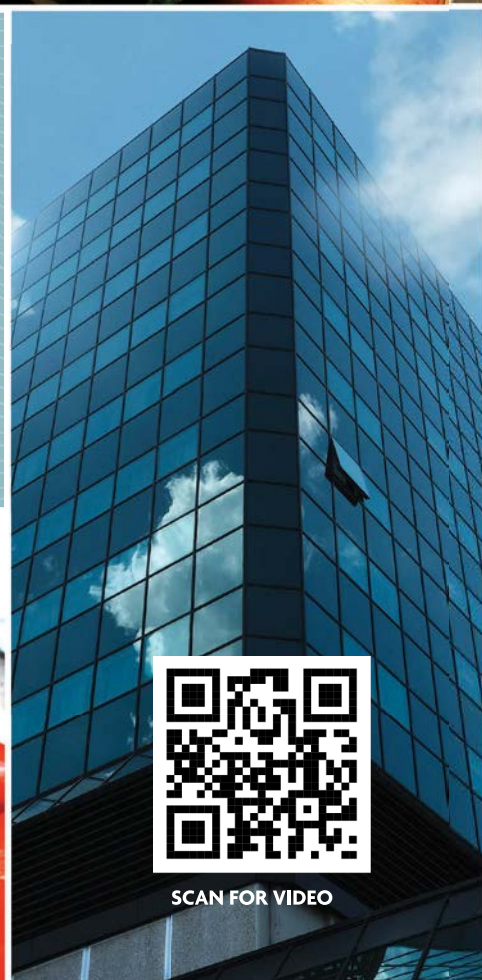
Ne nudimo gotove odgovore već postavljamo pitanja: gde živimo, kako živimo, za šta živimo.

VUGL.RS

GDE ŽIVIŠ // KAKO ŽIVIŠ // ZA ŠTA ŽIVIŠ

SRPSKI PASOŠ
OTVARA VAM
SVA VRATA
CROWNE PLAZE

SCAN FOR VIDEO

UŽIVAJTE U EKSKLUZIVNOJ LETNJOJ PONUDI
KOJA VAŽI SAMO ZA VLASNIKE SRPSKOG PASOŠA

PAKET ZA DVOJE PO CENI OD 8.400 RSD

Rana prijava u hotel - Jedno noćenje u luksuznoj sobi - Posluž enje dobrodošlice - Boca Prosecca za dobar ugođaj
Bazen, spa zona i teretana - Bogat doručak - Kasna odjava iz hotela - Besplatni parking

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec